

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

Tomáš Mikulka

Slovo o svatém Dimitriji Soluňském mezi nejstaršími legendami Germanova sborníku

The Legend of St Demetrius among eldest Legends in the Germanov sbornik

Děkuji vedoucímu práce panu Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D. a paní PhDr. Emilii Bláhové, CSc. za cenné konzultace, podporu a za zpřístupnění lístkové řecko-staroslověnské a staroslověnské kartotéky Slovníku jazyka staroslověnského. Můj dík patří také ochotným zaměstnancům knihovny MANU ve Skopji, kteří mi poskytli klidné a přátelské prostředí pro sepsování této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 6. 1. 2010

Obsah

Úvod

Zpracování legendy o sv. Dimitriji.....7

Germanův sborník.....7

Lexikum

Relativní chronologie slovní zásoby

Přejímky z řečtiny.....12

Relativní chronologie slovanské slovní zásoby Dim.....13

Vzácné výrazy a hapaxy

Lexémy z Dim, které *SJS* uvádí jako hapaxy.....15

Lexémy z Dim nedoložené v *SJS*.....16

Slovotvorba

Substantiva.....17

Adjektiva.....28

Slovesa.....34

Složeníny.....35

Čarodějnické lexikum.....40

Morfologie

Podstatná jména.....43

Zájmena.....44

Slovesa.....45

Syntax

Větná syntax	
Obsahové propozice.....	51
Akuzativ s infinitivem.....	52
Účinkové věty.....	55
Vztažné věty.....	56
Přísluvečné věty.....	56
Pádová syntax	
Genitiv.....	57
Dativ.....	63
Lokál.....	64
Bezpředložkové konstrukce.....	64
Bezpředložkové slovesné rekcce.....	66
Řecký člen τó	
Infinitiv se členem.....	69
Předložková vazba se členem.....	71
Uvození biblického citátu.....	72
Vlivy a motivace ze strany řecké syntaxe	
Syntaktická vyšínutí.....	73
Předložkové vazby po vzoru řečtiny.....	74
Biblické citáty.....	76
Recepce legendy o sv. Dimitriji ve slovanské tvorbě	
Vztah Dim a Klimentovy Pochvaly.....	78
Vztah KD a Klimentovy Pochvaly.....	80

Vztah Dim a KD.....	82
Vztah všech tří památek a chronologické zařazení Dim.....	82
Shrnutí.....	84
Anotace.....	88
Seznam použité literatury.....	89
Seznam zkratk.....	95
Příloha	
Paralelní vydání slovanského a řeckého textu Dim.....	97

Úvod

(Metoděj se dvěma rychlopisáři)... přeložil vbrzku všechny knihy Písma, kromě Makabejských, z řeckého jazyka na slovanský v osmi měsících, od měsíce března, kdy začal překládat, do dvacátého šestého dne měsíce října. Po ukončení pak vzdal náležitý dík a slávu Bohu, jenž dává takovouto milost a zdar, a obětoval se svým duchovenstem svatou a tajemnou obětí a oslavil svátek svatého Dimitrije. (VAŠICA 1996, 287)

...ПРѢЛОЖИ ВЪ ВРЪЗѢ ВЪСА КНИГЪ, ВЪСА ИСЛЪЛѢНЬ, РЪЗЪѢ МАКАВЕИ, Ꙗ ГРЪЧЬСКА ЯЗЫКА ВЪ СЛОВѢНСКЪ ШЕСТИЮ МѢЦЬ, НАЧЫНЪ Ꙗ МАРѢА МѢЦА ДО ДЪВЮДЕСАТОУ И ШЕСТИЮ ДНѢ ОКТЪВРА МѢЦА. ОКОНЧАВЪ ЖЕ, ДОСТОИНОУЮ ХВАЛОУ И СЛАВОУ БОУ ВЪЗДАСТЬ, ДАЮЩЕМОУ ТАКОВОУ БЛГОДАТЬ И ПОСПѢХЪ. И СТОЕ ВЪЗЪНОШЕНИЕ ТАИНОЕ СЪ КЛИРОСЪМЪ СВОИМЪ ВЪЗЪНЕСЪ, СЪТВОРИ ПАМАТЬ СТОГО ДИМИТРИА. (ЖМ 15 Lavrov)

Úvodní citát z Života Metodějova ukazuje na roli, jakou pravděpodobně sehrával kult svatého Dimitrije během cyrilometodějské mise na Velké Moravě. Projevy tohoto kultu lze spatřovat také v některých místních názvech na území Čech a Moravy, např. Mitrovice¹ (MAREŠ 2000, 504). Je známo, že Konstantin, Metoděj a jejich žáci měli k tomuto patronu Soluně osobní vztah, který se výrazně projevil také ve staroslověnském písemnictví².

Dimitrij Soluňský žil podle údajů v legendách ve 4. století a patřil k politické elitě celé římské říše. Za časů císaře Maximiána³ (286-305, 307-308) byl proklán kopím pro svou křesťanskou víru. Postupně se stal ochráncem města Soluně, kde je dodnes velmi horlivě uctíván. Dosavadní bádání nedokáže s jistotou odpovědět na otázku, zda úcta ke sv. Dimitriji je pro Soluň původní, nebo přenesená ze Srěmu, či případně nejedná-li se o syntézu dvou dílčích kultů, pro což může podle D. Woodse svědčit dvojice dochovaných ostatků: prsten a orarion (WOODS 2000, 226). Tyto historické spory však přesahují rámec naší práce.

---

¹ Obce s tímto názvem se nacházejí na území okresu Plzeň-jih, Benešov, Příbram a Šumperk.

² Z kanonických památek je svatý Dimitrij vzpomenut v Životě Metodějově, v Modlitbě proti ďáblu a samozřejmě v Kánonu ke cti sv. Dimitrije.

³ Mimořádně i tento císař se narodil v panonském Sirmiu.

Ve slovanském prostředí je svatý Dimitrij spojován se dvěma velmi důležitými městy v životě arcibiskupa Metoděje: s rodnou Soluní a Srěmem (dn. Sremska Mitrovica), metropolí jeho diecéze (DVORNÍK 1970, 163).

Zpracování legendy o sv. Dimitriji

Život a mučednickou smrt sv. Dimitrije popisují tři řecky psané legendy. Nejstarší *Passio prima* (PG 116, 1168-1172; dále výňatek ve Fótiově Bibliotéce PG 104, 104-105; latinský překlad pořizený knihovníkem Anastasiem PL 129, 715-717) je svým rozsahem nejstručnější. Z *Passio prima* hojně čerpá *Passio altera* (PG 116, 1173-1183), které přebírá četné a obsáhlé úryvky (rozhovor Nestora a Maximiána, zázračné uzdravení Leontia). V. POPOVIĆ (2003) vychází z archeologických výzkumů a historických dat a řadí vznik této druhé legendy do druhé čtvrtiny 5. století (ibid. 283). Naproti tomu bulharská badatelka V. ZAIMOVA-TĀPKOVA (2000) se domnívá, že konečná verze *Passio altera* vznikla až v poikonoklastickém období, k čemuž ji jistě vedou četné zmínky o působení ostatků. My se rovněž přikláníme k tomuto pozdějšímu datování a dodáváme, že teologie *přebývání* (ἐνοίκησις) a *ostínění* (ἐπισκίασις) začíná u Leontia z kyperské Neapole (1/3 7. století) a podrobně je rozpracována pozdějšími ikonoduly⁴. Nejmladší zpracování dimitrijovské látky je obsaženo v metafrastovském *Passio tertia* (PG 116, 1185-1202).

Kromě těchto relativně krátkých hagiografických útvarů disponuje řecká literatura obsáhlým spisem *Miracula sancti Demetrii* (PG 116, 1203-1398) od soluňského biskupa Jana, který žil na přelomu 6. a 7. století. Tato sbírka zázraků obsahuje mimo jiné cenné zprávy o nájezdech slovanských kmenů na Soluň.

Germanův sborník

Ve slovanském prostředí je kult Dimitrije Soluňského silný zejména u jižních Slovanů v důsledku styku s byzantskou kulturou. Legenda o sv. Dimitriji se v jihoslovanských rukopisech východní proveniencí vyskytuje relativně často (IVANOVA 2008, 269). K zajímavým a dosud neprobádaným titulům patří především znění obsažené v Germanově sborníku⁵ (dále Germ), který byl objeven před více než sto lety v bukovinském klášteře Voronež. Dnes je rukopis chován v knihovně rumunského patriarchátu v Bukurešti. Jedná se o středobulharskou písemnou památku homiletického typu (IVANOVA-MIRČEVA 1995, 41) sepsanou v letech 1358-9 v Trnovu za vlády cara Ivana Alexandra. V průběhu 20. století došlo k několika pokusům o seznámení odborné veřejnosti s tímto vzácným nálezem. Jako

⁴ Byla to cesta, jak teologicky vysvětlit zázračné působení ostatků a posvátných obrazů.

⁵ První ucelené vydání, z něhož vychází i tato práce, publikovala E. Mirčeva v roce 2006.

první publikoval E. Kaľuźniacki *Život svatě Paraskevvy ve Vídni* v roce 1899. V 60. letech 20. století zveřejnil rumunský vědec J. Jufu v časopise rumunského patriarchátu článek o Germ, jehož odezva byla minimální, neboť zmíněné periodikum není příliš známé a rozšířené. Soustavnou odbornou pozornost věnovala tomuto středobulharskému rukopisu až D. Ivanova-Mirčeva, která se s ním seznámila v polovině 60. let a upozornila odbornou veřejnost na značnou archaičnost jazyka tohoto sborníku (IVANOVA-MIRČEVA 1966a). Od té doby publikovala řadu článků na toto téma. Ovšem samotného vydání se dočkal Germ až péčí E. MIRČEVY (2006), dcery výše zmíněné badatelky.

Germ tedy představuje středobulharský přepis starobulharské minejné-homiletické antologie, jež, jak soudí D. Ivanova-Mirčeva, byla pořízena v Preslavi za vlády slavného cara Samuela (997-1014). Název *Germanův* sborník vychází z přípisku, jehož interpretací badatelka (IVANOVA-MIRČEVA 1995) se obšírně a velmi důvtipně zabývala. Předkládá tvrzení, že German je ochridsko-prespanský patriarcha (z cařihradského pohledu metropolita), který žil za časů zmíněného cara.

Různé stáří překladů vylučuje, že by šlo o překlad uceleného byzantského homiliáře, ale jedná se o antologii slovanských překladů. Mezi nimi nacházíme překlady mladší i nebývale starobylé, jako například homilii o sv. Petru a Pavlovi (BLÁHOVÁ 2008) či Slovo o Čtyřiceti mučednících. Jejich lexikum, morfologická stránka a syntax je situují do doby Cyrila a Metoděje či do doby jejich žáků.

Staroslověnský homiliář představoval po překladu evangelií, apoštoláře, žaltáře a bohoslužebných knih další nezbytnou pomůcku pro slovanskou misi. Je přirozené, že nejdříve vznikaly překlady homilií svatých Otců na nejdůležitější dny liturgického roku, okruhu velikonočního a vánočního, a teprve potom se přikročilo k překladům promluv na méně významné svátky. V rané době ještě nebyl vnímán rozdíl mezi motivy biblickými a apokryfními (IVANOVA-MIRČEVA 1995, 51), takže se nám zachovala řada promluv k událostem ze života svatě Bohorodičky, o nichž máme zprávy pouze z nekanonických evangelií.

Germ obsahuje řadu homilií, k nimž existují paralelní překlady v kodexu Supraslském (dále Supr), Mihanovičově (Mih) či Clozově sborníku (Cloz). Většinou jde o překlady mladší, ale v několika případech i o starší, což skýtá vhodnou příležitost pro sledování a srovnávání slovanské překladatelské techniky.

E. BLÁHOVÁ (2007, 449) ve své recenzi na vydání Germanova sborníku upozorňuje na několik málo srozumitelných míst, z nichž část může být objasněna nahlédnutím do řeckých předloh.

První místo pochází z modlitby sv. Barbory, kterou pronáší před svým usmrcením: 94b18 ДАЖДЗ ГИ ДА НЕ ПРИДЕТЪ ВЪ ДОМЪ И̅ ЖЪА ИСОП'ЧНАА И ВСѢКА ЗЛОБА - παράσχοῦ... ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκεῖνῳ ἢ ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ λοιμικὴ φθορὰ κατὰ παντὸς τοῦ σώματος ἤτε ἄρρενος ἤτε θελείας ἤτε νηπίου. Řecká předloha, kterou E. MIRČEVA (2006, 125) přiřazuje na základě incipitu, není dosud vydaná. Dostupná je však širší recenze této legendy uveřejněná J. Viteauem (VITEAU 1897, 90-105), z jejíž 99. strany citujeme. Spojení жъа исоп'чнаа tedy nejspíš odpovídá řec. λοιμικὴ φθορὰ, což znamená „morová nákaza“.

Druhé místo se nachází ve velmi starobylém překladu Pochvaly Janu Zlatoustému od Prokla Konstantinopolského: 74a5-9 И БЫ̅ ИΩΑΝΟΒΑ ΠΑΜΑΤΉ ΓΡѢХ̅ ВЪСѢКОΜΟΥ СЛОВЕСНА ΖΟΖΙΝΑ ΝΕ ΤΑΚΟЖДЕ ЖЕ ЛОВЕЧЬСКАА МРѢЖА ИЗЪВЛАЧИТЪ РЫБЫ̅ ЯКОЖЕ ПРАВОВѢРНЫЖ ВЛѢЧЕТЪ ИΩΑΝ̅ ПΑΜ̅— est facta Joannis memoria omni civitati rete (sicut rectos fidei trahat), non enim sic pisces trahit piscatorum rete, sicut rectos fidei Joannis solemnitas (PG 65, 831). Přestože tato Pochvala byla původně psaná řecky, dochovala se pouze v latinském překladu. Lexém ζοζινα by měl podle pozice ve větě odpovídat latinskému rete „sít“, místo však přesně nesouhlasí se staroslověnským překladem.

Třetí místo, na něž upozorňuje E. Bláhová, představuje slovní hříčku v Pochvale Štěpánu Prvomučedníkovi, jejíž smysl nejlépe vyplývá z řeckého textu: 117a9-13 ВЧЕРА РОДИ СЯ А ДНѢ̅ ПРИВЕДЕНЪ БЫ̅ ЕМЪ СТЕФАНЪ ТЕКЛОИΜΕΝΙΤΥ Μ'ΝΙΚЪ. СТЕФАНЪ ΩΔΟΥΨΒΛΕΝΥ ВѢΝΕЦЪ - χθὲς ἐτέχθη καὶ σήμερον αὐτῷ Στέφανος προσηνέχθη, Στέφανος ὁ φερώνυμος μάρτυς, Στέφανος ὁ ἔμψυχος στέφανος – *včera se narodil (sc. Ježíš) a dnes mu byl přinesen věnec v podobě stejnojmenného mučedníka Štěpána, Štěpán - věnec oduševnělý*. S lexémem тѣκλονιμενιτѣ se setkáváme i ve Službě ke cti sv. Metoděje, kde je vzýván jeho jmenovec, sv. Methodios Olympský.

Autorka recenze (ibid. 449) se pozastavuje nad duálovým tvarem ВѢНЕСНИКА (231b5) v pochvale sv. Petru a Pavlovi (dále PetPau): М'НИХОМЪ ПОЩЕНИЕ, ЮНОТАМЪ И ДѢВАМЪ ВѢНЕСНИКА

- τῶν μοναζόντων ἢ ἄσκησις, τῶν παρθένων οἱ στεφανῖται⁶. O rok později se k tomuto místu vrací ve svém článku věnovaném homilii PetPau (BLÁHOVÁ 2008, 358), kde po srovnání s Mihanovičovým homiliářem označuje tvar ΚΤΗΝΕΣΝΙΚΑ za koruptelu. Otázku neuzavírá jednoznačným závěrem, řecká předloha totiž znamená spíše „toho, jenž klade snoubencům na hlavu (svatební) věnec“. Latinský překlad tohoto místa zní *coronatores virginum*, tedy, že ΚΤΗΝΕΣΝΙΚΑ je ten, „kdo předává pannám korunu vítězství“.

V homilii na Lazarovo vzkříšení nemůžeme s jistotou rozhodnout, co se dělo, když jeho МОЗГѢ НЕВИДИМО ПОКАВАДЪ СѦ (166a2-3), jelikož řecká předloha vydaná v PG toto místo vynechává. Miklošičův *Lexikon* (607) překládá sloveso ПОКАВАТИ latinským *cudere*, což souvisí s kováním, osnováním či tajným vznikem. Německé slovníky překládají lexém *cudere* ekvivalentem prägen „razit mince, utvářet se, nabírat tvar“.

Cílem této práce je zařazení slovanského překladu Slova o sv. Dimitriji v Germanově sborníku No. 9 (dále zkracujeme Dim) do kontextu staroslověnské tvorby. Zjistili jsme, že dochované znění je překladem řeckého *Passio altera*. Vyjdeme tedy ze srovnání dochovaného slovanského znění legendy s odpovídající řeckou předlohou. Provedeme zevrubnou analýzu lexikálního fondu jak z hlediska relativního stáří použitých lexémů, tak z hlediska principů slovo tvorby a přístupu k řeckým složeninám. Povšimneme si také neobvyklých a méně častých výrazů, vyzdvihneme přínos Dim pro poznání staroslověnské terminologie. V morfoložickém rozboru upřeme pozornost především k archaismům, resp. inovacím, abychom mohli stanovit vztah Dim k morfoložické situaci v nejstarších staroslověnských překladech. Značná část práce se bude týkat zkoumání překladatelských přístupů k nejrůznějším syntaktickým jevům v řečtině a jejich realizaci ve staroslověnském překladu. Detailním zkoumáním syntaktických a morfosyntaktických jevů se budeme snažit stanovit vztah Dim k nejstarším dochovaným staroslověnským homiliím a legendám. Nevynecháme ani biblické citáty a budeme se rovněž zabývat otázkou recepce Dim v dochovaných staroslověnských památkách. Nakonec zařadíme souběžné vydání slovanského znění legendy a řecké paralely.

---

⁶ Nápadně podobné místo uvádí Lampe z Theofanovy Kroniky: στεφανίτης ἀντὶ τοῦ μοναχοῦ... γενέσθαι (PG 108, 880C).

Lexikum

Lexikální fond představuje podle slov F. V. Mareše nejstabilnější složku jazyka, a tak jsme schopni na základě jeho proměn alespoň orientačně zasadit literární dílo do historického kontextu. Pro diachronní lexikální analýzu je v rámci staroslověnštiny důležitým hlediskem sledování principů slovo tvorby a výskytu lexémů v nejstarších překladech (zejm. evangeliích). Je třeba mít na paměti, že přístup k posvátným textům (bible, liturgie) se liší od přístupu k ostatním žánrům. První staroslověnské překlady vytvořené Konstantinem Filosofem vynikaly srozumitelností a vysokou estetickou hodnotou. Na prvním místě byla snaha postihnout *smysl* textu, a nikoli jeho doslovné znění, jak to dokládají následující úryvky z Konstantinovy *Předmluvy ke slovanskému překladu evangeliáře* (VAŠICA 1996, 137-138):

Neboť k ničemu jsou nám slova a výrazy, ale jeho evangelia smysl. Proto tam, kde se řečtina a slovanština shodují, užili jsme za slovo téhož výrazu; tam kde slovo bylo buď delší, nebo ztrácelo smysl, pak jsme se drželi smyslu a vyjádřili jsme je jiným výrazem.

Proto jsme se někdy vzdali slova přesného, a dosadili jsme tam smysl přesný, který má tutěž platnost. Neboť překládáme kvůli srozumitelnosti (evangelního) výkladu, a ne kvůli přenosti výrazů.

A vpravdě veliký učedník Pavlův Dionýsios praví: Jest to věru bez užitku, a jak se domnívám, chybné dávat pozor ne na sílu smyslu, ale na slova. A to nepřisluší tomu, kdo chce rozumět věcem božským, ale vnímá holá slova, která dál než do sluchu nepronikají.

Postupem doby se od této zásady upouštělo a překlady začaly být stále věrnějším obrazem cizojazyčné (nejčastěji řecké) předlohy. K. HORÁLEK (1956, 192) předestírá otázku, zda s příklonem k řeckému znění nezačal už arcibiskup Metoděj. Doslovnost se posléze stala zásadou preslavských překladatelů a později středobulharské literární školy v okruhu patriarchy Evtimie.

Vzájemným srovnáváním literárních děl lze dospět ke zjištění, nakolik je daná památka blízká či vzdálená cyrilometodějským překladům.

Do srovnávacího materiálu této práce je zahrnut korpus Slovníku jazyka staroslověnského (dále *SJS*) včetně jeho kartotéky uložené v Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie SLÚ

AV ČR⁷, dále index k řečem Klimenta Ochridského sestavený I. CHRISTOVOU (1994), Srezněvského *Materialy*, Miklošičův *Lexikon*, Staroruský slovník (do 14. stol.). Částečně byl také použit materiál z vlastní excerptce Germanova sborníku.

Staroslověnské lexémy uvádíme v jejich normalizované podobě, citáty z Germanova sborníku jsou ponechány v jejich středobulharském znění.

Relativní chronologie slovní zásoby

Lexikální analýza Slova o sv. Dimitriji Soluňském nabízí velké množství materiálu pro přibližné zasazení do kontextu staroslověnské tvorby. Editorka E. MIRČEVA (2006, 108) ve stati o tomto Slově píše, že obsahuje velmi starobylou a pozoruhodnou slovní zásobu. Posouzení stáří slovní zásoby se opírá o sledování přejímek z řečtiny a výrazů, které se vyskytovaly v nejstarších překladech (zejm. v evangeliích) a které byly v mladších překladech nahrazovány jinými lexémy. Zvláštní skupinou jsou ve zkoumaném textu archaismy, které bývají obvykle označovány jako moravismy – tj. lexikum a syntaktické obraty vlastní moravské oblasti a dále předcyrilometodějské výpůjčky z latiny či staré horní němčiny.

Přejímky z řečtiny

Jedním ze znaků archaičnosti je přítomnost nepřeložených řeckých výrazů, mezi kterými A. V. ISAČENKO (1948, 28-33) rozlišuje kulturní výpůjčky předcyrilometodějského období (důsledek soužití Řeků a Slovanů v okolí Soluně) od pozdějších grécismů přijatých do slovanštiny pod tlakem naléhavé potřeby při překládání Písma svatého, liturgie a dalších textů.

Studiem řeckých výpůjček ve staroslověnsčině se zabýval již V. JAGIĆ (1913, 199), který došel k závěru, že starší překlady vykazují vyšší výskyt nepřeložených řeckých lexému, které vešly do slovanské slovní zásoby v důsledku soužití s helénským obyvatelstvem. V Dim se objevují tyto přejímky z řečtiny: οραρз - ὀράριον (61b14, 63b4), хламнда - χλαμός (63b3), скорпини - σκορπίον (59a4, 59a7), варзварз - βάρβαρος (60b18), идольскз - τῶν εἰδώλων (56a10, 62b12). Dimitrij Soluňský byl veřejně velmi činný a dosáhl velmi vysokého postavení, kterému však podle slov legendy *nepřikládá žádný význam*. K popisu jeho

---

⁷ Za umožnění práce s tímto materiálem děkuji vedoucímu Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie Slovanského ústavu AV ČR Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D.

kariérního postupu jsou použity kulturní latinismy⁸, které byly přes řečtinu přejaty i do slovanštiny: екскепторьскъ санъ – ἐκσκέπτωρ (56b13) z lat. exceptor „nižší úřad, sekretář“ či протикторъ – протέκτωρ (61b1) z lat. protector, триоунавлие – τριβουνάλιον (62a8) z lat. tribunalium „místo soudu“. Nejednou byly nahrazeny domácími řeckými výrazy a v této podobě přešly i do slovanštiny: антипатъ – ἀνθύπατος (56b14) za lat. proconsul, ипатъ – ὑπατος (56b14) za lat. consul, епархъ – ἑπαρχος (63b13) jako ekvivalent lat. praefectus⁹. O tom, že přejímky byly živou součástí slovní zásoby, svědčí smíšené kalky: дѣмоночьтъць – δυσευδαίμων (56a7).

Relativní chronologie slovanské slovní zásoby Dim

Dále za pomoci Jagićovy příručky (1913) bylo možné stanovit relativní chronologii u použitých lexémů. V. JAGIĆ dospěl po vzájemném srovnání jednotlivých kodexů k rozřazení lexémů na ty, které se vyskytují převážně ve starších památkách, a na ty, které jsou charakteristické pro památky mladší.

Ukazuje se, že ve většině případů Dim obsahuje starobylejší výraz: етеръ – τις (passim, ml. нѣкзи, дроу҃гзи), дра҃селъ – στυγνός (60b20, var. дра҃хлъ), ловъ – θήραμα (57b13, ml. ловитѣа), князь – ἀρχών (61b3, ml. во҃евода), м҃читель – τύραννος (60b11, 61a6; ml. пакостъникъ), брань – ἀγών (60a14, ml. рать), правъ – ὀρθόδοξος (62b14; ml. православьнъ), прѣм҃дрость – σοφία (56a16, ml. м҃дрость), сзньмъ – σύνοδος (57b3, ml. сзвѣтъ, сзворъ, сзвкоуплениѣ), възкрѣшениѣ – ἀνάστασις (57a12, ml. възкрѣсениѣ), крѣпость – ἰσχύς (58a12, ml. др҃жава), посѣщениѣ – ἐπισκοπή (62a2, ml. присѣщениѣ), лишениѣ – σπάνις (59b19, ml. недостатъкъ Jagić 359), правьда – δικαιοσύνη (57a7, ml. правость Jagić 293), тзкъмо – μόνον (58a14, ml. тзчиж Jagić 297), ради – ὑπέρ, διά, ἕνεκεν (58b17, 59b12, 57a17, 60a14, 62a15, 57b20, ml. дѣльма), копие – λόγχη (61b10, ml. л҃ча Jagić 355), дра҃селъ – στυγνός (60b20, var. дра҃хлъ Jagić 342, 410); stylistické střídání цр҃ькзи – ναός (63a20) а храмъ – οἶκος (63a14, 64a4; ml. домъ, храмина, клѣть Jagić 298); искоушениѣ – ἐμπειρία (58a18, var.

⁸ Ty byly to řečtiny přejímány od ovládnutí Východu Římany. Do slovanštiny přecházejí v pořečtené podobě, o čemž svědčí vitacismy, itacismy. Itacismy se vyskytují i na neetymologických místech (např. протикторъ).

⁹ V době, kdy byla tato legenda přeložena do staroslověnštiny, byla již Byzanc rozdělena na správní jednotky - *thémy*, v jejichž čele stáli *stratégové*. Překladatel tedy musel být seznámen s předchozím členěním říše a názvy jednotlivých oficií.

напастъ) ale vyskytuje se už v žaltáři (Ps 94,8), възвращение - ἐπανόζευσις (57a13, ml. sloveso отзвратити), видѣние - θέαμα, θέα (57b20, 58b21) a възискание - ἀναζήτησις (57b7, ml. възпращание).

Ze sloves stojí za zmínku: възпити – βοᾶν (60b2), въззпити je převážně doloženo v evangeliích, synonymní възывати, въззвати v žaltáři (BLÁHOVÁ 1973, 52); исполнити – πιμπλήναι (60a20, ml. напълнити Jagić 288); непыщевати – (57b14, ml. мънѣти Jagić 370); оукрасити – ἀναστέλλεσθαι (58a13), κατακοσμεῖν (63a15), κοσμεῖν (60a5), což Jagić (411) označuje jako starší, mladší varianta zní одобренъ; прогнѣвати са – ὀργίζεσθαι (58a9, ml. разгнѣвати са Jagić 427); проповѣдати – μὴνύειν (58b9, ml. заповѣдати za řec. κηρύττειν Jagić 438); примѣчити – ὑποτάττειν (56a4, ml. повинѣти Jagić 409); ослабѣти – δειλιάζειν, ὑπολείπειν (60a12, 63b11; ml. раслабѣти rouze v Supr); извѣствовати – βεβαιοῦν (57a16), Jagić (rejstřík) píše, že se nachází v charvátském hlaholském misále ve verši Hb 13,9, dále v Mc 16,20 a 1C 1,6.8. Velmi starobylý (Jagić 354) je i obrat приключити (са) + inf – τυγχάνειν (57b18); дивити са – θαυμάζειν (58b5, 63a5) se podle Jagiće (334) vyskytuje v Apoštoláři a Mariánském kodexu, ostatní evangelia dávají přednost lexému чоудити са, сътворити брань – μονομαχεῖν (59a15, ml. взратити са Jagić 435); взмѣтати (са) – проβάλλειν, пролаμβάνειν? (60a18, ml. влагати Jagić 333) a посзлати – ἀποστέλλειν (61a13) oproti mladšímu поустити (DOBREV 1981, 27; Jagić 429), které je dochováno i ve Vídeňském sborníku obsahujícím starobylý překlad Slova Jana Zlatoústého na Zvěstování Panně Marii.

Sloveso неродити – καταφρονεῖν (62a13, var. неврѣши Jagić 370) klade Jagić do souvislosti se stč. *neroditi*, a tak je v některých publikacích zařazeno mezi lexikum západoslovanské (BLÁHOVÁ 1973, 57), avšak dnes s odstupem času by autorka k tomuto třídění přistupovala opatrněji¹⁰.

Mimoto můžeme uvést dvojice synonymních lexémů, z nichž první je podle Jagiće relativně starší a druhý mladší: льсть (56a9, 62b12) : прѣльсть (57a3) - πλανή; животъ (57a8) : житие

---

¹⁰ Podle ústního sdělení badatelky.

(56b1) - βίος; велии (57b13) : великz (57b17) - μέγας, ὑπεροχή; ραζοριτι - καθαίρειν (63a10)
: низложити – καταβάλλειν (60b10, Jagić 390); достоина сзтворити - ἀξιοῦν (56a12) :
сзподобити - καταξιοῦν (56b8, Jagić 436).

Kvůli title nelze rozhodnout, zda v Dim je БЛАГОДѢТЬ či БЛАГОДАТЬ за řec. χάρις (63a7, 64a7),
přičemž první tvar bývá považován za starobylejší.

V legendě Dim se vyskytuje také několik lexémů, které Jagić označuje jako relativně mladší:
στολz - θρόνος (62b16, st. прѣстолz Jagić 294), близz - ἐγγύς, πλησίον, περί (57b4, 58b7,
59a2, st. искрнз Jagić), печальнз - ἐν ἀθυμίᾳ (63b13) starší je údajně скрзвьнз (BLÁHOVÁ
1973, 57), Dim však obsahuje i starší скрзвь; гробз - σηκός (63a1, st. жалль); испрзва - τὸ
πρῶτον (56b12 st. искони BLÁHOVÁ 1973, 57); οὐβѣдѣти - μανθάνειν (58b13, 62aб, st.
очютити Jagić 438).

Vzácné výrazy a hapaxy

V Dim se nacházejí některé výrazy, které nejsou obsaženy v *SJS* vůbec nebo jsou doloženy
pouze jednou. U těch lexémů, jimž bude věnována pozornost v některém z dalších oddílů, je
uvedena pouze stručná informace.

Lexémy z Dim, které *SJS* uvádí jako hapaxy

прѣхождєниѣ - ἐπὶ τὸ πρόσω πορεία¹¹ (63b12) „přechod, překonání“ je doloženo pouze
v parimejníku ve verši Is 11,16 Grig za řec. δίοδος (*SJS* III, 502).

вѣрникз - πιστός (60b9) „věřící, věrný“. V *SJS* (I, 379) je registrován pouze v první části
Frizinských památek (I,6).

рачица - γλοσσόκομον (63b5) „schránka, relikviář“ je doložen v rámci *SJS* (III, 630) pouze
v Ostromirově evangeliáři J 12,6.

обзичанинз – συνήθης (57b11) „obvyklý“ je hapax dochované v Euchologiu sinajském¹²
(75b14).

¹¹ Rozděluji poněkud odlišně než PG.

¹² Euch 75b14: ОБЗІСІАНІНІЗІМЪ ТВОИМЪ ЧКЛЮБИЕМЪ ПРѢЗЪРА - τῆ συνήθει σου εὐσπλαγχνία παρορῶν

πρῆχодьнз – πόρος (63b10) „průchodný“ se podle *SJS* (III, 502) nachází jen v Euchologiu sinajském (Euch 48b24).

иЗВѢСТВОВАТИ – βεβαιοῦν (57a16) „potvrzovati, dosvědčovat“ se v korpusu *SJS* (I, 730) objevuje pouze v Mak 80a25.

примѣчити – ὑποτάττειν (56a4) „podříditi, podmanit“ se podle *SJS* (III, 291) je hapax z II. svatováclavské legendy (VencNik 13,59) za lat. *comprimere*. Index I. CHRISTOVÉ (1994) zaznamenává tento lexém v citátu z legendy o sv. Dimitriji v homilii Klimenta Ochridského k počtě tohoto svěťce. Srezněvského *Materialy* (II, 1432) registrují tento lexém pětkrát: v Pověsti vrěmenných lét, v Životě Basila Velikého (sborník ze 13. stol.), letopise z r. 6703 a dvakrát v kronice Řehoře Hamartóla. Miklošič je zaznamenává ve starozákonních knihách proroků s komentářem, Vostokovově slovníku a Mihanovičově Pentateuchu. Údaje v hesle *SJS* odkazují k častější prefigované variantě, kterou je sloveso οϋμѣчити (IV, 660), jež se ve smyslu „podmanit“ vyskytuje v evangeliích (Mc 4,4 Zogr Mar), žaltáři (Ps 17,48 Pog Bon, var. οϋμѣчати Lob Par), apoštolu (Ja 3,7-8 Christ Slepč Šiš) a v Pochvale Cyrilu a Metodějovi (112aα12).

иСХОДАТАИСТВОВАТИ – проξενεῖν (57a12) „zprostředkovat, umožnit“, v *SJS* (I, 831) je jednou za koruptelu v českosl. Besédách Řehoře Velikého (BesSynod 44a19 pro иСХОУДѢТИ).

Lexémy z Dim nedoložené v *SJS*

První skupinou nedoložených lexémů jsou termíny z politické oblasti: екскепзторьскз – ἐκσκεπτωρ (56b13), протиктор – протέκτωρ (61b1) a ипатз – ὕπαθος (56b14). Druhou skupinu tvoří zeměpisné názvy, jména kmenů a povolání: тѣтлѣнѣ - Θετταλία (62b11), савроматз - Σαυρωμάτης (56a5), гоѣз - Γόθοος (56a5), дакнискз - τῶν Δακῶν (62b17), савьскз? - τοῦ Δανουβίου (63b8), оуанздольскз - τῶν Οὐανδάλων (58a12); ковачьскз – χαλκευτικός (57b2). V Dim jsou dochovány dva lexémy označující předměty: сзкоуѣнение - μάγγανον (58a18) a соулицѣ - ἀκινάκη (60b5). Dále zde nacházíme adjektivum пещьнз - τῶν καμίνων (59a3), deverbativní сзвѣждение - συμπλοκή (60b12) či velmi specifický termín

βρῆζϛστῶ – τὸν ἰοῦλον ἐπανθοῦντα φέρων (59a19). Z dochovaných složenin je třeba zmínit чордотворли - ἰαματοφόρος (63a3), плзтождьць - αἰμόβωρος (62a19), богоχογльникз – θεόμαχος (56a8, 57b12) a демоночьтьць – δυσευδαίμων (56a7). Ze sloves se v Dim vyskytují ковение творити - οἰωνίζεσθαι (61b6) „věštit z letu ptáků“, творити погонзи – μονομαχεῖν (58a1) a spřízněné погоньскз (58a6), проказити – χρᾶσθαι μαγεία (61a8) a нискочити – καταπηδᾶν (59b14). Sloveso ογτρѣвити – περικαθαίρειν (63a12) se nevyskytuje v žádném ze známých slovníků (*SJS*, Miklošič ani Srezněvskij). Jedná se zřejmě o variantní výraz k dobře doloženému потрѣвити *SJS* (III, 216).

V textu Dim se vyskytují frekventativní varianty jinak dobře doložených sloves: сзнабздѣвати – περιποεῖν (57a9) k doloženému сзнабздѣти v *SJS* (IV, 309) a истълѣвати k истълѣти (ibid. I, 827).

Slovotvorba

Slovotvorné principy budeme sledovat na substantivech, adjektivech a slovesech. Klíčem k rozřídění materiálu budou derivační sufixy či prefixy. Zvláštní pozornost bude věnována kalkům a opisným vyjádřením.

Substantiva

Denominativa

-ище

Derivační sufix -ище označuje předmět či místo a konotuje něco velkého či vznešeného (MIRČEVA 2006, 89). V. S. ЈЕФИМОВА (2006, 174) píše, že deriváty zakončené na -ище označují místo, kde se odehrává příslušná činnost, vyjádřená motivujícím substantivem. V Dim se setkáváme s třemi lexémy tohoto druhu: позорище - στάδιον, θέατρον, λοῦδος¹³ (8x passim) – „divadlo, aréna“ - místo, kde se odehrává позоръ „představení“. тръжище -

---

¹³ Přejímka z lat. *ludus* – hra.

μεγαλόφορον¹⁴ (57b1) – je místem, kde se koná τρζγζ „trh“. Tento lexém se podle *SJS* (IV, 496) vyskytuje pouze v evangeliích za řec. ἀγορά, πλατεῖα a v Besědách Řehoře Velikého za lat. iudicium – „místo, kde se vedou soudní pře“. V případě lexému сѣдалище - καθέδρα (60b19) „stolec“ není podle JEFIMOVÉ (2006, 175) motivujícím prvkem substantivum, nýbrž sloveso ve tvaru *l*-ového participia. S tímto řešením lze však jen stěží souhlasit vzhledem k tvarům dochovaných v západoslovanských jazycích: sedadlo s původním *-dl-*. Na druhou stranu je snad možné ve slově сѣдалище spatřovat *результат обновления* (ibid. 175) synonymního výrazu сѣдалло, stejně jako v případě τρζжище a slova τρζγζ.

V. S. JEFIMOVA (ibid.) pojednává o této derivační příponě v oddíle *Málo produktivní sufixy*, což částečně vysvětluje, proč je některými badateli tento sufix považován za preslavský, kde došlo k rozšíření jeho užívání.

-сть

Sufix *-сть* se užívá při vytváření abstrakt odvozených od adjektiv. V textu Dim nalézáme např. юность - ἀκμή, νεότης (58b6, 59a18, 60a4) odvozené od юнъ, дрззость - θράσος (60b10) od дрззъ, прѣмѣдрость - σοφία (56a16) od прѣмѣдръ či грздость - περιφάνεια (58b6) od грздъ.

Druhou skupinu tvoří abstrakta кротость - ἐπιείκεια (57a7) a крѣпость - ἰσχύς (58a12), za jejichž motivující adjektiva označíme кротъкъ, resp. крѣпъ. JEFIMOVA (ibid., 123) s odkazem na R. M. Cejtlin však soudí, že tyto lexémy jsou velmi starobylé a jejich původ sahá až do doby, kdy vedle sebe koexistovaly páry typu крѣпъ – крѣпъкъ či лѣнъ – лѣниъкъ. Proto za původní motivující adjektivum lze považovat nedoložené *krotъ, resp. podle *SJS* (II, 80) vzácně doložené¹⁵ крѣпъ.

V několika případech mohou vznikat významové páry s deverbativy: дрззость - θράσος (60b10): дрззновеение - παρρησία, τόλμη (57a14, 58b15, 60a6).

¹⁴ Nejspíš přejímka z lat. *forum* – náměstí.

¹⁵ *SJS* (II, 80) uvádí pět dokladů pozitivu крѣпъ a jeden případ komparativu крѣпѣи (Supr) v korpusu tohoto slovníku.

Důkazem, že staroslověnština disponovala velmi jemným a rozvinutým slovtvorným systémem, může být následující řada výrazů se společným sémantickým jádrem: γρζδεννιε - φαντασία (59b20): γρζδοcть - περιφάνεια (58b6): γρζδзини – ἀλαζονεία (60b1): γρζδзини - ὑπερήφανος (61a15).

-ота

Dalším sufixem pro vytváření abstrakt od adjektiv kvality je přípona -ота (JEFIMOVA 2006, 116). V Dim jsou dochovány pouze tři doklady tohoto druhu: нищета - πενία (60a2) odvozené od adjektiva нищъ, щедрота - οἰκτιρμός (64a7) od щедръ. Starobylé взиота - ὕψος (58a4) vzniklo ještě v době, kdy existovala v jazyku kořená forma *vys- bez sufixu -ok-. V téže době vzniká komparativní вышини z *vys-jъjъ (JEFIMOVA 2006, 118).

Poměrně často se vyskytují slova s tímto zakončením ve velmi starobylém Slově na uvedení Páně do chrámu (MIRČEVA 2006, 153) a preslavském překladu Slova na Nalezení sv. kříže (ibid. 92).

-ьство/ьствие

V. S. JEFIMOVA (2006, 156-170) píše, že tento sufix patří mezi velmi rozšířené. Na rozdíl od odvozovacích přípon -зини a -ота, které vytvářely abstrakta od adjektiv, sufix -ьство byl polyfunkční a s jeho pomocí se vytvářela abstrakta jak od adjektiv, tak od substantiv (ibid. 156). Variantní -ьствие bývá považováno za západoslovanismus, jemuž odpovídá stč. -stvie a novoč. -stvi.

V Dim se dochovaly tři lexémy zakončené na -ьство: nejběžnější богатъство (odvozeno od adj. богатъ) zastupuje řecké χρήματα (59b19, 60a8, 60a14) a poněkud volněji θεσαυρός (64a2), величьство (odv. od adj. великъ) je ekvivalentem k μέγεθος (58a13) – СЕЈТЛИН (1977, 138-9) a мъжьство odpovídá řeckému ἀνδραγαθία (61a4), za jehož motivující substantivum můžeme označit slovo мъжь.

V Dim se setkáváme se třemi slovesy, v nichž je patrný derivační morfém –ьstvo. V. S. JEFIMOVA (2006, 168) je ve své publikaci probírá v kapitole věnované abstraktům končícím na –ьstv(o), od nichž byla tato slovesa sekundárně odvozena. B. von Arnim považuje rozšíření složeného sufixu –ьstvovati za vliv moravsko-panonského prostředí (BLÁHOVÁ 1973, 63). M. VEPŘEK (2006, 65) se naopak spolu s R. Večerkou domnívá, že tento sufix byl pro velkomoravskou staroslověnštinu knižní a nezvyklý.

исходатаиствовати – προξένειν (57a12) je v *SJS* (I, 831) doloženo pouze jednou v Synodálním rukopise Besěd (Synod 44b19) nejspíš jako koruptela za исходуѣти – lat. vilescere „stávat se bezcenným“. Významově i morfologicky nejbližší sloveso исходатаити je ve smyslu μεσιτεύειν „zprostředkovat“ doloženo jednou v apoštolu (Hb 6,17 Christ Mak Šiš Slepč Ochr), popřípadě исходатаити, нарах z Euchologia sinajského (88b16). Odpovídající deverbativní substantivum *ischodataistvo není doloženo v materiálu *SJS* ani v dalších slovnících.

извѣствовать – βεβαίωv (57a16) „utvrzovat“ je v materiálu *SJS* (I, 733) dochováno pouze na jednom místě v apoštolu Christinopolském (R 4,21) za řec. πληροφορεῖν „přesvědčiti“ a ve tvaru извѣствовати „potvrzovati, dosvědčovati“ v Makedonském praxapoštolu (80a25) na místě řec. βεβαίωv.

Dativ absolutní пѣть же шествѣжщюу емоу - ὁδοιποροῦντος δὲ αὐτοῦ (63b6) obsahuje ustálené spojení пѣть шествовати, zajímavá je i pozice partikule же, již překladatel vložil mezi dva výrazy, které mohly tvořit kalkované sloveso пѣтьшествовати¹⁶. V *SJS* (IV, 926) je sloveso шествовати doloženo šestkrát, dvakrát v překladu Starého zákona (Ez 1,21 Grig; Hab 1,6 Gl), jednou v překladu liturgie (SlužSof^b Orlov 237,5) a v Azbuční modlitbě (Az 30). Ve specifickém významu „následovat někoho“ je doloženo dvakrát v Euchologiu sinajském (34a2, 33b17). Není vyloučeno, že dochovaná podoba textu doznala písařských změn, které rozdělily možný doslovný překlad пѣтьшествовати.

¹⁶ пѣтьшествовати – ὁδοιπορεῖν „putovat, jít cestou“ je podle *SJS* (III, 537) doloženo třikrát ve tvaru participia přezenta ve překladech liturgie (Zlat Orlov 401,18; Služ-Sof^b Orlov 237,5; Služ-Sof^c 47,5) a jednou ve formě infinitivu v Nomokánonu (NomUst^l 8b9, Jas 6b20). Odpovídající substantivum na –stvo/stviže - пѣтьшествіе - πορεία je нарах doložený v Supraslském kodexu (353,12).

V Germanově sborníku dále nacházíme lexémy jako *ΛΨΗΣΕΒΔΕΤΕΛΣΤΕΒΟΑΤΗ* - *ψευδομαρτυρεῖν* (121a1 sv. Štěpán) či běžné *ΣΕΒΔΕΤΕΛΣΤΕΒΟΑΤΗ* – *μαρτυρεῖν* (např. 144b8 40 mučedníků, 231a1 PetPau).

-*НИНЪ*

Tento sufix je ve staroslověnštině vyhrazen pro odvozování lexémů označujících obyvatele měst, míst či krajin (JEFIKOVA 2006, 94). Odvozovací sufix se vyskytuje ve dvou alomorfních formách *-ěninz/-(j)aninz*. V Dim se vyskytují dva lexémy tvořené pomocí tohoto sufixu: *χρῑστῑανῑνῑ* - *χρῑστῑανός* (57b7, 58b16, 61a16) a *ρῑμῑανῑνῑ* - *Ῥωμῑος* (56a5). V případě slova *χρῑστῑανῑνῑ* nelze říci, který alomorf byl použit, ale u slova *ρῑμῑανῑνῑ* je zřejmé, že byl vytvořen pomocí prejetovaného alomorfu, který způsobil vznik epentetického *l* po bilabiále *m*. Oba lexémy jsou dobře doloženy v materiálu *SJS*.

-*ИЦА*, -*ЬЦЬ* a další podobné sufixy

Sufix *-ica* je ve staroslověnštině výsledkem přechylování maskulin zakončených na *-ikz* (*мѡченикѡ* – *мѡченица* JEFIKOVA 2006, 104). Dále je sufixu *-ica* užíváno k vytváření substantiv od adjektiv (*дѡваѡ* - *дѡвица*), či v jednom případě expresivně zabarveného *оуѡница* - *ἀλάστωρ* (61a15).

K označení místa v nejširším slova smyslu slouží často sufix *-ьnica* (ibid. 105), jako např. ve slově *кольсььница* - *ὄχημα* (58b8).

Lexém *соулица* - *ἀκῑνάκη* (60b5), jehož řecký název je přejímkou perského *akīnaka^h*, které označovalo „krátký mečik“. Do latiny přešlo ve tvaru *acinaces*, česky *sudlice*. Srezněvského *Materialy* (III, 616) tento lexém registují ve smyslu „сабля“ pouze v Legendě o sv. Dimitriji. Podle E. MĪRČEVY (2004, 107) se tento lexém vyskytuje také v Manasiově kronice.

Zvláštní pozornosti zasluhuje lexém *окъньце* - *καμάρα* (63a10), který se podle *SJS* (II, 537) vyskytuje za řec. *θυρίς* v apoštolu (A 20,9 Christ Šiš; 2 Kor 11,32 Christ Ochr Slepč Mak),

parimejníku (Gn 8,6 Lobk; Joel 2,9 var. *дверацими* Tun). V Grigorovičově parimejníku (Gn 6,14, var. *коце* Lobk, *котаца* Zach) zastupuje řec. *νοσσία*, popřípadě o něco dále v Ex 33,22 odráží řec. *ὀπή* „dutina“.

Za lat. fenestra stojí v Nikodémově evangeliu (12, Stojanović 100,26), Řehořových Besědách (20aβ22, 27aβ19.11, 27ba8) a Životě Benediktově (Sobol 130,15; 134,20). Poslední kanonický doklad pochází ze svatovítské legendy (dále Vit) v Uspenském sborníku (126aα). Na tuto lexikální spojitost mezi Vit a legendou o sv. Barboře (4x 91b15.18, 92a15.20) v Germ upozorňuje I. DOBREV (1981, 21-22) a vyvozuje z ní závěr, že mezi legendami by měl existovat užší vztah¹⁷. Pro doplnění lexém *окъньце* za lat. fenestra se také vyskytuje v charvátské redakci církevní slovanštiny¹⁸ a v legendě o sv. Anastázii za lat. fenestrellum „okénko“ (ČAJKA 2008, 27; Gr 338ba16; lat. předlohu vydal KAPPEL 1970). Ve všech případech se jedná o památky spojené se západním prostředím – počínaje velkomoravským překladem apoštola a parimejníku, konče mladšími překlady z latiny.

Významově se však od překladů z latiny liší: např. lexému *окъньце* je v Dim užito jako synonyma k *доупина*¹⁹. Překládá se tak totiž řec. sousloví *αἱ τῶν καμίνων καμάραι – πεψεμα* *окъньца* (63a9); *πεψηνηζια* *доупинзи* (59a3) ve smyslu „prostory kolem pecí, dutiny pecí?, kovářská výheň?“. Tedy nejvíce se blíží významu v Grigorovičově parimejníku, kde stojí za řec. *ὀπή* (Ex 33,22) a *νοσσία* (Gn 6,14).

Lexém *доупина* (57b3) je podruhé použit ve smyslu „výklenek, klenba“: *πὸ* *доупинами* *близъ* *люδзстѣни* *бани* – *ὕπὸ* *τὰς* *τοῦ* *ἐγγύς* *δημοσίου* *λουτροῦ* *ὑπογαίους* *καμάρας* (57b3-4) – *pece* *k ohřívání vody v městských lázních* (POPOVIĆ 2003, 279).

-ЗИНИ

¹⁷ Všemi prostředky se snaží dokázat, že svatovítská legenda je přeložena z řečtiny na bulharském území. Při konzultaci (dr. V. Konzal) na SLÚ AV ČR mi však bylo potvrzeno, že zcela jistě byla přeložena z latiny. Je třeba upozornit na to, že v překladech z latiny označuje *окъньце* „okno“, kdežto v překladech z řečtiny má význam širší, jakýkoli výklenek včetně okna (sv. Barbora).

¹⁸ Podle ústního sdělení dr. V. Čermáka, jenž pracoval v Záhřebu s kartotékou vyexcerpovaných památek chorvatské redakce.

¹⁹ *SJS* (I, 526) uvádí, že v korpusu kanonických textů se vyskytuje na třech místech: dvakrát v Umučení sv. Dometia a žáků v Supr (218,16; 219,1) a v Eugeniově zlomku žaltáře (12aβ1). E. MIRČEVA (2006, 107) poznamenává, že se tento lexém vyskytuje také v Šestodněvu Jana Exarchy.

ЈЕФИМОВА (2006, 106n.) uvádí, že se tento sufix používá k vytváření abstrakt od adjektiv a k přechylování jmen obyvatel na *-ninz* (ριμλιανινιζ – ριμλιανζινη). V Dim je doložen pouze jeden lexém tvořený tímto způsobem, a to starobylé abstraktum ΓΡΖΔΖΙΝΙ – ἀλαζονεία (60b1, ml. прѣзрѣннѣ) od adjektiva ΓΡΖΔΖ.

Deverbativa

-НИИ

Za nejproduktivnější odvozovací sufix můžeme právem považovat *-нии* (ЈЕФИМОВА 2006, 134n.). Jeho pomocí se tvoří deverbativní substantiva. J. KURZ (1969, 153) se domnívá, že se tato deverbativa se tvoří od participia perfekta pasiva. V Dim je dochováno 39 lexikálních jednotek s tímto zakončením. Velká četnost substantiv tohoto typu je rovněž doložena ve Slově na Uvedení Bohorodičky do chrámu (№ 14), v Pochvalném slově na sv. Štěpána (№ 19) a na apoštoly Petra a Pavla (№ 36).

Kromě běžných lexémů jako *мѣчении* - μαρτυρία (61b2), *οψчении* - μελέτη (58a19), *οψπзвании* - ἐλπής (57b8), *οψвиении* - σφραγή (61b4), *сзрѣтении* - συνάντημα (61b7), *οβρѣчении* - ἀρραβών (57a11), *исповѣдании* - ὁμολόγησις (61b12) atd. se v textu Dim setkáváme s takovými, které nejsou součástí korpusu, na jehož základě byl sestaven *SJS*, anebo jsou velmi ojedinělé.

V textu legendy je velmi často použito slovo *исцѣлении*, které zastupuje nejružnější řecké ekvivalenty. Nejčastěji stojí za ἰασις (61b19, 62b5, 64a5) a za ὑγεία (63a4). Vystupuje však ještě jednou za ἑνεργεία (62b10) ve volnějším překladu spojení περιβοήτου γενομένης τῆς τοῦ μάρτυρος θαυματουργοῦ ἐνεργείας – промзкнѣшемз же са славоѣ чудесемз исцѣлениа.

Lexém *сзблждении* - συμπλοκή (60b12) „zápas, zápolení“²⁰ se podle Srezněvského *Materialů* (III, 656) vyskytuje jednou v Novgorodských letopisech I z r. 6746 ve významu „подстрекание“ tedy „popud“. V *SJS* (IV, 224) lze nanejvýš najít příbuzné sloveso

²⁰ E. MIRČEVA (2006, 107) překládá jako схватка, борба.

сѢВЖДАТИ²¹ doložené pouze v Rylském zlomku (Ryl 1aβ1) či synonymní сѢВДА, һарах z Euchologia sinajského (Euch 68a24).

Slovo прѣходѣннѣ - ἐπὶ τὸ πρόσω πορείᾳ²² (63b12) je doloženo pouze v parimejniku (*SJS* III, 502; Is 11,16 Grig za δίοδος). Srezněvského *Materialy* (II, 1713) je sice zaznamenávají dvakrát (jednou v Řečích Řehoře Naziánského z 11. stol. v. 329, podruhé v Novgorodské kormčí knize z r. 1280 l. 585), ovšem pokaždé ve spojení se *slunečním přechodem*, tedy jako astronomický termín. V téže pasáži slovanské legendy o Dim si překladatel poradil velmi elegantně s větou ὡς μηδὲ <ναυσι> πόρον τούτον ὑπάρχειν, když ji přeložil: ꙗко ни единому мѣстоу прѣходьноу сѣщюу (63b9-10). Celou ji přeformuloval, zachoval smysl a použil přitom slovesné adjektivum прѣходьнз „průchodný, schůdný“, һарах, které se podle *SJS* (III, 502) nachází v Euchologiu sinajském (Euch 48b24)²³. Srezněvského *Materialy* (III, 1713) je znají jednak jako rétorický termín (za řec. ὑπέρβατον), jednak se vyskytuje ve Sborníku z r. 1076 v l. 58: не прѣходьна поучина въздоуѣа, což významově souhlasí s použitím v Dim.

Překladatel použil slova побѣждѣннѣ (59a16) v širším významu, když jím překládá řecké ἔπαθλον ve smyslu „cena za vítězství“²⁴. *SJS* (III, 68) uvádí pouze významy „vítězství“ a „porážka“, zato Srezněvského *Materialy* (II, 992) je ve dvou případech uvádějí jako vítěznou cenu – v Řečích Řehoře Naziánského z 11. století (l.274) za řec. νικητήριον a v Bohosloví Jana Exarchy 224 vedle slova побѣда.

Lexém милобаниѣ - οἷκτος (60a4) ve významu „milosrdenství“ je podle *SJS* (II, 205) doloženo jednou v Besědách (20, 110bβ9sq.) a dvakrát v Nikodémově evangeliu (Stojanović 109,10.26) za lat. misericordia. Jako synonymum se uvádí щедрота - οἰκτιρμός (64a7), které je v Dim také použito. Srezněvského *Materialy* (II, 135) dokládají милобаниѣ šestkrát, jednou

---

²¹ Srezněvskij registruje tento lexém jednou v Řečích Řehoře Naziánského (11. stol) jako reflex za řec. διαλέγεσθαι, případně ve formě сѢВЖАТИ v apokryfním Chození Bohorodičky (12. stol.), Zlatostruji ze 14. stol. a v Nikonových pandektech. Synonymní сѢВЖИВАТИ je v materiálu *SJS* odsazeno dvakrát: v Proložní václavské legendě (VencProl 37bβ) a Zapovědích svatých otců (Zap 296aa1), v ruské redakci je podle Srezněvského doloženo sedmkrát, převážně v letopisech ve tvaru сѢВЖИВАТИ.

²² Rozděluji poněkud odlišně než PG.

²³ Karotéka *SJS* obsahuje i lexém непрѣходьнз doložený v Ps 62,2 a 106,40 Sin Pog Bon Lob Par.

²⁴ Podobného významového posunu využil překladatel Dim i v případě slova ловз - θήραμα (57b13) ve smyslu „výsledek lovu, úlovek“.

v Pověsti vrěmennych lět (r. 6604) a v Letopise k r. 6707, zbývající se objevují v právních památkách: dvakrát v Antiochových pandektech z 11. století, jednou v Nikonových pandektech a v Jefremovské kormčí knize.

Ve slovanském překladu se vyskytuje *посѣщєнїє*, které jednou správně odráží řecké *ἐπισκοπή* „navštívení, shlédnutí“ (63a6) a podruhé poněkud volněji tlumočí *ἐπισκίασις* „zastínění“ (62a2). V materiálu *SJS* je doložen staroslověnský ekvivalent *осѣщєнїє* v Ja 1,17 (za řec. *ἀποσκίασμα* Christ Slepč). V Germanově sborníku se lexém *осѣщєнїє* vyskytuje ve Slově na Uvedení Bohorodičky do chrámu (88b14). Zdá se, že překladatel příliš nerozlišoval mezi řec. *ἐπισκοπή* a *ἐπισκίασις*, navíc přihlédneme-li k podobnosti těchto lexémů, mohly být v rukopisech zaměňovány.

Miklošič ve svém *Lexikonu* (930) přiznává, že smysl slova *сзкоуѣнїє* mu není zřejmý a excerpuje je pouze z Mihanovičovy mineje (očividně z opisu legendy o sv. Dimitriji). V Dim je tak přeloženo řec. *μάγγανον* (58a18), které je na jiném místě Dim²⁵ přeloženo *дзскз* (60b11). Srezněvského *Materialy* toto slovo neobsahují. Řecké *μάγγανον* je většinou řeckých slovníků překládáno jako „obléhací stroj, katapult“ nebo také „kouzlo“, což však neodpovídá obsahu řecké předlohy Dim. Kontext napovídá, že muselo jít o nějakou dřevěnou stavbu, plot, ohrazení. Tomuto předpokladu odpovídá heslo v *Lexikonu* byzantské řečtiny (1994), jenž uvádí ekvivalenty „aréna“ či „ring“²⁶. Etymologii slova *сзкоуѣнїє* je nejspíš potřeba hledat v souvislosti se slovesem **kukati*, které má v srbochorv. dialektech význam „zacpávat, zatloukat“ (TRUBAČEV 1987, 13 sv., 89).

Řecký lexém *τέρψις* „radost“ je ve středobulharském přepisu doložen ve formě *горѣлєнїє* (58a7 „záhuba“), což je zřejmě písařská chyba. Nabízí se možnost tuto koruptelu opravit na podobně znějící *горѣнїє* „potěšení“.

Dvě adverbia v Dim byla velmi elegantně přeložena substantivy na *-нїє*: Jedná se o příslovce *σπάνις* - *лишєнїє* (59b19) a *ἀδιστάκτως*. V případě *ἀδιστάκτως* - *вєсз мнѣнїя* (sic! 63b17)²⁷ editorka pouze nesprávně rozdělila text, lépe *вє-сз-мнѣнїя*. *SJS* (IV, 406) uvádí pro

²⁵ 60b11: по срѣдѣ дзскз - μέσον τῶν μαγγάνων

²⁶ Jagnetz, Falk, Sielzug, Winde, Arena (Melaniae acta).

²⁷ Lexém *мнѣнїє* je v materiálu *SJS* (II, 255) doložen ve smyslu „úmysl“ za řec. *πρόσληψις* v Euch (24a14sq.), který ovšem příliš neodpovídá naší situaci. Lépe by ji vystihoval překlad „uvážení“ za lat. *aestimatio*. V tomto smyslu je lexém doložen pouze jednou v Mešním kánonu (CanMis 167aβ30).

ἀδιστακτως „bez váhání“ tentýž překlad v apoštolu (A 10,29 Hilf Ochr Šiš), v kodexu Supraslském (55,16sq.), Životě Konstantinově 14 a Službě svatým Cyrilu a Metoději (CMLab 34ba1).

Lexém дарованиѣ - χάρισμα (60a7, 62b6) odráží deverbativní původ řec. χάρισμα a tvoří významový pár k даръ - φιλοτιμία (60a12).

Četný výskyt deverbativ na –ниѣ je v Germanově sborníku doložen rovněž ve slově na Uvedení Bohorodičky do chrámu (MIRČEVA 2006, 124), na Početí sv. Anny, podle západního úzu Početí Panny Marie (ibid. 135), v Pochvale prvomučedníku Štěpánovi (ibid. 143) a v řeči na Zesnutí svaté Bohorodičky (ibid. 222).

–иѣ

Pomocí přípony –иѣ jsou tvořena nejrůznější abstrakta (JEFIMOVA 2006, 130-156) jako např. безоумиѣ - *ἄνοια (v předloze však ἀνομία 57a4), безакониѣ - ἀνομία (57a1), чловѣколюбиѣ - φιλανθρωπία (64a8), житиѣ - βίος (56b1), невѣриѣ - ἀπιστία (63b15) či пролитиѣ - ἔκχυσις (58a8).

Větší pozornost budeme věnovat výrazu знамениѣ - σημεῖον (59a6 – znamení kříže, 62b4 - zázrak), σφραγίς (59b9 – znamení kříže), který má v základním význam „znamení, pečeť“. V textu je však použito ve smyslu mírně posunutém – jednou jako „zázrak“ a dvakrát jako „znamení kříže“.

59b10: ποιήσας τὴν τοῦ Χριστοῦ σφραγίδα εἰς τε τὸ μέτωπον καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ – сътворъ знамениѣ христово на челѣ же и на сръдци. Běžný překlad печать by nebyl zdaleka tak vhodný. V podobném smyslu je užita slova знамениѣ za řec. σφραγίς, σημεῖον ve smyslu *signum crucis* v Euchologiu sinajském: приимѣте знамениѣ кр(ь)стзное - σημεῖον (97b17sq.) a v Nikodémově evangeliu: сътвориста знамениѣ христово прѣстома своимма на ѣзыкоу своєю (Nicod 17, Stojanović 107,19).

–НИКЪ

Příponou –никъ se odvozují lexémy pro názvy osob, které vykovávají nebo trpí nějakou činností (Jefimova 2006, 41-60) a nemusí jít bezpodmínečně o deverbativa. V legendě Dim jsou použita některá dobře doložená slova jako мѣченикъ - μάρτυς (6x passim) „mučedník“, поспѣшъникъ - συνεργός (61a8) „spolupracovník, nohsled“, které je podle *SJS* (III, 193) doloženo v apoštolu 8x, obou Životech (ŽK 2x, ŽM 1x), jednou v Napisaní a Supraslském kodexu. Slovo проповѣдъникъ – κήρυξ (59a14) „hlasatel, zvěstovatel“ je podle *SJS* (III, 365) dobře slovo doložené, není však obsaženo v evangeliích.

противъникъ (58b2) – je doloženo podle *SJS* (III, 387) v Supr za řec. ἀλάστωρ, dále v Životě Metodějově a Proglase. V památkách českého původu se vyskytuje ve II. svatováclavské legendě (VencNik), Besědách a Nikodémově evangeliu a stojí na místě lat. adversarius, contrarius, proelior, hostis. Mimochodem řecké ἀλάστωρ je v Dim přeloženo jako ουβνнца (61a15).

Velký údiv vzbudí lexém вѣръникъ (sc. ДАВИДЪ) - πιστὸς (sc. Δαυίδ; 60b9). *SJS* (I, 379) uvádí, že toto slovo je hapax, které se vyskytuje pouze v první části Frizinských památek (I,6): тѣбѣ исповѣдѣ вѣсь мон грѣхъ... и вѣсьмъ вѣръникомъ божьемъ. V mladších památkách je tento lexém obsažen v komentáři k žalmu 26,2 v žaltáři Boloňském a v komentáři k Ps 1,3 v žaltáři Fraščícově. Srezněvského *Materialy* (I, 492) je registrují na pěti místech, kromě odpovídající pasáže v Legendě o sv. Dimitriji také v poměrně starobylém sborníku z r. 1073 (I. 257), v Antiochových pandektech z 11. století (I. 48), jednou ve Zlatostruji ze 14. století a v Životě sv. Polykarpa z minejí ke čtení.

O dalších lexémech zakončených na –никъ bude pojednáno v oddíle věnovaném složeninám.

–БА

Lexémy s tímto zakončením označovaly v první řadě děje (JEFIMOVA 2006, 177) odpovídajících sloves. V Dim je s tímto derivačním sufixem doložen jediný lexém: словъба – λατρεία (57b11) odvozený od словъжити.

–ТЕЛЬ

Tento sufix etymologicky souvisí s indoevropským formantem *-ter* a ve staroslověnětině došlo k jeho masivnímu rozšíření, o čemž svědčí velké množství hapaxů²⁸ dochovaných v korpusu kanonických textů (JEFIMOVA 2006, 61). Odvozovací přípona *-tel'(ь)* slouží pro vytváření deverbativ a souvislost s motivujícím slovesem bývá zpravidla zřejmá (ibid. 62). Nejčastěji se tak odvozují slova od sloves zakončených na koncovku *-iti*, jak je tomu i u slova *мъчитель - τύραννος* (60b11, 61a6), doloženého v Dim, které bylo odvozeno od *мъчити*.

Adjektiva

Řecká verze legendy obsahuje několik složených deverbativních adjektiv, k nimž překladatel přistupuje velmi zajímavým způsobem.

Adjektivum ζωοποιός překládá dvakrát participiem prézentu *животвори* (56b18, 60b4) a jednou adjektivem *животворьнъ*²⁹ (62a13). Překladatel vnímá genetickou spřízněnost těchto výrazů s mateřským slovesem, protože ἄφθατος překládá jako *неистлѣваши* (57a11). Podobným způsobem je přeloženo jedno místo v Christinopolském apoštolu:³⁰ *порожени не от сѣмене истлѣнна, нъ не истлѣюща* - οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς ἀλλὰ ἀφθάρτου (1P 1,23; var. *неистлѣнна* Slepč), místo běžného *неистлѣнъ, неистлѣнънъ*. Stejně postupuje překladatel i v případě řeckého *ιαματοφόρος*, jež překládá poněkud volně jako *чюдотвори* (63a3)³¹. S podobným přístupem se setkáváme i v legendě o sv. Barboře (MIRČEVA 2006, 127), kde za řec. *παντοκράτωρ* stojí *въспрѣдръжши* (94b4) místo častějšího *въспрѣдръжитель*, či v legendě o 40 mučednících, v níž je řec. *ἀθάνατος* přeloženo *неоумираши* (144b10) místo běžnějšího *везмрѣтънъ*.

U deverbativních adjektiv vyjadřuje překladatel jejich spřízněnost s mateřským slovesem tím, že je překládá participiem.

²⁸ Zejména v Supr a Euch.

²⁹ *SJS* (I, 603) uvádí další místa výskytu v Supr a Ben.

³⁰ V *SJS* (I, 827) jsou uvedena ještě dvě místa z Besěd Řehoře Velikého (*истлѣющеє* 325ba2, *не истлѣючи* 135ba11)

³¹ Sloveso *чюдотворити* není v *SJS* obsaženo. Srezněvského *Materialy* (III, 1548) uvádějí jeden doklad ze sborníku z r. 1073, dva ze služební mineje z r. 1096, jeden z řeči Řehoře Naziánského (rkp. 11. stol.) a po jednom z Antiochových Pandekt (11. stol.), v Novgorodských stichirách a kronice Řehoře Hamartóla.

ιδολύσκζ – τῶν εἰδώλων (56a10, 62b12). Dvě adjektiva nejsou obsažena v materiálu *SJS*: εκσκεπζτορύσκζ – ἐκσκεπζτορ (56b13) a κοβачύσκζ – χαλκευτικός (57b2).³⁴

Lexém βύςμачύσκζ – δαυιλεία (63a15) řadí V. S. JEFIMOVA (ibid. 237) mezi slova, která byla obnovena pomocí produktivního sufixu. Původní formu vidí ve βύςμачζ.

K adjektivu πογονύσκζ (58a6) je řecká předloha na příslušném místě porušená. Miklošič v *Lexikonu* (589) roznamenává: *sensus nobis ignotus*. Tento lexém není zahrnut do *SJS*, jakož ani mateřské slovo πογονζ. Sloveso πογονιτι „sledovat, procházet“ je doloženo vzácně (*SJS* III, 82) – jednou v Supraslském kodexu (429,22) za řec. ἐντυγχανειν a jednou ve Starém zákoně u proroka Habakuka (Hab 2,2 G1) za řec. διώκειν, zato πογζνати se vyskytuje často. Významově však nevyhovují kontextu v Dim.³⁵

Vodítkem může být samotná legenda o sv. Dimitriji, v níž se na jednom místě vyskytuje sloveso μονομαχεῖν, přeložené tvoriti πογονζι (58a1). Zkoumaný výraz se nachází v následujícím kontextu: ХОТЯИ ПРИМАТИ ВЪХОДАЩА ВЪНЪ И БРАНЬ ПРОТИВЪ СЕБѢ ПОГОНЪСКИ ТВОРАЩА – ὁ δέχεσθαι μέλλον τοὺς ἐν αὐτῷ εἰσιόντας... (58a4-7) – *chtěje přijímat ty, kdo do něj (sc. dřevěného kruhu) vstupují, aby proti sobě bojovali*. Srezněvského *Materialy* (II, 1016) obsahují krom paralelního místa v legendě o sv. Dimitriji a dvou dokladů v Životě Simeona Jurodivého jeden zajímavý doklad z Theodorétova komentáře k žalmům (Ps 139,8): и се искѡшеніемъ оубидѣхомъ егда погонѣи творѣӣ противѣ голѣдѣ. Autor *Materialů* překládá πογονζι jako „единоборство, поединок“ tedy „zápas muže proti muži“.

Slovník Liddel-Scott uvádí k μονομαχεῖν anglický ekvivalent „fight in single combat“ či v mladších památkách „fight as a gladiator“. Vzhledem k tomu, že Lyaios byl podle tradice χρῆβρζ - *vandalský gladiátor* (Dim 58a11 a ZAIMOVA-TÁPKOVA 2000, 148), smysl slov πογονζι творѣӣ a πογονύσκζ nejspíš souvisí s gladiátorským zápasem, tedy „účastnit se gladiátorského zápasu“ a „gladiátorský“.

³⁴ Příslušné substantivum κοβачь - χαλκεύς se v korpusu *SJS* (II, 34) pouze dvakrát: jednou v apoštolu 2T 4,14 Mosk^b Slepč Šiš a jednou v parimejniku Is 41,7 Zach Grig.

³⁵ E. MIRCĚVA (2006, 107) ve stručném popisu překládá πογονζ jako „сътезание, надбягване“, což ovšem neodpovídá kontextu.

-ЪН

Sufix -ЪН plní velmi podobnou úlohu jako -ЪСКЪ, přestože podle V. S. JEFIMOVÉ (2006, 247) určitý sémantický rozdíl existuje. Mimoto se někteří badatelé domnívají (např. A. S. L'vov), že tyto dva sufixy nebyly v celém slovanském areálu stejně zastoupeny (sufix -ЪСКЪ převládal na Moravě). Tento způsob tvoření je velmi produktivní, jak o tom svědčí samotná legenda Dim. Vedle běžných výrazů jako *ποσλαβδънъ* – *ἔσχατος* (60b14), *вѣчънъ* – *αἰδῖος* (57a9), *αιώνιος* (57a10) či *сѣмрѣтънъ* – předloha chybí (60b13) „smrtící“ jsou tímto způsobem tvořena zejména adjektiva od názvů různých materiálů, např. *сребрънъ* – *ἀργυριός* (63b5). Výše bylo zmíněno přídavné jméno *объичаинъ* – *συνήθης* (57b11), *hapaх* z Euchologia sinajského. Některé z těchto výrazů mohou vstupovat do konkurence se synonymním adjektivem zakončeným na -ЪСКЪ: *градънъ* (57b19): *градъскъ* (57a19, 62a9) – *τῆς πόλεως*.

пещънъ – *τῶν καμίνων* (59a3) „pecní, pecí (gen.)“ je ve Srezněvského *Materialech* (II, 930) doloženo třikrát, jednou ve služební mineji z r. 1097, v Antiochových pandektech z 11. stol. a v Životě Theodorově. Jedná se o adjektivum odvozené od běžně doloženého substantiva *пещь* „pec“, které může označovat i jeskyně, jak je tomu např. v legendě o sv. Tekle (28a14).

Zvláštní skupinu tvoří deverbativní adjektiva, z nichž některá mají modální odstín možnosti. Odstín modality postrádají lexémy *непорочънъ* – *ἄμειπτος* (56b1) „neposkvrněný“ nebo *животворънъ* – *ζωοποιός* (62b13) „životodárný“. Naopak velmi silný aspekt možnosti je pozorovatelný u následujících tří adjektiv:

Překladatel si pomocí lexému *прѣходънъ* – *πόρος* (63b10) „průchodný“ velmi elegantně poradil s větou *ὡς μηδὲ ναυσὶ πόρον τούτον ὑπάρχειν*, když ji přeložil: *яко ни единому мѣстоу прѣходъноу сѣщюу* (63b9-10). Celou ji přeformuloval, zachoval smysl a použil přitom slovesné adjektivum *прѣходънъ* „průchodný, schůdný“, *hapaх*, které se podle *SJS* (III, 502) nachází v Euchologiu sinajském (Euch 48b24) na místě, k němuž nebyla nalezena řecká předloha.

Lexém *неисцѣльнъ* – *ἀνίατος* (62b18) „nevléčitelný“ je v rámci *SJS* (II, 366) čtyřikrát doloženo ve Starém zákoně (Pr 6,15 Zach Lobk; Is 13,9 Grig Zach; Dt 32,24.33) a jednou

jako glosa *στυγπι νεисцѣленз* ke grécizmu *γανγρενα* v apoštolu (2Т 2,17 Mosk^b). Srezněvského *Materialy* (II, 391) uvádějí příklad ze služební mineje z r. 1096 (říjen, l. 53): *тѣлесз ст҃рѣти неицѣльнзиа б҃жию ицѣлилз юси бл҃гдтию*. Synonymní *неицѣлимз* je doloženo dvakrát v mladším Supraslském kodexu (339,5; 522,16). Sémantické pole *m*-ových participií je zřejmě do značné míry ovlivněno řečtinou. Kromě modálně nezabarveného pasivního významu (jako ekvivalenty řec. mediopasivních participií) nabývají ve staroslověnštině i významu potenciálního. To znamená, že do sebe absorbují sémantiku řec. slovesných adjektiv na *-τός*, např. *γραπτός* znamená „napsaný“ i „napsatelný“. Zdá se, že v nejstarších dobách tuto potencialitu vyjadřovala *n*-ová participia a adjektiva na *-ьнз* a později se rozšířila i na *m*-ová participia.

сзпасительнз – *σωτήριος* (56b1) ve smyslu „spásný, spásonosný, spasitelný“ je v překladech z řečtiny doloženo pouze v apoštolu Тт 2,11 Mosk^b Šiš: *благодѣть божиа с҃сительна всѣмз чловѣком҃* (var. *сзпасьна* Ochr Slepč, *спасение* Mak). Je zajímavé, že tento výraz je mnohem hojnější v památkách přeložených z latiny³⁶, kde stojí za *salutaris*, *salutifer*, *saluber* či *salvatoris* (gen.). Synonymní *сзпасьнз* je podle *SJS* (IV, 321) doloženo častěji.

-евз/-овз

Tento morfém se nejčastěji používá pro vytváření přivlastňovacích adjektiv od osobních jmen (JEFIMOVA 2006, 216). Od kmenů končících na měkkou souhlásku či vokál (ibid. 223) se odvozuje pomocí alomorfu *-evz*: *димитриеъз* – *тоῦ Δημητρίου* (60b6, 61a12); *лиевз* – *тоῦ Λυαίου* (60a13, 61b5). Od tvrdých pomocí *-ovz*: *христ(со)овз* – *тоῦ Χριστοῦ* (59a11, 59b9); *несторовз* – *тоῦ Νέστορος* (60b1). Adjektivum *цѣсаровз* – *тоῦ βασιλέως* (62a16) bylo v jednom případě použito za řec. genitiv ve významu objektivním (NIEDERLE 1998, 200): *φόβος τοῦ βασιλέως* tedy „strach z císaře“.

³⁶ Liturgické: CanMis 167ba16: *заповѣдми с҃сительними наоучени* – *praecipis salutaribus monitis*; Praef 165bb8: *праведно ест҃ право и с҃сительно* – *salutare*. Ve II. václavské legendě: VencNik prol. 16: *на правы старыа и спасительныа привлачит* – *in mores... salubres*; VencNik 1,7: *вѣры спасительныа рашения растахъ* – *fidei salubis*; ibid. 1,10: *быстростю богословець первыхъ спасительными хитрости (рго хитростыми) оуставленз* – *salutarium... textuum*; ibid. 7,54: *семъ спасительногоу оучению разоумъвы* – *peritiaee... salutiferae*; ibid. 8,76: *честнаго и спасительнаго господна телесе и крови приношения тако чистилз ест҃* – *salutiferam collationem*.

Tento derivační sufix vystupuje jednou v případě lexému *доушебънъ* – *ψυχικός* (60b15) „duševní, duše (gen.)“ zde *duševní utrpení*. V kartotéce *SJS* jsou ve významu nejbližším Dim uvedena čtyři místa z *Euchologia*³⁷ či jedno z *Řeči* na přenesení ostatků sv. Klimenta.³⁸ Ze *SJS* (I,529) je zřejmé, že synonymní *доушънъ* se ve staroslověnštině dočkalo hojnějšího použití.

V Dim se vyskytuje velmi vzácný lexém *връзѣстъ* (59a19) ve větě *і ѿєєрѣ ѿ нагода юноша, красєнъ зѣло. юностиѣ юнъ. ємоу же неєторѣ вѣ има. тогда връзѣстъ сынъ. знаємъ сы мчѣнокъ димитриєви* - *καί τις ἐκ τοῦ δήμου νεανίσκος ὠραῖος πάνυ, κομιδῆ νέος ὢν, Νέστωρ ὄνομα, ἄρτι τὸν ἰούλον ἐπανθοῦντα φέρων, γνωστὸς ὑπάρχων τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι Δημητρίῳ* - *Jeden mladík z lidu, velmi krásný a mladičký, který se jmenoval Nestor a jemuž právě rašily vousy, byl přeslavnému mučedníku Dimitriji znám*. Lexém *връзѣстъ* není doložen v žádném z dostupných slovníků a snaha najít souvislost se sémanticky blízkým slovesem (podle řečtiny) *врадѣти* troskotá na nepřekonatelných hláskových potížích navzdory tomu, že v Supraslském kodexu (142,8) je spojení *τὸ δὲ γένειον αὐτοῦ ὡς ἰούλοις ἐπανθούσιν* ἐκεκόσμητο přeloženo pomocí slovesa *врадѣти*: *вРАДА же єМОУ АКЗИ ТОПРѢВО ВРАДѢЖШТѢ СВѢТѢШЕ СЯ*. Můžeme uvažovat o rukopisném porušení místa (např. že zkoumaný lexém představuje náhražku za participium), to je však velmi málo pravděpodobné vzhledem k dochované souměrné dvojici participií *сѣи*. Připustíme-li možnost poněkud volnějšího překladu, potom nacházíme ve Srezněvského *Materialech* (I, 199) i Slovníku staroruského jazyka (I, 329) citát, který do značné míry tento problém světluje: *чернецъ нѣколи покаиалса оу мене аже वोудеть рє(ч) въ връзѣ(х) пострици и въ скымоу – jakýsi mnich/novic? u mě činil pokání a řekl, že až mu bude růst vous, abych jej postříhl do mnišské schimy*. Tento úryvek pochází z Otázek Kirika a Nifonta datovaných do r. 1280, v nichž se diskutuje o rozdílech mezi církví na Východě a na Západě. Autoři staroruského slovníku si s tímto místem nevěděli rady a nesprávně je zařadili do pododdílu *въ връзѣ*. Lexém *връзѣстъ* je zřejmě odvozen od

³⁷ Např. Euch 25b2: *ицѣли и отъ в̄сєго не д̄жа плзтзскаго и д̄шебън̄ааго* - ἄσθενείαν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν

³⁸ Clem. Tr. 8 (Vat 80,14): *да д̄шебън̄зихъ и телєснзихъ ст̄рстєи ... из̄г̄л̄н̄а... да сподобим сѣ насладити ся*

adjektiva *врзъз* pomocí netypického odvozovacího sufixu *-ѣтъз*³⁹, pro nějž v korpusu staroslověnských památek nenácházíme obdobu. Je nicméně pozoruhodné, že všechny lexémy, které souvisejí s porostem těla, končí na *-тъз*: *връдѣтъз*, vousatý, chlupatý, kosmatý atd. Sémantický význam slova *врзъѣтъз* zřejmě souvisí s *rychlostí růstu vousů* a jedná se nejspíš o termín (proto je velmi stálý a v rkpu se zachoval), jímž se ve staré řečtině označoval věk mladých chlapců, kdy se stávali eféby.

Slovesa

Na počátku této kapitoly byla věnována pozornost relativní chronologii lexémů metodou srovnávání s nejstaršími památkami. U sloves je navíc třeba sledovat jejich rekce (viz zejm. Bezpředložkové vazby) a přístup překladatele k perifrastickým vyjádřením.

Perifrastické (neboli opisné) konstrukce se skládají nejméně ze dvou lexémů, pomocného slovesa s oslabenou sémantikou (např. *творити, вжити*⁴⁰) a lexému s plným významem (nejčastěji substantivum nebo adjektivum). Mechanický přístup k předloze znamená doslovné převádění řeckých perifrází na slovanské opisné konstrukce, čehož důsledkem bývá často nepřirozené znění překladu.

V Dim jsou některé řecké perifráze nahrazeny jednoslovným slovanským vyjádřením, což vypovídá o volnějším přístupu překladatele k předloze: *прѡмъкнѣти сѧ – περιβόητος γίγνεσθαι* (62b9) „stát se slavným“, *обогатити сѧ – πλοῦτον κτᾶσθαι* (60a1) „zbohatnout“, *навѣикнѣти – συνηθείας κτᾶσθαι* (58a19) „získat zvyk“ a *явѣяти себе – ἐμφανῆ ποιεῖν ἑαυτόν* (56a18) „ukazovat se jako“.

Rozlišit, v kolika případech byla řecká perifráze přeložena slovanskou, není v mnoha případech jednoduché, proto se omezíme pouze na ty, u nichž je pochybnost nejmenší: *творити знаменіе – ποιεῖν σφραγίδα* (59b9) „označovat“, *творити вѣзисканіи – ἀναζήτησιν ποιεῖσθαι* (57b7) „pátrat, slídit“ či *творити сѣньмзи – συνόδους ποιεῖσθαι* (57b3) „shromažďovat se k rokování“.

³⁹ J. GEBAUER (1929, IV/706) uvádí lexémy jako černastý, bělastý, modrastý ve smyslu načernalý atd. Sufix *-ѣтъз* by mohl mít ve slově *врзъѣтъз* právě tuto sémantiku počínajícího růstu vousů (snad souvisí se slovenským *-istý* a srbským *-Vsti*, např. *rebrasti*).

⁴⁰ Je třeba rozlišovat mezi perifrastickým vyjádřením a např. predikací: *вжити вина – αἴτιος γίγνεσθαι* (61b4).

Věta *яко... влѣтъ въздаати бгѣви – ὡστε ὁμολογεῖν χάριτας* (63a7) je sice doslovný překlad, leč nepřesný. Na tomto místě znamená řecká předloha „děkovat, vzdávat díky“, což bývá podle *SJS* (I, 264) zpravidla překládáno *въздаати хвалж, благодарениѣ*, jako např. v L 18,11 *Zogr Mar As Sav Ostr: боже хвалж тебѣ въздаж.*

Poslední možností je přeložit řecké jednoslovné vyjádření slovanskou perifrází. V Dim, jak se ukazuje, je to způsob poměrně častý: *взѣти близз – γειτνιᾶν* (59a2) „sousedit“, *взѣти великз – μεγαλύνεσθαι* (57b4) „být velký“, *творити достоина – ἀξιοῦν* (56a12) „uznat za hodna“ či neosobní vyjádření *обзичаи естз – ἐθίζειν* (57b2) „je zvykem“, dále četné opisy vytvořené pomocí slovesa *творити* nejruznějších významů - *творити брань погоньскжж* či *творити погонзи – μονομάχειν* (59a15, 58a1) „zápasit jako gladiátor“, *творити ковениѣ – οἰωνίζεσθαι* (61b6) „věštit z letu ptáků“, *творити молитвж – εὐχεσθαι* (59b8) „modlit se“⁴¹ a *творити слоужьбзи – ἱερουργεῖν* (57b12) „vykonávat bohoslužbu“⁴².

Složeniny

Způsob zacházení se složeninami má pro posouzení stáří textu velkou vypovídací hodnotu. V nejstarších staroslověnských homiliích, jako např. v homilii Epifaniově, jsou často přeložena slovním spojením (BLÁHOVÁ 1973, 61). Postupem času se překladatelské návyky ustálily a výsledkem byl jednotný postup – tzn. jedna řecká předpona měla ustálený slovanský ekvivalent, čímž se překladatel nejednou dopouštěl na jazyce násilí. Postupně tedy probereme některé řecké prefixy a budeme sledovat, jak s nimi překladatel Dim přistupoval.

α-privativum

Alfa privativní označuje v řečtině negaci. Do slovanštiny je pravidelně překládáno předponou *bez-*⁴³ či *ne-*: *безоумиѣ – *ἄνοια* (v předloze však *ἀνομία* 57a4), *беззакониѣ – ἀνομία* (57a1),

⁴¹ *SJS* (II, 225) dokládá tento opisný obrat na dvou místech (Supr 39,17; NomUsť 11a2).

⁴² Řecké *ἱερουργεῖν* je vnitřní kalk, v hesle *SJS* (IV, 120) jsou zachyceny dva případy tohoto perifrastického vyjádření (Supr 190,26; As 157b10).

⁴³ E. BLÁHOVÁ (2008, 354): v PetPau nejsou žádné doklady na adjektiva či substantiva s předponou *bez-*.

нєвѣрнє – ἀπιστία (63b15), нечистъ – ἀκάθαρτος (62a1), непорочьнъ – ἄμειπτος (56b1). O způsobu překládání adjektivech slovesných bylo pojednáno výše, pokud jsou v záporu, překladatel volí výhradně předponu не-: неистлѣважи - ἄφθαρτος (57a11)⁴⁴ či неисцѣльнъ – ἀνίατος (62b18).

Překladatelův volnější přístup k předloze ilustrují následující příklady, které jsou velmi elegantní a přesně odrážejí smysl textu: вє сѣмнѣннѣ - ἀδιστάκτως (63b17) „bez otálení“ a вє сѣ страха – ἀκινδύτως (56a15), což ve středobulharském překladu zní невъзбраньно (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 274). Za řec. κίνδυνος uvádí řecko-staroslověnská kartotéka *SJS* tři ekvivalenty: вѣда (Sin Euch Supr Apost), залазъ (Supr FragZogr) a казнь (Euch), z čehož je vidět, že překladatel postupoval opravdu originálně podobně jako v případě дѣлы своими – πρακτικῶς (57a15) „prakticky, svými skutky“⁴⁵. V tomto ohledu připomíná legenda Dim homilii o Petru a Pavlovi, kde je negativní adverbium ἀπεριστάτως přeloženo вєз мѣзвѣи (234a10).

O adverbiiích ἀκαίρως - вѣ неподобно вѣрѣма (59b9) a εὐκαίρως - вѣ подобно вѣрѣма (56b9) bude podrobněji pojednáno v oddíle věnovaném biblickým citátům. Je však zřejmé, že jsou přeložena rovněž volně. Překladatel volil neprefigovaná synonymní slova, když překládal tyto řecké ἀθυμία pomocí печальнъ (63b13) nebo скръзьь (63b16). Varianty volil nejspíš ze stylistických důvodů, protože oba doklady stojí v textu blízko sebe.

Zcela originálním a ojedinělým způsobem bylo přeloženo řec. ἀβλαβῆς jako сѣпачєнъ (63b20) ve větě имы в рѣкѣ чѣднѣа рѣкѣ прѣидє сѣпєнъ рѣкѣ - ἔχων ἐν χερσὶ τὴν τιμίαν σορὸν διήλθεν ἀβλαβῆς τὸν ποταμόν – *maje v ruku vzácný relikviář, přešel řeku bez úhony (=zachráněný, spasený)*. V kartotéce *SJS* je zaznamenáno, že jinde se toto slovo překládá вєз вѣрѣда (Supr 139,13; 297,7) či вєс пакости (Euch 14b22).

⁴⁴ Tento způsob překládání participií je vlastní i Slovu o 40 mučednících, v němž za řec. ἀθάνατος stojí participium неогмиражи (144b10).

⁴⁵ V kartotéce *SJS* je doloženo rouze дѣиствьнъ za řec. πρακτικά v Supr (278,4).

εὐ-

Řecká předpona εὐ- bývá nejčastěji překládána do slovanštiny jako благо-. V Dim je kromě výše zmíněného εὐκαίρως dochováno také БЛАГОВѢРЪНЪ – εὐλαβέστερος (62a15) „zbožný“, což je podle *SJS* naprosto běžný překlad.

παν-

Prefix прѣ- je ve většině případů reflexem řeckého prefixu παν-, což znamená, že překladatel přistupoval k předloze poněkud volněji: прѣсвѣтъ – πανάγιος (62a12); прѣкрасенъ – πάνσεπτος (63a14); прѣславънъ – πανένδοξος (61b11, 63b14); прѣмъдръ – πάνσοφος (57a1), které jako jediné je použito i v evangeliích. Pokud by překladatel postupoval doslovně, nahradil by jej předponou въсѣ-, jak o tom svědčí paralely z mladší, středobulharské verze: нарѣ. въсѣмъдръ atd. (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 277).

Volnější přístup k předloze je rovněž patrný z překladu dalších složených řecké lexémů, které jsou přeloženy prostě: славънъ - πανένδοξος (63a8), περίδοξος (56b11), αἰίδιμος (59a1); сѣвътъ – πανένδοξος (63b1). V materiálu Dim je také doložen opačný přístup, kdy prostý řecký lexém byl přeložen složeným slovanským: прѣподобънъ – ὅσιος (62a12) či прѣмъдрость – σοφία (56a16).

V jednom případě bylo roužití předpony прѣ- zřejmě motivováno superlativem, který se nachází v řecké předloze: прѣблаженъ – μακαριώτατος⁴⁶ (56a17). Podobně mohl postupovat i v případě překladu μεγαλόφορος – τρѣжице. Namísto prostého трѣгъ roužil augmentativní příponu -ице (JEFIMOVA 2006, 175) snad s ohledem na řeckou předponu μεγαλο- „velko-“.

ὀρθο-

Volnější překlad řeckého ὀρθόδοξος (πίστις) souslovím правая вѣра (62b14) je stejně jako v Dim doložen ve starobylé Homilii o Petru a Pavlovi (231a12, 231b4) a v Pochvale sv. Štěpánovi (118b5) za řec. ὀρθοδοξία. Za mladší se obvykle považuje doslovný kalk православънъ, doložený jednou v Nomokánonu (*SJS* III, 241). Často se s tímto termínem

---

⁴⁶ Totéž ukazuje R. M. СЕЈТЛИН (1971, 65) na příkladě прѣблаженъ – ἀνδρείοτατος ze Supr.

musel potýkat překladatel Pochvaly sv. Janu Zlatoústému (No. 12) v Germanově sborníku. Toto Slovo je velmi starobylé⁴⁷ (MIRČEVA 2006, 116) a sousloví ὀρθόδοξος πίστις je přeloženo *правовѣрнѣнаѣ вѣра* (74b14), synonymní ὀρθοδοξία jako *правовѣрнѣ* (74a3, 76a2)⁴⁸.

Zvláštní pozornosti si zasluhují dvě slovní spojení podobného významu. Překladatel vnímá uzdravení jako zázrak (což nepochybně je!), a tak překládá *ιαματοφόρον μνῆμα* (dosl. *hrob přinášející uzdravení*) spojením *чюдотвори гробъ* (63a3) či spojení *θαυματοργὸς ἐνεργεία* (dosl. *moc působící zázraky*) volně přestylozoval v *чюдеса исцѣлення* (62b10), přitom řec. *θαυματοργός* přesně odpovídá stsl. *чюдотвори*, odráží i jeho deverbativní původ tím, že je přeloženo jako participium (a nikoli jako adjektivum na *ьнъ*, byť slovesné)⁴⁹.

Kalky

Překladatelským specifíkem je přístup k následujícím výrazům *богохульникъ, демоночътьць, плзтоудъць, иноплеменьникъ* (a přidám ještě *вѣрникъ*). V legendě Dim pravidelně stojí vedle jiného, plnovýznamového substantiva. V řecké předloze na těchto místech vystupují adjektiva či adjektivní substantiva (je těžko rozhodnout, zda např. *πιστὸς Δαυὶδ* je *věrný David* či *věřící* jménem David).

богохульникъ – je poněkud volnější překlad řec. *θεόμαχος* (56a8, 57b12). V ostatních staroslověnských textech je doloženo pouze v citátu z Dim v Klimentově pochvalě sv. Dimitriji (CHRISTOVA 1994) a později v tvorbě Kyrilla Turovského (XII, 14. stol., 61). Srezněvský je ve svých *Materialech* neregistruje. Na paralelením místě ve středobulharském překladu stojí doslovný překlad *боговоривъ чловѣкъ* (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 274) či *богоратьникъ чловѣкъ* (IVANOVA 2008, 270). V Pochvale sv. Štěpánovi je tento řec. výraz

---

⁴⁷ E. MIRČEVA (2006, 116) je spojuje s ochridskou školou. Kromě starobylosti se podobně jako Dim vyznačuje velkou četností abstrakt. Editorka také upozorňuje rozvinuté spojení *ποζοριще доуховное* (74a1) a srovnává je s *ποζοριще градное* (57b19), vyskytující se v Dim. Za autora Pochvaly sv. Janu Zlatoústému je pokládán Proklos Konstantinopolský, jemuž je připisováno i Pochvalné slovo sv. Štěpánovi (ibid. 140). D. IVANOVA-MIRČEVA (1966/2) se ve své studii zabývala možnými vlivy Prokla na Klimentův autorský styl.

⁴⁸ V *SJS* (III, 241) uvádí tento překlad v kodexu Supraslském (302,6), Euchologiu sinajském (44b17) a Pochvale sv. Klimentovi (KlimRum i KlimJugosl podle Lavrova 93,31, resp. 97,2).

⁴⁹ Na toto bylo upozorněno již výše. Spojitost *животвори* - *ζωοποιός* (56b18, 60b4) se slovesem *творити* - *ποιεῖν* je rovněž zřejmá.

přeložen doslovně jako *βογοβορυць* (120b11). V *SJS* (IV, 807) je obsaženo pouze adjektivum *χουληνς* „hanlivý, potupný, zlořečení (gen.), rouhavý“ za řec. *φαῦλος, βλάσφημος, τῆς βλασφημίας* a substantivum *χουληνικς* - *βλάσφημος, αἰρετικός* „rouhač, kacíř“ doložené v apoštolu (1T 1,13 Christ Slepč^{bis} Šiš^{bis}; 2T 3,2 Mosk^b Slepč) a Supraslském kodexu (13,5; 328,9; 404,8).

Δεμονοχῆτης – *δυσευδαίμων* (56a7) je doloženo pouze v indexu ke Klimentovým slovům sestaveném I. CHRISTOVOU (1994), kde alternuje se synonymním *βῆσοχῆτης*.

πλзтождѣць (62a19) není doslovný překlad řec. *αἰμόβορος*, doslovně by znělo *κρзквоадикς* „krvelačný“ (Jef 284), které je v rámci *SJS* (II, 72) doloženo jednou v Supr (216,22 - Umučení sv. Dometia a žáků). Srezněvského *Materialy* (II, 972) obsahují dva příklady plně substantivizovaného použití *πλзтождѣць* – jednou ve Slově o Borisu a Glěbovi od mnicha Jakova (14. stol., 104) a jednou u letopisce Perejasl. Suzdalského (41). Staroruský slovník je dokládá ve Slově o Borisu a Glěbovi (16b, rkp. z 12. stol z majetku Uspenského chrámu) a v překladu Poučení Theodora Studity (143b, rkp. 14.-15. stol.) na místě řec. *σαρκοφάγων*. Překlad je však vzhledem ke kontextu legendy Dim vhodný, protože křesťané pohřbili tělo nebohého Dimitrije ze strachu, aby nebylo rozsápáno (řec. *aby nešlo k úhoně*) *masožravou zvěří, mrchožrouty* – *да не ѿ етерз πλзтождѣецз животенз сзнѣдено бждетз* (62a19-20).

иноплемењникς (60b8) je podle *SJS* (I, 773) dobře dochovaný doslovný kalk za řec. *ἀλλόφυλος*, k němuž V. Jagić uvádí volnější variantu *τογждеплемењникς*. Ve staroslověnském překladu žaltáře a parimejníku byl tímto slovem označován národ Filišťanů. Je zajímavé, že v Dim toto epiteton patří právě starozákonnímu obru Goliáši – Filišťanu.

страстопрзпѣць – *ἀθλητής* (59a11), *ἀθλοφόρος* (63b1) volnější, spolu s dalšími epitety se zdá, že terminologie byla ustálená okolo sv. Dimitrije, takže překlad příliš neodráží řeckou předlohu v těchto případech. *SJS* (IV, 176) uvádí, že je doloženo 6x v Supr a jednou v Modlitbě proti ďáblu (Sobol 43,23). Mimoto se v Germ vyskytuje i v Pochvale sv. Štěpánovi (122a14).

V překladu kalků panuje velká rozmanitost, ve většině případů je přístup překladatele svobodný, motivovaný řeckou předlohou, aniž by co ztrácel na významu a působil v textu neústrojně. Podařilo se mu také zachytit jemné významové rozdíly řecké předlohy jako v případě *τρογχιще* či *прѣблженъ*. Překlad kompozit víceslovným spojením patří k návykům, jimiž se vyznačuje nejstarší překladatelská škola.

Čarodějnické lexikum

Zvláštní pozornosti si zaslouží terminologie z okruhu čarodějnictví. Na mimořádnou bohatost upozornila již editorka E. MIRČEVA (2005, 105-6, 129), ale zdaleka toto téma nevyčerpala. V této stručné studii parafrázuje článek I. CHRISTOVY (2005), v němž se badatelka zabývala pouze významem slova *κορη*. Vedle častého *χαρξ – γοητεία* (61a1)⁵⁰ se setkáváme s lexémem *корень – μαγεία* (61a7)⁵¹, který I. Christova považuje za nejstarší verzi překladu.

КОВЕНИЕ

Velkou pozornost zasluhuje spojení *КОВЕНИЕ ТВОРИТИ – οἰωνίζεσθαι* (61b6) „věštit z letu ptáků“, které se vyskytuje nepřilíš často (v materiálu *SJS* není neobsažen, Miklošič uvádí kromě paralelního místa v Mihanovičově mineji jeden verš ze Starého zákona (Sir 34,5 Vost) a rovněž v Antiochových pandektech z 11. a 14. stol. či v homiliích Řehoře Naziánského.). Staroruský slovník překládá *КОВЕНИЕ* jako „гадание“ a registruje toto slovo v Poučeních Jana Zlatoústého a dalších Otců (145 ob., rkp z 12.-13. stol. z majetku Troicko-Segievské lávry) a v Slově na přenesení ostatků sv. Nikoly (Mikuláše?), které se dochovalo v rkp z 14. stol. Původ tohoto slova je zřejmě třeba hledat v souvislosti s lexémem *КОВЬ* (MIKLOŠIČ 294), které korpus *SJS* (II, 34) dokládá na dvou místech Supraslského kodexu za řec. *τύχη* „osud“ (46,24; 147,7), k němuž je v Besědách doloženo *ουροчище* za lat. *fatum*. Trubačevův etymologický slovník (t. 10) do tohoto problému nevnáší více světla, snad jen že uvádí staročeský doklad, z něhož je patrná souvislost s ptačími křídly.

⁵⁰ Tentýž lexém nacházíme ve Slově na Uvedení Bohorodičky do chrámu (85b3). Ve Slovu o umučení sv. Tomáše se vyskytuje výraz *чѣрвание* (42a).

⁵¹ V Promluvě na letnice od Prokla Konstantinopolského figuruje *коренитьць* (223a17) či *корение* ve Slově o sv. Mikuláši (101b10). V Pochvale 40 mučedníkům sebastským (148a12) je dochováno *t-participium* *взскоренитъ* od slovesa *взскоренити*.

КОРЕНИЊЕ, ПРОКАЗИТИ

61a7: κληими κορευνιμι προκаж – ποία μαγεία χρησάμενος – *jakými kouzly ho očaroval*

Sloveso проказити se podle *SJS* (III, 353) vyskytuje v korpusu kanonických památek pouze dvakrát⁵² (Euch 104a9, Zap 296aβ1), v obou případech ve velmi specifickém významu: „potratit dítě“⁵³. Smysl slovesa проказити ve výše uvedeném úryvku lépe vysvítá z doloženého deverbativa прокажение, které kromě běžného významu „malomocenství“ znamená také „zařikání, zaklínání, čáry“. *SJS* (III, 352) uvádí, že tento význam⁵⁴ má прокажение na dvou místech v kánonu (G 5,20 Christ Slepč Šiš a Ap 18,23 Rumj). V Dim je tedy doloženo mateřské sloveso k tomuto deverbativu, má význam „čarovat, zaklínat“ a přispívá tak k rozšíření údajů uvedených v *SJS*.

ПРОКАЗА, ПРОКАЖА

61a10: прокажа не бы̇ - μαγεία οὐκ ἐ χρημάτισεν – *neroužil žádných kouzel*

Překladatel použil slova проказа, прокажа v jiném významu, než je základní „malomocenství, zlý duch“. Ve slovníkovém hesle *SJS* (III, 352) stojí, že spojení прокажа дѣяти, творити „strojit úklady“ odpovídá řec. ἐπιβουλεύειν a je dvakrát doloženo v Zákonu sudném ljudem (Ust' 61a7, 61a13). K významům „úklad, lest“ se druzí nový⁵⁵: „kouzlo, čáry“, doložený v Dim, který je ve shodě s významem mateřského slovesa проказити, jak je použito v Dim. Srezněvského *Materialy* (II, 1534) zaznamenávají lexém проказа ve smyslu „колдовство“ pouze na odpovídajícím místě v legendě o sv. Dimitriji.

ПРѢДАНИЕ

61a11: ни прѣдаaniemъ етеромъ оубиенъ бы̇ - ἀλλ' οὐδὲ μαγανεία τινὶ ἀνηρέθη – *nebyl zabit žádným očarováním*

⁵² Euch 104a9sq: αψε κοτοραη жена влѣдъ сътворъши толи проказитъ отроча в' себѣ; Zap 296aβ1: αψε жена... непрадна боудеть и проказивши штроча и идеть въ църкъвь

⁵³ Tento specifický význam může souviset s požitím rostliny či přípravku, který způsobí potrat.

⁵⁴ G 5,20 Christ: ѡвѣ же соуть дѣла плзтьскаѡ ѡ соуть... коумиромъ слоугованиѡ, прокажениѡ (прокажение Slepč Šiš – za řec. φαρμακεία), враждѡ; Ap 18,23 Rumj: прокажени (корениемъ Hval, za řec. ἐν τῇ φαρμακεία σου) твоими прельщени взиша вси ѡзъци

⁵⁵ V Supraslském kodexu (5x) se vyskytuje podobný lexém проказьство „lest, podvod, úklady“ – *SJS* (III, 353).

Ve *SJS* (III, 419) se k heslu *πρῆδαιμνιε* uvádějí řecké paralely *παράδοσις* „tradice“, *παραθήκη* „světenství“ a *προδοσία* „zrada“. Nejvíce se smyslu slova *πρῆδαιμνιε* v této větě blíží význam⁵⁶ „zrada“, musíme ovšem vzít v úvahu řeckou předlohu *μαγανεία*, jejíž obsah navozuje spojitost s magií⁵⁷. V tomto kontextu nabývá zkoumaný výraz spíše významu „ošálení, úskok, šalba, očarování, omámení“.

Lexikální analýza *Dim* poukazuje na jeho velmi archaický původ. To vyplývá nejen ze srovnání s lexikálním fondem evangelií, ale také ze způsobu překládání řeckých složenin. Nelze přejít bez povšimnutí zajímavou slovní zásobu z oblasti magie či hojný výskyt *hapaxů* a slov slabě doložených ve staroslověnském korpusu.

---

⁵⁶ Sloveso *πρῆδαιμνιε* *SJS* (III, 420) ve smysl zradit je ve staroslověnině dobře doloženo, téměř pokaždé ve spojitosti s Jidášem.

⁵⁷ Nahlédnutím do Fótiova Lexikonu (PG 104), který vznikl přibližně ve stejné době jako překlad Slova o sv. Dimitriji, zjistíme, že lexémy utvořené od kořene *mang-* mají následující výklad: *παράδοξόν τι λέγεται δὲ καὶ ἡ γοητεία μαγανεία – něco paradoxního, ovšem označuje se tak i čarodějnictví*. Příbuzné sloveso *μαγανεύειν* je vykládáno takto: *μίσγειν καὶ κυκᾶν καὶ ἀρτύειν*, tedy *smísit, míchat, osnovat zkázu*. Lexém *μαγανεία* vysvětluje patriarcha Fótios následovně: *ἦν ἡμεῖς μαγείαν· μάλιστα δὲ ἡ τῶν ἀγύρτων οὕτω λέγεται – tu my nazýváme magií, toto označení se používá zejména pro činnost potulných čarodějů*. Dochoval i název tohoto druhu čaroděje. Fótios ho označuje slovem *μαγανευτής - ὁ μιγνὺς παντοδαπὰ πρὸς φενακισμὸν - ten, jenž mísí různé přísady za účelem očarování*.

Morfologie

Z celého množství příkladů se v tomto oddíle snažíme upozornit na specifické jevy, jež mají oporu už v klasické staroslověštině nebo v těchto případech je změna očekávaná.

Podstatná jména

Deklinace

V deklinaci substantiv můžeme pozorovat postupné pronikání morfologických inovací. Z celé škály morfologických změn se v tomto případě dotkneme pouze specifík, souvisejících s přechodem substantiv konsonantické deklinace k vokalické, v tomto případě od *s*-kmenů k *o*-kmenům. Již V. VONDRÁK (1912, 436n.) upozornil v souvislosti s vývojem *s*-kmenů, že tento posun je patrný už v jazyce evangelních překladů v případě lexémů *дрѣво* či *дѣло*, zatímco ostatní lexémy si vesměs zachovávají svou původní deklinaci. Také v Dim se tento přechod od *s*-kmenů k *o*-kmenům projevuje v různé intenzitě: lexém *чюдо* (ak. pl. *чюдеса* 59b2, 64a5; dat. pl. *чюдесемз* 62b10) zachovává původní konsonantické skloňování ve všech případech, tvary lexému *слово* kolísají mezi konsonantickou deklinací (ak. pl. *словеса* 56b19) a vokalickou (dat. sg. *слагоу* (sic!) pro *словоу* 57a2)⁵⁸. Substantivum *тѣло* (dat. sg. *тѣлоу* 58a13, 58b5, 60a5) má ve všech tvarech dochovaných v Dim *o*-kmenové koncovky. Všechny sledované jevy v deklinaci *s*-kmenů souhlasí se závěry M. Weingarta, který shrnuje, že lexémy *слово* a *чюдо* jsou zejména v plurálu konzervativní, přičemž *o*-kmenové tvary dativu sg. *словоу* a *тѣлоу* jsou doloženy již v evangeliích (WEINGART 1937, 173).

Z dalších morfologických tendencí je možné dále upozornit na pronikání koncovky dativu sg. *u*-kmenů (-ovi/-evi) k *o*-kmenům (resp. *jo*-kmenům). Podle A. Vaillanta (srov. VEČERKA 2006, 140) pronikla nejdříve do skloňování slov cizího původu, jak o tom svědčí i Dim: *лиєви* (60a9.16.19); *димитриєви* (59a20); *христо(со)ви* (58b12). Kromě toho jsou však *u*-kmenové koncovky v Dim doloženy také u slov domácího původu: *мжжєви* (58b15) místo pův. *мжжюу* a *богови* (63a8) místo pův. *богоу*. M. WEINGART (1937, 145) poznamenává, že naposled

---

⁵⁸ V tomto případě mohly přistupovat i metrické požadavky, protože tato pasáž vypadá jak úryvek ze starokřesťanského hymnu.

zmíněné tvary se vyskytují již v evangelních překladech, zejména v Zografském a Mariánském kodexu.

Duál

Dvojné číslo je v Dim doloženo pouze ve jmenné flexi u párových orgánů: ВΙΔΉ. σκορπιων ὡ ζεμα να ποζη (ak. du.) емѣ вѣзлѣшъ - ὀρᾶ σκορπίον ἐκ τῆς γῆς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀνελθόντα (59a5); ο(γ)τρογ ογβο вѣѣ на колесницѣ имы в ржкѣ (loc. du.) чѣзнѣа ρакж прѣиде - ἔωθεν οὖν ἐπιβάς τῷ ὀχήματι ἔχων ἐν χειρσὶ τὴν τιμίαν σορὸν διήλθεν (63b19). K příkladu и паdz на ногоу емоу глѣше - καὶ πεσὼν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔλεγεν (59b6) lze v korpusu kanonických textů nalézt paralelu v Mt 5,22 Zogr: паде на ногоу (loc. du.) его - πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Naproti tomu v jiných textech Germ je výskyt duálních forem u jmen i sloves v porovnání s Dim častější, např. ve Slově o sv. Tekle (No. 5) je obsáhlá pasáž věnovaná rodičům této světice, svatí anargyrové Kosma a Damián (No. 10) vystupují jako dvojice podobně jako svatí Petr a Pavel (No. 36). V Legendě o 40 mučednících (No. 24) zase stojí v opozici proti hrdinům dva muži – tyran a velitel vojenské jednotky.

Zájmena

Přestože Dim zachovává na některých místech původní akuzativní tvar zájmen *я, ja, je pro maskulina и (58b3, 59a8). Ve většině případů se zde již uplatňují progresivní formy genitivního его v platnosti akuzativu, a to i v případech, kdy je akuzativ rozpoznatelný:

61b16: ѿемже и црѣни прѣстенъ егоже ношааше на ржѣ своен и того ѿбѣвъ вѣ сѣни крѣви - ἀφελόμενος δὲ καὶ τὸ βασιλικὸν δακτύλιον ὃ ἔφορεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸ ἐγκλείσας ἐν τῷ ἁγίῳ αἵματι – *šnal královský prsten, který nosil na ruce, a omočil jej ve svaté krvi*. SJS (II, 440) uvádí pro sloveso носити akuzativní rekcii.

59b10: ѿпоγшти его - ἀπέλυσεν αὐτόν – *propustil jej*. Sloveso отъпоγстити se podle SJS (II, 606) obvykle pojí s akuzativem.

58b13n.: и оγвѣдѣвъ яко і нѣ оγчитъ пропатаго чѣсти - καὶ μαθὼν καὶ ἐτέρους αὐτὸν διδάσκειν τὸν ἐσταυρομένον σέβειν – *dověděl se (o Dimitrijovi), že i další učí ctít*

ukřížovaného. Genitivní tvar *инѣхъ* zastupuje akuzativní tvar *инзи*. Sloveso *ουχίτη* má podle *SJS* (IV, 733) obvykle vazbu s akuzativem.

Podobný případ je doložen také v Legendě o 40 mučednících: *ѡѣ послѣша ѡ молѣнїи ѡ – ѡν γρηγορῶν καὶ ἀκροώμενος προσευχομένων αὐτῶν* (151a1); *снидошъ видѣти ѡ – συνήλθον θεωρῆσαι* (147a19) či *прилежа ѡ – προσεκαρτέρει αὐτοῖς* (152a 11).

Pouze ve dvou případech v Dim plní krátké zájmenné formy funkci nepřímého předmětu: *нѡ мѡтѡѡ ми створи ѡ нарєкѡ – ἄλλ' εὖξαι μοι τὸν Χριστὸν ὀνομάσας* (59b8); *αζѡ же τι ζα мѡѡѡѡнїе тѡѡѡѡ тѡѡѡѡѡ... даμѡ - ἐγὼ δὲ σοι δι' οἴκτον τῆς νεότητος σου... δώσω* (60a4). Jednak tato zájmena odrážejí situaci v řecké předloze, zastupují totiž bezpřízvučné tvary, jednak přispívají ke kadenci věty (v obou případech jde o přímou řeč). V Dim je také doložen jeden případ (60b7, rozebraný v oddílu genitivu posesivního) přivlastňování pomocí krátkého zájmenného tvaru, což je další pojítka mezi Dim a homiliemi v Clozianu (BLÁHOVÁ 1973, 20). Časté užívání krátkých dativních forem osobních zájmen v přivlastňovací funkci se stalo příznakem mladších překladů. Dnes je tento způsob vyjadřování posesivity rozšířený v bulharštině a v omezené míře i v makedonštině.

Slovesa

Prézens

Užívání prézenta je v Dim pravidelné. Je však vhodné zmínit, že řecké prézens historicum je v jednom případě přeloženo slovanským prezentem *приводатъ – προσάγουσιν* (58b9), ve druhém časem minulým: *видѣ – ὄρῃ* (59a4). V. VONDRÁK (1912, 583) ve své gramatice uvádí jeden příklad ze Zografského kodexu J 1,29: *ѡѡ οὐτῶνι δὲνъ видитъ (βλέπει) нѡ... и гѡѡ (λέγει)*.

Aorist

Aorist asigmatický je na ústupu již v nejstarších cyrilometodějských památkách (VEČERKA 2006, 188). V Dim je doložen celkem pětkrát, pokaždé v 3. osobě singuláru, tj. ve formě, která se zachovala i při přesunu sloves s tvoření sigmatického aoristu mladšího: jednou od

slovesa прѣити jako прѣиде (63b20) a jednou od оубасти са jako оубазе са (61b2)⁵⁹ a třikrát od běžného slovesa рещи jako рече (59a10, 60b6, 61a6).

E. MIRČEVA (2006) ve svých komentářích k jednotlivým slovům uvádí pouze ta místa, kde asigmatický aorist není doplňujícím tvarem v paradigmatu (tzn. právem neuvádí 2. a 3. osobu sg.). V jiných textech Germ však objevila vzácné, archaické formy asigmatického aoristu, např. ve Slově o sv. Tekle (3. pl. изнємогж 27b7), Umučení sv. Tomáše (1. sg. взыдз 47a11), v Klimentově Pochvale sv. archandělům Michaelu a Gabrielovi (3. pl. czєрзгж 69b8), v Zázracích sv. Mikuláše Myrského (3. pl. изыдж 96b7), ve Slově na Početí Panny Marie⁶⁰ (1. sg. придз 106a17, 1. pl. испадѣ^m 107b20) a ve Slově o 40 mučednících (3. pl. изнємогж 148a8, 3. pl. падж 148a9).

Aorist sigmatický starší je v textu Dim doložen 57 krát, z toho 6x ve tvaru 3. os. plurálu (-ша). V případě взыдз – ἔλαβε (60b5) přebírá přítomný tvar funkci aoristu (KURZ 1969, 142; Kulbakin 1948, 149.164)⁶¹. Ve staroslověnštině totiž existovala tendence vyhýbat se jednoslabičným tvarům aoristu, a to i v případě prefigovaného slovesa.

Mladší aorist sigmatický se v textu Dim vůbec nevyskytuje. Z dochovaných šesti plurálových aoristových tvarů (I.A прижж 62a15, привѣса 57b13; III. почиж 64a7, czкрьшж 62a19; IV. исплзшиж са 60a20, положиж 63a2) připadá v úvahu jenom u slovesa привести, protože pouze jeho infinitivní kmen končí na souhlásku. Avšak i na tomto místě je doložen starobylější tvar sigmatického aoristu staršího привѣса – προσήγαγον (57b13). Od slovesa прияти, ačkoli náleží k I.A slovesné třídě, vytvořit aorist asigmatický ani sigmatický mladší nelze, neboť jeho infinitivní kmen končí na nosovku (KURZ 1969, 138).

⁵⁹ Podle excerpčního materiálu SJS (IV, 595) asigmatický aorist od tohoto slovesa je doložen pouze v Řeči na přenesení ostatků sv. Klimenta (KlimRum 94,24 3. sg.), aorist sigmatický mladší je doložen v Supr a Eug (3. pl. оубазоша).

⁶⁰ Obsahuje citáty z velmi starobylého překladu Protoevangelia Jakubova, v němž se vyskytují moravismy (např. шатаниє).

⁶¹ S tímto jevem se setkáváme u sloves I. A skupiny, jejichž kořen původně končil na r, m, n, avšak po hláskových změnách (zákon otevřených slabik) končí na samohlásku. Navíc musí být tento kořen jednoslabičný.

Participia

Ze slovanského znění Legendy o sv. Dimitriji je patrné, že co do participií a participiálních konstrukcí se věrně drží řecké předlohy, a to nejen morfologicky, ale i v syntaktickém plánu⁶². Výrazná svázanost překladu participií a řecké předlohy přibližuje Dim úzu v homiliích Clozianu (BLÁHOVÁ 1973, 25).

Participium prézenta s primární diatezí (tedy i deponentní média a pasíva – např. βουλόμενος χοτα) je přeloženo odpovídajícím *nt*-ovým participiem (69x), řecké přítomní mediopasivní participium má svůj protějšek ve slovanském inovativním *m*-ovém participiu (8x: чьтома - τιμωμένη 56a11, достоинаа творима - άξιουμένη 56a12, видимое - τὸ ὀρώμενον 58a9, стрѣгомз - φυλαττόμενος 59a4, бываемаа - γενόμενα 59b1, оучимы - διδασκόμενον 59b3, нарицаемыимз - έπονομαζόμενη 61a18, одрзжимыж - κατεχομένους 61b19). Ve čtyřech případech je použito tohoto participia v složeném tvaru pasíva (взрашаем бывз - πειθόμενος 58b11, знаемз сы - γνωστός ύπάρχων 59a20, вѣ стрѣгомз - έφυλάττετο 59b5, неродинмо бывшеє - καταφρονηθέν 62a13).

Pasivní participia a adjektiva v doplňkovém postavení jsou v Dim někdy doplněna participiem slovesa *взити*. V některých případech má toto doplnění oporu v řecké předloze, jako např. врызѣстз сын - τὸν ἰουλον έπανθοῦντα φέρων (59a19); знаемз сзи – γνωστός ύπάρχων (59a20), avšak v případě překladu řec. pasivních participií tuto oporu postrádá: взрашаем бывз - πειθόμενος (58b11) a неродинмо бывшеє - καταφρονηθέν (62a13),⁶³ jako by *m*-participium mělo spíše adjektivní platnost a postrádalo rozměr slovesný. V Dim však nacházíme i případy bez rozvinutí pomocným participiem: юностиж юнз - κομιδῆ ведс ѡν (59a18) nebo драсєлз вѣ цркѣж дворы вѣзѣрати са - στυγνός έπι τὰς βασιλείους αὐλὰς έпанήρχετο (61a20n.)⁶⁴. R. VEČERKA (1961, 143) ve své monografii o aktivních participiích

⁶² V Cloz odpovídají participiální vazby řeckým předlohám, zatímco mladší verze týchž homilií zacházejí s participií volněji. V Dim je sepětí s řeckou předlohou patrné např. na následujícím příkladě: 59a4 *идеже стрѣгомз видѣ скорпи* - *ένθα φυλαττόμενος ὀρᾷ скорπιον*.

⁶³ S podobným případem se setkáváme v PetPau: 230b18-19 *нбсєхз касаж са. єдиномз мѣстѣ дрзжимз сы* - *τῶν οὐρανῶν ἄπτόμενος. ὁ έν τόπῳ περιγραφόμενος*.

⁶⁴ Naproti tomu Mc 10,22 Zogr Mar: *онз же драсєлз вѣвз* - *ὁ δὲ στυγνάσας*.

shrnuje (s odkazem na B. Havránka)⁶⁵, že tyto konstrukce se mnohem častěji vyskytují *bez* pomocného slovesa *взѣти*, jako je tomu např. v Euch 28a25n.: *взвѣди да тобоѣ ѿцѣленз хвалзи взздаѣтъ оцю*.

Řeckému participiu aoristu aktiva pravidelně odpovídá ve slovanštině aktivní participium préterita, které se tvoří od infinitivního kmene. Končí-li tento kmen na souhlásku nebo *-i*, přidává se v nominativu sg. formant *-z(š)*, resp. *-’ь(š)* (PP I). Pokud infinitivní kmen končí na jinou samohláskou než *-i*, užívá se sufixu *-vz(š)*, *-vzši*. Druhý způsob (PP II) se později rozšířil pro snadnější tvoření a převážil. V Dim je dochováno 52 participií ve tvaru na *-ь*, *-ьши*, a 26 na *-вз*, *-взши*. Vyloučíme-li slovesa, jejichž PP nelze vytvořit jinak než použitím sufixu *-vz*, *-vzši*, tedy atématická *взѣти* (4x), *оувѣдѣти* (2x) a ta, jejichž infinitivní kmen končí na *-a* (8x), na *-ě* (7x), pak zbývá pět participií, na něž zvlášť upozorníme. Tři participia jsou utvořena od sloves 2. třídy pomocí formantu *-нж-*: od slovesa *плюнжти* nelze tvořit PP I, jelikož jeho kořen končí na samohlásku; od slovesa *дрзжнжти* by PP I vytvořit šlo, ale vzhledem k tomu, že by vznikla nepříjemná homofonie mezi PP I a příbuzným adjektivem *дрзжз*, dává se přednost tvaru *дрзжнжвз*. Jedině u slovesa *промзкнжти са*, jehož kořen končí na konsonant (*промзк-*), lze uvažovat o použití mladšího tvaru (*промзкнжвшем са* sic!), protože může pravidelně tvořit PP I (*промзкз са*)⁶⁶. Ukazuje se, že překladatel použil starobylé tvary participií préterita ve všech případech, kdy to bylo možné, pokud přikročil k novějšímu, měl pro to pádný důvod. Jen jednou toto pravidlo porušil u slovesa *промзкнжти са* (62b9).

Pomocí participií jsou ve staroslověštině tvořeny některé složené časy minulé, jako např. běžné kompozitní perfektum *прижлз ѿ* – *ἐλαβεν* (56b15) a *пришелз езмз* – *ἐλήλυθα* (60a15) či méně obvyklé spojení *вѣ лежж* – *ἦν κείμενον* (63a1), na němž je patrná snaha napodobit věrně řeckou předlohu. Podobný případ nacházíme v Legendě o 40 mučednících v Germ: *вѣ бда и послѣшаж ѿ молащж са* – *ἦν γρηγορῶν καὶ ἀκροώμενος προσευχομένων αὐτῶν* (151a1).

Tento druh opisného minulého času je doložen již v evangeliích, např. J 13,23 Zogr Mar: *вѣ*

⁶⁵ Zdá se, že toto platí zejména o *n/t*-participiích, u nichž je sepětí se slovesem mnohem těsnější než u *m*-ových.

⁶⁶ Kartotéka *SJS* zaznamenává pouze aorist *промзкѣ са* v evangeliích (Mt 9,26 Sav, 28,15 Zogr As Sav) a parimejníku (Gn 45,15 Grig).

ЖЕ ВЪЗЛЕЖА ЕДИНЪ ОТЪ ОΥΧΕΝΙΚЪ ЕГО НА ЛОНѢ ИСОУСОУВѢ - ἦν ἀνακείμενος. Zevrubné pojednání o tomto jevu lze najít ve Večerkové monografii věnované participiím (VEČERKA 1961, 70n.)

Řecká substantivizovaná participia jsou v Dim pravidelně překládána odpovídajícími slovanskými participii: 62a11 сз инѣми вѣрѡвавшими въ ѿ - μετὰ ἄλλων τινῶν πεπιστευκότων τῷ Χριστῷ či 62a14 ѿ ουβившиѣ его - ὑπὸ τῶν ἀνηρεκότων, aniž by je překladatel nahrazoval příslušnými substantivy. Naproti tomu v Legendě o 40 mučednících z Germ stojí na těchto místech substantivum, popř. substantivizované adjektivum: 153b8-9 ПАМАТЬ ВЪ ЖИТИ СЕМЪ ОСЛАВЛЪШЕ, НА СПѢННЕ. ВСТѢМЪ ВѢРНЫМЪ, zatímco v mladší verzi v Supr (81,18) stojí participium ВѢРОУЖШТИИМЪ.

Pasivum

Pasivum se v Dim tvoří nejčastěji opisnými formami, a ne pomocí zvrtného сѧ (jen 60a20 исплзшишѧ сѧ - ἐπλήσθησαν), což je další společný znak s homiliemi v Clozianu (BLÁHOVÁ 1973, 22) či PetPau. V zájmu elegantnosti a hladkosti je jednou věta obsahující řecké pasivum transponována do slovanštiny jako aktivní: 64a3 въ цркви сѣи же сззда - ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κτισθέντι ἐκεῖσε πανσέπτῳ ναῷ. V druhém případě bylo řecké aktivum přeformulováno do slovanského pasiva: 62a17 и тожде прзсти въ неиже бѣ поврзженъ раскопавше зема - καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς ἔρριπτον χώμασι διανειμάμενοι τῆς γῆς. Naproti tomu středobulharský překlad Dim používá pasivum mnohem častěji, a to i na místech, kde není obsaženo v řecké předloze (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 277).

K podobným zjištěním dospěla i E. BLÁHOVÁ (1973, 42) při studiu Epifaniovy homilie, v níž překladatel také přeformuloval řeckou pasivní konstrukci ve slovanskou aktivní.

Kondicionál

V Dim je na jednom místě dochován starobylý kondicionál: тако ми вози чѣры кто сзтвори а николиже не би оубиенъ былъ юношѧ сего - μὰ τοὺς θεοὺς γοητεία τις προεχώρησεν· ἐπεὶ οὐκ ἄν ἐσφάττετο ὑπὸ τοῦ νεανίου (61a1-2) – *při bozích, v tom jsou čáry, jinak by nepadl rukou mladíka*. Již ve staroslověnském období je postupně nahrazován tvary aoristu взи.

Tento morfologický archaismus se v Germ nachází též ve Skutcích sv. Mikuláše (100a5), ve Slově na Narození Páně (112b2), v Pochvale sv. Štěpánovi (121b18), ve Slově o vraždění neviňátek (124a2) a v Pochvale Čtyřiceti mučedníkům sebastským (2x 151b8-9) a ve Slovo na Proměnění Páně (26x passim).

Morfologická analýza ukazuje, že v Dim vedle sebe koexistují velmi archaické tvary (kondicionál *ѣн*, tvary participií) a některé morfologické inovace. Všechny sledované jevy jsou doloženy již v nejstarších evangelních překladech.

Syntax

Větná syntax

Obsahové propozice

Obsahová propozice je obligatorním doplněním slovesa v hlavní větě a jedná se vedlejší větu předmětnou. Řídící sloveso sémanticky náleží ke skupině verba percipiendi a declarandi v nejširším slova smyslu (MUCHNOVÁ 2004, 16). Řecké spojky ὅτι, ὡς se do staroslověnštiny jednotně překládají pomocí ꙗко, bez rozlišení objektivitu (ὅτι), resp. subjektivitu či nejistoty informace (ὡς).

Řecká obsahová propozice je do staroslověnštiny překládána následovně:

Verbum declarandi + ὅτι/ὡς = verbum + ꙗко + indikativ

V Dim jsou doloženy běžné vazby ꙗко po slovesech declarandi (ꙗвляти) a cogitandi (вѣдѣти):

56b20-57a5: ꙗвляѥ ꙗко погыбшаго чловека... остави ѡбо прѣльсти ѡчѣсти же ѿ всѣкого безоумиє и всѣкож тьмы - δεικνύς ὅτι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον... διέστησεν μὲν ἀπὸ τῆς πλανῆς ἀπεκάθηρεν δὲ ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ παντὸς σκότους – *ukazuje, že člověka propadlého smrti... zbavil ošálení a očistil ode vši nezákonnosti a veškeré temnoty.*⁶⁷

59b18-60a3: вѣдѣ ꙗко вѣтва лишєнιє на толико възнести сѧ грздѣнιє сѧтвори та да ли ѡ(о)лѣвз вєзлапѥ ѡбѣтиши сѧ, ли погрѣшз нишєтѣ прилежѥши живота гонєзнєши - οἶδα ὅτι χρημάτων σε σπάνις ἐπὶ τοσοῦτον ἀρθῆναι φαντασίας παρεσκεύασεν ἵνα ἢ περιγενόμενος πλοῦτον ἄθροον κτήσης ἢ ἀποτυχὼν πενίας ἐνοχλούσης μετὰ τοῦ ζῆν ἀπαλλαγῆση. Po hlavním slovese вѣдѣ následuje obsahová propozice uvozená spojkou ꙗко.

Subjektivita informace, která je v řečtině vyjádřena jednak sémantikou použitého slovesa (ὑποτίθεσθαι), jednak spojkou ὡς, zůstává ve slovanštině nerozlišena: 61b4-5 ρεκшемз ꙗко сѧ вѣ вина ѡбєнιοу лиєвоу – ὑποθεμένων ὡς αἴτιος τῆς τοῦ Λυαίου σφαγῆς γεγένηται – *a řekli,*

---

⁶⁷ Pokud není uvedeno jinak, překládám podle řecké předlohy.

1. slovanský akuzativ s infinitivem

56a14: $\overline{\text{ИСПОВѢДАЮЩА}} \overline{\text{Х}} \overline{\text{А}} \overline{\text{Б}} \overline{\text{Ж}} \overline{\text{И}} \overline{\text{А}}$ <СЫНА> БЫТИ - τοὺς Χριστὸν ὁμολογοῦντας Θεοῦ υἱὸν <εἶναι>

59a8: $\overline{\text{ПЛЮНЖЕ}} \overline{\text{НА}} \overline{\text{Н}} \overline{\text{Б}} \overline{\text{М}} \overline{\text{Р}} \overline{\text{Т}} \overline{\text{В}} \overline{\text{А}}$ И $\overline{\text{Ю}} \overline{\text{БИ}}$ - προσατρίσας (προσπύσας?) αὐτὸν νεκρὸν ἀπέδειξεν.

Podobným způsobem postupuje překladatel Slova o 40 mučednících v Germ v případě věty: $\overline{\text{προσδοκοῦντες}} \overline{\text{ζῆν}} \overline{\text{αὐτόν}}$ - $\overline{\text{чѣжше}} \overline{\text{юго}} \overline{\text{жива}} \overline{\text{быти}}$ (152b13), zatímco mladší překlad Slova dochovaný v Supr obsahuje vazbu dativu s infinitivem $\overline{\text{чажште}} \overline{\text{юмоу}} \overline{\text{живоу}} \overline{\text{бзти}}$ (80,14). Četné grecizující konstrukce tohoto typu se vyskytují například v originální tvorbě Klimenta Ochridského.

V případě dynamického infinitivu si konkurují vazby akuzativu s infinitivem a $\overline{\text{ДА}}$ +indikativ: 62aб $\overline{\text{повелѣ}} \overline{\text{и}} \overline{\text{того}} \overline{\text{оубити}}$ - ἐκέλευσε καὶ αὐτὸν ἀνααιρεθῆναι. Na jiném, nepřilíživě vzdáleném místě, je totiž stejná řecká věta přeložena následovně: $\overline{\text{повелѣ}} \overline{\text{да...}} \overline{\text{копими}} \overline{\text{проводитъ}}$ (61b8). Je možné, že se překladatel snažil o stylistickou pestrost, když v jednom případě ponechal vazbu akuzativu s infinitivem a v druhém ji zaměnil za konstrukci $\overline{\text{ДА}}$ + prézens⁶⁸.

Zvláštní pozornosti zasluhuje konstrukce $\overline{\text{сзтворити}}$ + akuzativ s infinitivem. E. BLÁHOVÁ (1973, 21.65) soudí, že tato vazba je grecizující, avšak záhy se vžila a snad byla v cyrilometodějské době jedinou užívanou konstrukcí, o čemž svědčí příklady z evangelií a Života Konstantinova. V homilii Ἐβουλόμην v rukopisu Clozově jsou tak přeloženy i jiné konstrukce (4b2, 4b23), zatímco paralelní místa v Mih a Supr jsou transformována na vazbu dativu s infinitivem, což svědčí o neživotnosti akuzativu s infinitivem ve staroslověnštině.

59b18-60a3: $\overline{\text{вѣдѣ}} \overline{\text{яко}} \overline{\text{бгтѣва}} \overline{\text{лишение}} \overline{\text{на}} \overline{\text{толико}} \overline{\text{вззнести}} \overline{\text{са}} \overline{\text{грздѣние}} \overline{\text{сзтвори}} \overline{\text{та}} \overline{\text{да}} \overline{\text{ли}}$
 $\overline{\text{ѡд(о)лѣвз}} \overline{\text{внезапѣ}} \overline{\text{ωβѣтиши}} \overline{\text{са,}} \overline{\text{ли}} \overline{\text{погрѣшз}} \overline{\text{нищетѣ}} \overline{\text{прилежѣши}} \overline{\text{живота}} \overline{\text{гонежнеши}}$ - οἶδα ὅτι χρημάτων σε σπάνις ἐπὶ τοσοῦτον ἀρθῆναι φαντασίας παρεσκεύασεν ἵνα ἢ περιγενόμενος πλοῦτον ἄθροον κτήσης ἢ ἀποτυχὼν πενίας ἐνοχλόουσης μετὰ τοῦ ζῆν ἀπαλλαγῆση - *vím, že tě nedostatek majetku přinutil se povznést k takové pýše, takže buď zvítězíš a získáš velké bohatství, anebo podlehneš a budeš spolu s tíživou bídou zbaven i života*. Po hlavním slovese $\overline{\text{вѣдѣ}}$ následuje obsahová propozice uvozená spojkou $\overline{\text{яко}}$. Pár akuzativu s infinitivem $\overline{\text{та}}$ -

⁶⁸ Vazby $\overline{\text{ДА}}$ + prézens na místě infinitivu je v Clozianu užito sporadicky (BLÁHOVÁ 1973, 24). I v tomto případě představuje spíš záměrnou stylistickou alternaci.

взънести са závisí na aoristu сътвори. Intenzifikátor толико předznamenává, že bude následovat účinková věta, která je v řecké předloze uvozená netypickou spojkou ἴνα, spíše bychom čekali ὡστε, nicméně *SJS* (I, 451) uvádí částici да jako možný ekvivalent k ἴνα i ὡστε. Účinková část souvětí se rozdvouje na dvě alternativy vyznačené partikulí ли. Každá účinková věta v sobě ještě zahrnuje podmínku vyjádřenou participiem. Volba vazby akuzativu s infinitivem po slovese сътворити byla na místě⁶⁹, vezmeme-li v úvahu, že následuje věta účinková uvozená spojkou да. Překladatel tak předešel nežádoucímu opakování.

2. slovanský dativ s infinitivem

Vazba dativu s infinitivem se stává častější v mladších staroslověnských památkách a k jejímu masivnímu rozšíření došlo ve 14. století během působení patriarchy Evtimia Trnovského (*IVANOVA-MIRČEVA* 1980b, 277).

V jednom případě je spojení dvou řeckých finitních tvarů přeloženo vazbou dativu s infinitivem. Ukazuje se, že v tomto případě má slovanský infinitiv dynamický význam: 60b3 *взпиаше дръзати лиєви* - ἐβοῶ καὶ παρεθάρρυνεν τὸν Λυαῖον – *povzbuzoval Lya, ať neztrácí odvahu*. Je však třeba vzít v úvahu blízkost řeckých tvarů παρεθάρρυνεν (impf) a παραθαρρύνειν (infinitiv). Není vyloučeno, že řecká předloha, podle níž vznikl slovanský překlad Dim, obsahovala regulérní vazbu akuzativu s infinitivem (tedy ἐβοῶ παραθαρρύνειν τὸν Λυαῖον).

3. vedlejší věta předmětná

V jednom případě byl řecký akuzativ s infinitivem přeložen vedlejší větou předmětnou:

58b13п. и оуѣдѣвъ ꙗко і инѣ оучитъ пропатаго чьсти - καὶ μαθὼν καὶ ἑτέρους αὐτὸν διδάσκειν τὸν ἐσταυρομένον σέβειν.

---

⁶⁹ Po slovese сътворити ve významu „přimět, způsobit, zařídít“ podle *SJS* (IV, 346) následuje buď vazba s infinitivem, anebo да+prézens.

S transformací tohoto typu se setkáváme i ve Slově o 40 mučednících v Germ⁷⁰: ἡ δὲ μήτηρ θεασαμένη μόνον αὐτὸν καταλειφθέντα - ВИДѢВШИ ЖЕ ЕГО М̄ТИ ТЪ ΕΔΗΝΖ ΟΣΤΑΒΛΕΝΖ (152b13-15). Tento postup lze právem považovat za přiblížení mluvenému jazyku.

Účinkové věty

Řecké věty účinkové ὡς, ὅστε + infinitiv jsou v Dim pravidelně překládány ἡκο a vazbou dativu s infinitivem. Tento způsob je naprosto cizí homilím v Clozianu, jak uvádí E. BLÁHOVÁ (1963, 11.24), a není nijak zvlášť rozšířený ani v nejstarších překladech evangelia (HORÁLEK 1954, 160). Naproti tomu v Supraslském kodexu je tato vazba zcela a lze ji považovat za grécizmus.

Můžeme rovněž poznamenat, že v řeckém textu legendy Dim se neuplatňuje jemné rozlišení na účinek skutečný (vyjadřovaný pomocí indikativu) a možný (pomocí infinitivu), jak je známe z klasické řečtiny (MUCHNOVÁ 2004, 108). To je dáno jednak tím, že legenda vznikla až v byzantském období a také že na hagiografický žánr nebyly kladeny příliš vysoké stylistické požadavky.

Řecká účinková konstrukce ὅστε/ὡς + akuzativ s infinitivem je do slovanštiny pravidelně překládána ἡκο + dativ s infinitivem. Za všechny všechny doložené případy (58b12-18; 62a3-5; 63a5-7; 63b9-10) uveďme jeden, nejsložitější:

58b12-18: шЕДЗ ОУВО НА ПОЗОРИЩЕ И ПО СТЕПЕНЕМЗ НИСКОЧЬ ПОВРЗГЗ ЖЕ РИЗЖ СТА ПРѢДЗ МАЖИМИАНОМЗ ἡκο И ΟΥΔΙΒΛΩΣΟΥ ΣΑ ЦР̄Ю ПРИЗВАТИ К' СЕБѢ ДРЗЗНЖЕШАГО НА СЕ И СΒΕΨΑΒΑΤΙ ΕΜΟΥ ΓΛ̄Α... - ἀπελθὼν οὖν ἐν τῷ σταδίῳ καὶ διὰ τῶν βαθμίδων καταπηδήσας, ῥίψας τε τὸν χιτῶνα αὐτοῦ ἔστησεν ἔμροσθεν τοῦ Μαξιμιανοῦ ὡς ἐκπλαγέντα τὸν βασιλέα καλέσας (nejspíš inf. καλῆσαι) δὲ πρὸς ἑαυτὸν εἰς τοῦτο πηδήσαντα (nejspíš θαρρήσαντα) καὶ συμβουλευεῖν αὐτῷ καὶ λέγειν (nejspíš λέγοντα)... – *Přišel (sc. Lyaios) na zápasíště, přeskočil schůdky, odhodil svůj chitón a stanul před Maximiánem, jenž celý poděšený si toho troufalce povolal k sobě a začal mu domlouvati řka...* Zdá se, že řecká předloha byla mírně odlišná od té, kterou máme k dispozici, proto v závorkách uvádím předpokládané znění. V uvedeném souvětí následuje po spojce ἡκο konstrukce dativu s infinitivem zastupující řecký akuzativ

⁷⁰ Paralelní místo v Supr (80,15-16) obsahuje stejnou konstrukci, protože se jedná o kontaminovaný text.

s infinitivem. Dativ цѣсарю je rozvinut kongruentním participiém οὐδινὸς σα, k němuž se pojí dva infinitivy (πρὶν ζῆναι а сзвѣщавати).

Vztažné věty

Syntax vztažných vět nevykazuje v Dim žádné odchylky od běžných pravidel. Pouze v jednom případě se překladatel nechal strhnout předlohou a použil atrahované relativum po vzoru řecké předlohy: 59b4-5 πρὶν τεκνῆναι ἐν τῷ μυστηρίῳ - ἐκδραμῶν ἐν ᾧ ἐφυλάττετο τόπω - *přiběhl na místo, kde byl strážěn*. Ke slovesu πρὶν τεκνῆναι totiž *SJS* (III, 315) uvádí vazbu κτ + dativ. Řecká věta je tedy přeložena doslovně včetně atrahovaného relativa ἐν ᾧ. Kromě evangelií a Clozianu (VEČERKA 2002, 202)⁷¹ je tento jev doložen i v PetPau⁷² (BLÁHOVÁ 2008, 362) a lze jej s jistotou zařadit mezi syntaktické grécizmy.

V jednom případě musel překladatel poněkud rozvolnit velmi sevřenou řeckou vazbu:

62a16-18: καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς ἔρριπτον χόμασιν διανειμάμενοι τῆς γῆς – *na témž místě, kde pohodili tělo, rozkopali zemi*.

Přísluvečné věty

Přísluvečné věty vedlejší jsou arbitrárním doplněním vět hlavních. Z analýzy Dim vyplývá, že postup překladatele v případě těchto vět je ustálený: po hlavní větě následuje charakteristická spojka a sloveso ve finálním tvaru. Řecké věty *místní* (59a4, 64a5-7) uvozené ἔνθα jsou přeloženy výrazem *иде(же)*, *časová* s ὅτε (58b7) je ve slovanštině uvozena *егда(же)*. V textu Dim se vyskytuje i jedna vedlejší věta *míry*: 62a18 εἰς ἃ ἦν ἡ γῆ – *nakolik to bylo možné, jak rychle jen mohli*.

Příčinné věty s διότι či ἐπειδὴ (58a4-8; 60a7) mají svůj protějšek ve větách s obvyklými spojkami *зانه*, resp. *понеже*. K tomuto druhu patří také zajímavé souvětí 61a1n.: тако ми бо зана. чѣры кто сзтвори а николиже не би οὐβιενз былз ѿт юношж сего сзтворен толика и

⁷¹ Mt 7,2 Zogr Ass: *вз нжже мѣрж мѣрите*. взмѣратз вамз - ἐν ᾧ μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν; Mc 6,16 Zogr As Mar: *εγοже азз οὐσѣкнѣхз ноанна*. сь естз - ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν; Cloz 3b12-13: *ѣже во бз сзвелз естз чка да не разлючаєте са*

⁷² 233b17n.: что οὐбо взздамз вама ω всѣхъ нхъже взздала еста намз, соѣ же οὐβидна алuze на Ps 115,3.

ΤΑΚΟΒΑ ΜΑΪΖΣΡΕΒΑ - Μὰ τοὺς θεοὺς γοητεία τις προεχώρησεν· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐσφάττετο ὑπὸ τοῦ νεανίου ὁ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ἐπιδειξάμενος ἀνδραγαθίας – *Při bozích, v tom je magie, (protože) jinak by nebyl sešel rukou tohoto mladíka ten, jenž vykonal tolik obdivuhodných mužných činů.*

Účelová souvětí s ἵνα (μη) + konjunktiv jsou překládána ΔΑ (νε) + prézens od dokonavého slovesa (60a14-19) či futurum (62a18-20):

60a14-19: НИ СЕГО РАДИ НА БРАНЪ ПРИШЕЛЪ ЕСЪМЪ НЖ ДА ЛЪЧЫША ЛИЕВИ СЕБЕ СЪСЛАВЛА НЕ ХОТАЩА БО ЖИТИ, НИ БГѦТИТИ СѦ, ПРИШЕДЪША И ВЪМѢИЪША СѦ ПРѢЖЕ БЫВШЪ ЛИЕВИ СЛАВЪ - οὐδὲ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἐλήλυθα ἀλλ' ἵνα κρείττονα Λυαίου ἐμαυτὸν συστήσω μηδὲ γὰρ βούλεσθαι ζῆν ἢ πλουτεῖν εἷξαντα καὶ ἐκχωρήσαντα τῇ προλαβούσῃ τοῦ Λυαίου δόξῃ – *ani proto jsem nepřišel bojovat, ale proto, abych se ukázal lepším než Lyaios, vždyť netoužím ani po životě, ani po bohatství, a nepřišel jsem ani proto, abych nahradil Lya na žebříčku slávy.* Na tomto místě slovanský překlad neodráží přesně znění řecké předlohy, která je zveřejněna v PG.

62a18-20: И ТОИЖДЕ ПРЪСТИ ВЪ НЕИЖЕ БѢ ПОВРЪЖЕНЪ РАСКОПАВШЕ ЗЕМА ЕЛИКО МОЖАХЪ СЪКРЫШЪ (С. ТѢЛО) ДА НЕ Ѡ ΕΤΕΡΩ ΠΛΩΤΟΜΑΔΕΙΩΣ ΖΗΒΟΤΕΝΩ СЪΝΕΔΕΝΟ ΒΗΔΕ – καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς ἔρριπτον χόμασι διανειμάμενοι τῆς γῆς ἵνα μὴ παρά τινος τῶν αἰμοβόρων ζώων ὑπομείνη βλάβην – *na tomtéž místě, kde byl pohozen, rozkopali zemi a ukryli jeho tělo, jak rychle jen mohli, aby je nesežrala masožravá zvířata.* Řecký text je na tomto místě eufemistický: *...aby nedošlo zkázy od nějakých masožravých zvířat.*

Pádová syntax

Genitiv

Genitiv adnominální

Genitiv posesívní

Řecký přivlastňovací genitiv je do slovanštiny překládán různými způsoby: jednak odpovídajícím slovanským genitivem, jednak dativem nebo přivlastňovacími adjektivy. V legendě o sv. Dimitriji nacházíme 18 přivlastňovacích genitivů, 33 dativů a 27 posesívních adjektiv. Ve všech případech stojí na místě řeckého genitivu.

Ve středobulharském překladu stojí pravidelně přivlastňovací genitiv, buď jako věrná nápodoba řeckého genitivu, anebo jako projev důsledného návratu k cyrilometodějskému jazyku (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 279).

Přivlastňovací adjektiva jsou použita zejména v případech, kde v řecké předloze figurují vlastní jména (лиевъ 3x, соловньскъ 4x, христовъ 3x, дакиньскъ 1x, димитриевъ 1x, оуандальскъ 1x...). Posesivní přídavné jméno stojí ve všech případech v postpozici – tedy jako v homilii Ἐβουλόμην (BLÁHOVÁ 1973, 45).

Na genitiv posesivní připadá přibližně 40% případů adnominálního přivlastnění. Jedná se většinou o překlad ustálených a často víceslovných spojení (свѣтаго димитрия 2x, свѣтаго мѣченика 2x, господа нашего исуса христа 2x, прѣподобнаго мѣченика 1x, маѣимиана мѣчителѣ 1x, епархи западнѣи 1x).

Ve zbývajících 60% případech je pro přivlastnění použit dativ. Velmi podobně je tomu v případě Clozova sborníku či Savviny knihy (BLÁHOVÁ 1962, 158). Téměř výhradně se pomocí dativu přivlastňuje v PetPau (BLÁHOVÁ 2008, 359). V Anonymní homilii je poměr posesivního dativu a genitivu 13:3, v Epifaniově homilii dochované v Cloz je poměr 17:15 (BLÁHOVÁ 1963, 8; 1966, 55). Z dalších slov (kromě Dim) dochovaných v Germ nacházíme velké množství přivlastňovacích dativů ve Slově na Zvěstování Panně Marii (No. 25; IVANOVA-MIRČEVA 1979, 178), také ve Slově o sv. Mikuláši (No. 16) a v Pochvale 40 mučedníkům (No. 24).

Střídání posesivního genitivu a dativu bylo nejspíš použito jako prostředku ke stylistickému oživení: въ има свѣтаго (63a20), въ има свѣтомоу (63a14).

V jednom případě vystupuje v přivlastnění krátký tvar dativu osobního zájmena:

60b7: $\overline{\text{вѣ}}$ димитриевъ раба своего възлюбеныи ти ѿрок' $\overline{\text{ісѣ}}$ $\overline{\text{хѣ}}$ покорен голиѣда иноплемѣнника вѣрникъ твоємъ дѣдоу тѣ(і) низложи дрззость лиевъ и маѣимиана мѣтлѣ - ὁ Θεὸς Δημητρίου τοῦ δούλου σου καὶ ὁ ἠγαπημένος σου παῖς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ὑποτάξας Γολίαθ τὸν ἀλλόφυλον τῷ πίστῳ Δαυίδ αὐτὸς κατὰβαλε τὸ θράσος τοῦ Λυαίου καὶ Μαξιμιανοῦ τοῦ τυράννου. Přestože tento způsob přivlastnění bývá považován za záležitost preslavskou, užití

agentis. Do staroslověnštiny se tento jev překládal pomocí vazby отъ + genitiv či instrumentálem činitele. Výzkumy nejstarších staroslověnských homilií ukazují, že vazba отъ + genitiv je výlučným prostředkem pro vyjádření činitele pasivního děje v Pochvale Petru a Pavlovi (BLÁHOVÁ 2008, 359-60), v homilii Epifaniově a Anonymní z rukopisu Clozova (BLÁHOVÁ 1963, 8; 1973, 41). V nehomiletických spisech je tento způsob běžný v Zákonu sudném ljudem a Životě Konstantinově (BLÁHOVÁ 1962, 165). Naproti tomu starobylá Legenda o 40 mučednících z Germ důsledně používá instrumentál.

Vazba ὑπό, resp. παρά + genitiv byla v šesti případech přeložena jako отъ + genitiv:

59b1n.: ВИДѢШЕ БО БЫВАЕМАА Ѡ НЕГО ЧЮДЕСА - ἐθεώρει γὰρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα θαύματα

61a19n.: и тоу своим мечемъ ѡбиенъ бы Ѡ миноукиана протиктора - κάκεισε τῷ ξίφει ἀναρεθῆναι ὑπὸ τοῦ Μηνουτιανοῦ προτέκτορος

61a2n.: не би оубиенъ былъ Ѡ юношѡ сего - οὐκ ἄν ἐσφάττετο ὑπὸ τοῦ νεανίου τούτου

61b20n.: врѣжденыѡ Ѡ нечистиый дѡхъ - τοὺς ὑπὸ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων βεβλαμμένους

62a18n.: да не Ѡ етеръ плъидецъ животенъ сзнѣдено вѡдѣ - ἵνα μὴ παρά τινος τῶν αἰμοβόρων ζώων ὑπομείνη βλάβην

Pouze jednou byl činitel děje ὑπό + genitiv vyjádřen pomocí instrumentálu: 62b19 на ωδρѣ принесенъ бы своими мѡжи - λεκτικῶ ὑπὸ τῶν οἰκείων... ἀντηνέχθη. V ostatních případech stojí slovanský instrumentál na místě řeckého dativu, u něhož nelze jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o původce děje či nástroj: 61b19n. вса бо одрзжimyѡ раличными недѡгы - πάντας γὰρ τοὺς κατεχομένους ποικίλαις νόσοις a 57a1 своими безаконии оумрѡвена - ταῖς ἰδίαις ἀνομίαις τεθανατωμένον. Vedle úryvku 57a1 se participium perfekta (προστεταγμένοις) nachází i v následujícím příkladu, kde je činitel děje pro změnu vyjádřen vazbou отъ + genitiv: 57b8n. взоупѣ же сз нарѣными Ѡ люден - ἅμα τοῖς δημοσίοις προστεταγμένοις.

V úryvku 63b3-4 použil překladatel předložkovou vazbu nejspíš pod vlivem řecké předlohy, přestože na tomto místě připadala v úvahu i elegantní vazba s instrumentálem: 63b3-4 примъ хламиѡ емоу ωкрзввленѡ Ѡ стѡжъ крзвѣ - λαβὼν οὖν τὴν χλαμύδα αὐτοῦ τὴν ἐκ τῶν ἀγίων

αἰμάτων πεφυρμένην. Mimochodem překladatel svou volbou slov vytvořil etymologickou figuru, která v řecké předloze chybí.

Ve vyjadřování činitele pasivního děje lze v Dim vysledovat výraznou preferenci vazby $\sigma\tau\zeta$ + genitiv.

Genitiv srovnávací

V řecké paralele Dim nacházíme dva případy srovnávání, z nichž jeden je přeložen běžným slovanským genitivem komparativním: $\text{ΠΟΝΕЖЕ СЛ\text{'}\text{Н\text{'}\text{Б}\text{'}\text{Ш}\text{'}\text{Ж}\text{'}\text{ Т\text{'}\text{Е}\text{Б}\text{Е}\text{ М}\text{'}\text{Н}\text{'}\text{О}\text{Г}\text{'}\text{Ы}\text{ П}\text{'}\text{Р\text{'}\text{Б}\text{'}\text{Ж}\text{'}\text{Д}\text{Е}\text{ П}\text{'}\text{О}\text{Г}\text{'}\text{О}\text{У}\text{Б}\text{'}\text{И}}$ (60a10) - ἐπειδὴ σου πολλοὺς ἤδη δυνατωτέρους ἀπήλλαξεν. Druhý způsob vyjádření, pomocí dativu srovnávacího, je nanejvýš vzácný: $\text{Н\text{'}\text{Ж}\text{ Д}\text{А}\text{ Л}\text{'}\text{У}\text{Ч}\text{'}\text{Ы}\text{Ш}\text{А}\text{ Л}\text{'}\text{И}\text{Е}\text{Б}\text{И}\text{ С}\text{Е}\text{Б}\text{Е}\text{ С}\text{З}\text{С}\text{Т}\text{А}\text{В}\text{Е}\text{Л}\text{А}}$ (60a15-16) - ἀλλ' ἴνα κρείττονα Λυαίου ἑμαυτὸν συστήσω. Vyskytuje se dvakrát ve velkomoravské Anonymní homilii připisované arcibiskupu Metodějovi z Clozianu⁷³. Další výskyty byly objeveny v korpusu Germanova sborníku: dva doklady nacházíme ve velkomoravském překladu homilie ke cti sv. Petra a Pavla⁷⁴ (MIRČEV 1968, 76; BLÁHOVÁ 2008, 359). Ve starší verzi této homilie ze Supraslského kodexu nacházíme poslední doklad⁷⁵ (BLÁHOVÁ 1966, 55).

Genitiv záporový

V řečtině se s tímto typem genitivem nesetkáváme, vazba po záporném slovese se řídí obvyklou rekcí. V legendě o sv. Dimitriji, přestože je ve slovanštině běžný, nacházíme dva doklady tohoto jevu:

56a18-19 $\text{И}\text{ Н}\text{И}\text{Е}\text{Д}\text{И}\text{Н}\text{О}\text{Г}\text{О}\text{ Ж}\text{Е}\text{ С}\text{Т}\text{Р}\text{А}\text{Х}\text{А}\text{ Л}\text{И}\text{ М}\text{Ж}\text{К}\text{Ы}\text{ О}\text{Б}\text{И}\text{Н}\text{О}\text{У}\text{Ж}\text{ С}\text{А}$ - καὶ οὐδένα φόβον ἢ κίνδυνον ὑποστελλόμενος. Nejednoznačnost tohoto případu je dána tím, že podle *SJS* (II, 468) sloveso $\text{О}\text{Б}\text{И}\text{Н}\text{О}\text{В}\text{А}\text{Т}\text{И}\text{ С}\text{А}$ ve významu „vyhnout se, zaleknout se“ vyžaduje vazbu s genitivem.

Druhý příklad je poněkud jednoznačnější:

⁷³ Cloz 1b27n.: $\text{Б}\text{Д}\text{О}\text{В}\text{И}\text{Т}\text{О}\text{У}\text{ О}\text{У}\text{Б}\text{Е}\text{Н}\text{Ь}\text{Ю}\text{ Б}\text{Д}\text{О}\text{В}\text{И}\text{Т}\text{Б}\text{Е}$ a 1b40: $\text{С}\text{О}\text{У}\text{Л}\text{Б}\text{Е}\text{ Н}\text{И}\text{М}\text{Е}\text{Т}\text{И}\text{ Б}\text{Ж}\text{И}\text{Ю}\text{ З}\text{А}\text{К}\text{О}\text{Н}\text{О}\text{У}$

⁷⁴ Germ 232a5: $\text{Λ}\text{Ο}\text{Υ}\text{Ч}\text{Ы}\text{Ш}\text{А}\text{ В}\text{З}\text{С}\text{Т}\text{Κ}\text{Ο}\text{Υ}\text{ Δ}\text{Ι}\text{Κ}\text{Α}\text{Ι}\text{Ο}\text{Υ}$ - κρείττους πνεύματος δικαίου a 234a7: $\text{Λ}\text{Ο}\text{Υ}\text{Ч}\text{Ы}\text{Ш}\text{Ж}\text{А}\text{ Ν}\text{Ε}\text{Ν}\text{Ε}\text{ Σ}\text{Λ}\text{Α}\text{Β}\text{Ε}\text{ Σ}\text{Ψ}\text{Ι}$ - κρείττω οὐρανοῦ δόξης μοι ὄντα

⁷⁵ Supr 464,4: $\text{В}\text{Ь}\text{С}\text{Е}\text{И}\text{ З}\text{Е}\text{М}\text{И}\text{ Г}\text{Л}\text{Ж}\text{Б}\text{Ы}\text{Ш}\text{А}\text{Я}$

60b1: ΓΡΑΔΥΝΑ ΝΕΣΤΟΡΟΥ ΝΕ ΠΡΨΤΡΖΠΨΒΨΕ – ἀλαζονείαν τοῦ Νέστορος οὐχ ὑπομείναντες, když *νεστοροуы* interpretujeme jako adjektivum přivlastňovací. Bez rozvinutí tímto adjektivem bychom nebyli schopni určit pád *ΓΡΑΔΥΝΑ*, protože středobulharská grafika směřovala *к, а* a občas *з* (MIRČEVA 2006, 71-73).

V překladu legendy Dim se také setkáváme s velmi zvláštním jevem – dativem po záporu. Ovšem ani tyto případy nejsou průkazné: 60a14 *НЕ ΕΓΓΕΟΥ ΧΟΨΚ* - οὐ χρημάτων ἐπιθυμῶ. Tento případ lze však vysvětlit jako zachování slovesné vazby slovesa *χοΨΚТИ*, které se pojí s dativem, jak ukazuje K. I. CHODOVA (1980, 202). Poněkud komplikovanější je situace ve spojení 60a11: *НИ ВЗСХИТИ ЦРЬЕΟΥ ДАРОУ* - οὔτε ἤρπασε τὴν τοῦ βασιλέως φιλοτιμίαν. V kartotéce *SJS* jsou doloženy vazby slovesa *ВЗСХИТИТИ* pouze s genitivem a akuzativem, po záporu ve starších památkách pravidelně následuje genitiv záporový, v *Supr* i akuzativ. V žádném z příkladů však nefiguruje dativ. D. IVANOVA-MIRČEVA (1980b, 276) uvádí, že v evtimiovském překladu je toto místo přeloženo *НЕ ВЗСХИТИ СЕ ЦРЬЕЕМЪ ЛЮБОЧЪСТІЕМЪ*, tedy rovněž zachovává dativní vazbu, což lze chápat jako důsledek rozpadu pádového systému ve staré bulharštině. Zmíněný příklad z *Dim* však být interpretován v souvislosti se zvýšenou frekvencí užívání dativu, podobně jako je tomu v *Anonymní a Epifaniově homilii* z rukopisu *Clozova* (BLÁHOVÁ 1973, 35).

Genitiv záporový není doložen ani po slovesech vyjadřujících *nebytí*, přestože v evangelních textech i *Supr* je poměr vazeb s genitivem a nominativem přibližně 1:1 (VEČERKA 1963, 202). Typickým příkladem budiž známý žalm: *рече безоуменъ въ срѣци своемъ нестъ ба* Ps 52,2 *Sin. V*. Jagić se domnívá, že v pronikání nominativu do těchto konstrukcí je potřeba spatřovat vliv řečtiny.

61a10: *ΠΡΟΚΑЖΑ ΝΕ ΒΥΙ* - μαγεία οὐκ ἐχρημάτισεν.

61b6-8: *ΚΟΒΕΝΙΕ ЖЕ СТВОРЪ ЯКО НЕ ДОБРО СРЪТЕНІЕ ΕΜΟΥ ΒΥΙ* ΓΡΑΔΨΟΥ ЖЕ ΝΑ ΠΟΖΟΡΙΨΕ - οἰωνισάμενος ὡς οὐκ ἀγαθὸν τὸ συνάντημα αὐτῷ γεγονέναι εἰς τὸ στάδιον αὐτῷ εἰσβάλλοντι.

V tomto ohledu se *Dim* opět blíží syntaxi *Anonymní homilie* (BLÁHOVÁ 1962, 153), ovlivněné řečtinou, a vůbec všem homiliím *Clozianu*, kde je genitivu záporového užíváno nedůsledně (BLÁHOVÁ 1973, 34). *Homilie PetPau* v *Germ* se vyhýbá genitivu záporovému,

avšak v prepise v Mih se tento genitiv objevuje (IVANOVA-MIRČEVA 1966a, 498). Naopak Slovo o 40 mučednících v Germ je v užívání genitivu záporového důsledné.

Dativ

Dativ absolutní

Dativ absolutní je napodobením velmi časté řecké konstrukce genitivu absolutního či latinského ablativu absolutního. V textu Dim stojí na všech místech, kde je v řecké předloze, a na rozdíl od Legendy o 40 mučednících není nikde rozveden do vedlejší věty příslovečné.

Za všechny případy (57a14-57b14; 58b7-8; 60b12; 61b2-4; 62a8-10; 62b4; 62b11; 63b6) uveďme jeden velmi zdařilý a poněkud eufemizující:

62b11n.: ПОТОМЪЖЕ И ИДОЛЪСТѢИ ЛЬСТІ ПОГРЕБЛЕНѢ БЫВШИ И ВЪСІЯВШИ ЖИКОТВОРНѢИ КРЪТИАНЪСТѢИ ВЪРѢ ПРАВѢИ... πρῖνεσενς β̄ι - λοιπὸν δὲ καὶ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης καθαρθείσης, τῆς δὲ ζωοποιῦ (καὶ ἀμωμήτου) τῶν χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως λαμπυνομένης... ἀντηνέχθη – *poté co byla vymýcena modloslužba a zazářila pravá křesťanská víra, ...byl přinesen (sc. nemocný Leontios).*

V jednom případě je dativu použito po předložce подъ, což není pro staroslověnštinu běžné:

63a1 подъ земли - ὑπὸ γῆν. Na tomto místě však nemůžeme vyloučit ani možnou koruptelu slovanského rukopisu. Slovník Liddel-Scott uvádí, že předložka ὑπὸ ve spojení s akuzativem (místo obvyklého genitivu) může vyjadřovat polohu pod objektem⁷⁶. Vazba je to však zřídka, je tedy možné, že překladatel tuto skutečnost zohlednil použitím dativu (místo obvyklého instrumentálu *SJS* (III, 103). Je tedy otázkou, nakolik můžeme spojovat toto místo s dalšími doklady nadužívání dativu (po předložkách отъ, по срѣдѣ, прѣждѣ), o nichž mluví E. BLÁHOVÁ (1973, 35) ve spojitosti s Anonymní a Epifaniovou homilií v Clozianu.

⁷⁶ of Position or Extension *under* an object, without sense of motion

Lokál

Vazbě předložky *єz* + lokál v místním významu (28x) velmi výrazně konkuruje konstrukce s akuzativem (30x). To je také vlastní homilii Anonymní a Epifaniově z Clozianu (BLÁHOVÁ 1973, 38) či velmi starobylé homilii ke cti sv. Petra a Pavla, dochované v Germ (BLÁHOVÁ 2008, 360). J. Vašica tuto vazbu interpretoval jako moravismus (VAŠICA 1958, 524), dle našeho názoru je však lepší ji obecněji řadit spíše mezi charakteristické znaky památek vzniklých v Metodějově okruhu.

Bezpředložkové konstrukce

Bezpředložkové vazby jsou ve staroslověnštině, podobně jako v jiných starých jazycích příznakem jazykové archaičnosti. Jejich užívání však záhy mizí a jsou nahrazovány příslušnými předložkovými obraty. Podrobným rozbořem syntaxe bezpředložkových pádů v kanonických textech se zabýval R. VEČERKA (1963, genitiv), R. MRÁZEK (1963, dativ), J. BAUER (1963, lokativ) a M. BAUEROVÁ (1963, instrumentál). Přestože Germanův sborník nepatří mezi kanonické památky, poskytuje velké množství materiálu pro sledování těchto syntaktických jevů. Podrobným rozbořem bezpředložkových konstrukcí v tomto rukopise se zabýval K. MIRČEV (1968) a po něm D. IVANOVA-MIRČEVA (1989). Oba upozorňují na nebyvalou archaičnost tohoto středobulharského rukopisu a vyzdvihují jeho přínos pro poznání archaických fází staroslověnštiny. J. BAUER (1963, 269) si všiml, že bezpředložkové vazby úplně chybějí v bohoslužebných knihách, které byly překládány co nejuvěrněji podle řecké předlohy. Mizení těchto vazeb považuje zmíněný badatel za vliv řeckých předloh a domnívá se, že hojnější výskyt bezpředložkových konstrukcí lze očekávat u textů, které nemusely být překládány s takovou pečlivostí jako liturgické knihy. Tato myšlenka vysvětluje, proč Germanův sborník, coby památka hagiografická a homiletická, je v tomto ohledu unikátním zdrojem příkladů.

Instrumentál

V textu Dim se vyskytují dva bezpředložkové instrumentály časové: *поцииѣ - вѣктор* (62a15), *вѣкторъ* (63b1), které K. MIRČEV (1968, 81) i D. IVANOVA-MIRČEVA (1989, 304) považují za plně adverbializované.

Instrumentál predikativní je podle K. MIRČEVA (1968, 70) společným jevem baltoslovanským, přestože se v obou jazykových větvích vyvíjel nezávisle. Nejdříve se

objevil u sloves typu *stát se, být*, o něco později se rozšířil ke slovesům s významem *ukázat se, být nazván*. Ve staroslověnských památkách se s tímto jevem nesetkáváme často (13 dokladů ve staroslověnských památkách), a proto Germanův sborník svými zhruba dvaceti případy (ibid. 75) je v tomto ohledu jedinečný. Navíc se na základě Germ ukazuje, že použití predikativního instrumentálu bylo ve staroslověnštině mnohem širší, než se dosud myslelo. Vzhledem k tomu, že se tento syntaktický prostředek neobjevuje v textu evangelia a apoštolu a že většina příkladů pochází ze Supraslského kodexu, má se za to, že širší užití instrumentálu predikativního se prosadilo až během 10. století, a to zejména ve východobulharské oblasti (ibid. 75).

V legendě Dim se instrumentál predikativní objevuje na místě velmi netypickém, překladatel pomocí tohoto instrumentálu přeložil běžný genitiv ve funkci přívlastku.

58a1: и томѣ приключи са възсходити на градное позорище видѣния ради хоташѣи творити погоны и прочаа позоры бывающа храбрыими - καὶ ὁ μὲν ἔτυχεν ἐπὶ τὸ τῆς πόλεως θεατρὸν ἀνιέναι θεὰς ἔνεκεν τῶν μονομαχεῖν μελλόντων καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ πεντάθλου θεάματα ἐπιτελούντων – *přihodilo se mu, že šel na městský stadion, aby se podíval na ty, kdo se chtějí utkat v gladiátorském zápase a dalších bojových disciplínách.*

Lokál

V legendě o sv. Dimitriji nacházíme dva bezpředložkové lokály, jednou s významem místním a podruhé časovým.

Lokál s místním významem: и тоиждє прзсти въ неиже бѣ поврзженъ распопавше зема (62a16-17) - καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς οἷς ἔρριπτον χώμασιν διανεμιόμενοι τῆς γῆς – *na témž místě, kde byl pohozen, rozkopali zemi se nachází na dalších pěti místech v Germanově sborníku (MIRČEV 1968, 79).*⁷⁷ J. BAUER (1963, 268) shrnuje, že bezpředložkový lokál se nejčastěji vyskytuje u

⁷⁷ Tři doklady pocházejí ze slova na Zesnutí Bohorodičky: *яко же и констандинѣ градѣ многы цркви блженѣнаа полихронна влахерѣна сѣзана* (257a19n., možná haplografie *въ влахернахъ*); *ти призвавше новеналина архиепкпа ерлимзскаго и палестинзскыж епкоупы тогда сщемз имз цриградѣ* (257b7n.); *тогда халкидонѣ бы сзборз* (257b10n.), jeden doklad z Epifaniovy homilie na Kristovo sestoupení do podsvětí: *и меѡу монсеемз и илиемз горѣ явлѣемз* (177a1n.) a jeden z Pochvaly sv. Petru a Pavlovi: *единомз мѣстѣ дрзжимз сын ѣс мирз хѣи привода* (230b18n.).

zeměpisných názvů (zejm. z hlediska Slovanů cizozemských), případ *томъ мѣстѣ* považuje za adverbializovaný.

Lokál s temporálním významem je jevem ještě vzácnějším (MIRČEV 1968, 82). J. BAUER (1963, 270) ukazuje, že se omezuje na slova *зима, лѣто, ноць, полз ноци, оутро, полз дьне* a *часъ*. Dále poznamenává, že lexémy *часъ* a *лѣто* bývají pravidelně rozvinuty ukazovacím zájmenem,⁷⁸ jak je tomu i v případě legendy o sv. Dimitriji: *томъ чѣсѣ въз[вѣ]рѣвъ гнѣвомъ - αὐτίκα ὑπερζέσας τῷ θυμῷ* (61b5). V Germanově sborníku se s tímto způsobem vyjádření času setkáme ještě jednou, konkrétně v promluvě na Nalezení svatého kříže: *и тои ноци видѣ црѣ ѡчима ювѣ на нѣси крѣтъ* (4a10n.).

Ustrnulý dativ s temporálním významem lze spatřovat v ustrnulém *оутроу - ἔωθεν* (63b18), k němuž kartotéka *SJS* uvádí jedinou obdobu v Boloňském žaltáři (Ps 54,18) za *πρωί*: *вечеръ и оутроу и полу дьне повѣмъ и възвѣштѣ и оуслышитѣ гласъ мои*.

Bezředložkové slovesné reke

S genitivem

Bezředložkovou vazbou je genitiv nejčastěji spojen se slovesy označujícími *nedostatek, odnětí, odvrácení* a přebírá tím funkci zaniklého ablativu, který se s ním smísil v pádovém synkretismu.

57a3: *остави ѡво прѣльсти* – *διέστησεν μὲν ἀπὸ τῆς πλανῆς*. *SJS* (II, 568) uvádí vazbu s akuzativem *кого чѣто*, genitiv je doložen pouze po záporu⁷⁹. Je tedy možné, že překladatel veden sémantikou odluky zvolil genitiv ablativní. D. IVANOVA-MIRČEVA (1980b, 279) k tomuto místu uvádí středobulharskou paralelu: *остави ѡво ꙗ прѣльсти*, která doslovně odráží řecké znění.

⁷⁸ BAUER (1963, 271) provádí úplnou excerpcei kanonických památek: *на томъ чѣсѣ - и исцѣлѣ отрокъ томъ чѣсѣ* (Mt 17,18 Mar As), *сътворивъ ємоу томъ чѣсѣ проглаголати* (Supr 553,2; pod. 358,11); *єдьномъ чѣсѣ - разбоиника градѣше просивша сини прѣвеликзи даръ єдномъ чѣсѣ показа* (Supr 427,13-14).

⁷⁹ L 19:44 Zogr Mar, Bes 304aβ3: *и не оставатъ камєне на камєни*

60a2-3: ли погрѣшъ ницетѣ прилежѣши живота гонезнѣши - ἡ ἀποτυχὼν πενίας ἐνοχλοῦσης μετὰ τοῦ ζῆν ἀπαλλαγῆση - *anebo podlehneš a budeš spolu s tíživou chudobou zbaven i života* (podle řec.). Překladatel pochopil sloveso погрѣшити jako nepřechodné ve smyslu „prohrát, podlehnout“ a ablativní genitiv rozvinutý participiém (πενίας ἐνοχλοῦσης) jako genitiv absolutní, který přeložil dativem absolutním (ницетѣ прилежѣши) snad s odstínem důvodovým. Lze jej však vyložit i jako člen několikanásobného nepřímého předmětu slovesa ἀπαλλάσσεσθαι, pro něž Liddel-Scott uvádí vazbu s genitivem odlukovým. Pro tento výklad svědčí předložka μετὰ.

Na základě řeckého textu lze větu vykládat ještě jinak, když chápeme sloveso ἀποτυγχάνειν jako přechodné, přibírá vazbu s genitivem a nabývá smyslu „pozbyt něčeho“. Ve staroslověnštině však sloveso погрѣшити (SJS III, 84) není doloženo ve smyslu „pozbyt něčeho“ a rovněž nemá doloženou vazbu s dativem.

Překladatel tedy pochopil řeckou předlohu nejspíš tímto způsobem: *nebo podlehneš (kvůli) tíživé chudobě a budeš zbaven života*.

56a18-19: и ниединого же страха ли мѣкы обвинюж са - καὶ οὐδένα φόβον ἢ κίνδυνον ὑποστελλόμενος. Je třeba však vzít v úvahu slovesnou vazbu slovesa обвинѣти са, pro které SJS (II, 468) ve významu „vyhnout se, zaleknout se“ uvádí vazbu s genitivem. V tomto případě však nelze vyloučit možnost genitivu záporového.

S dativem

Bezpředložková vazba dativu je běžná u sloves vyjadřujících cenu (BLÁHOVÁ 1973, 31). V Dim jsou dochována dvě místa: 56b17-18: ничьсомоу же сътворъ - λογισάμενος εἰς οὐδέν – *neměl to za nic*; 56a11n.: и даромъ великомъ достоиннаа творима - δωρεῶν μεγίστων ἀξιουμένη - *ceněná největšími dary*.

61b14: прѣстож емоу - παρεστῶς αὐτῷ. Sloveso прѣстоѣти se podle SJS (III, 489) váže s dativem, porpřípadě pomocí předložky прѣдъ s instrumentálem. V tomto případě nelze rozhodnout, zda bezpředložková konstrukce je nápodobou řecké předlohy, nebo uplatněním

běžného slovanského úzu. Není však vyloučeno, že překladatel dal přednost bezpředložkové vazbě pod vlivem řecké předlohy.

63b1-2: εμϋζε σ̄τ̄υιη σ̄τ̄ρ̄ῑεϋζ διμητ̄ριε νο̄σιζ π̄ρῑσ̄τ̄η̄π̄ζ σε σ̄τ̄ω̄ρῑτι ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνι - ὄ̄τῑνι ὁ πανένδοξος ἀθλοφόρος τοῦ Χριστοῦ Δημήτριος νυκτὸς ἐπιστὰς τοῦτο προελθεῖν διεκώλυσεν. Není zcela zřejmé, zda se zájmeno εμϋζε vztahuje k participiu π̄ρῑσ̄τ̄η̄π̄ζ, anebo k aoristu ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνι. Ke slovesu π̄ρῑσ̄τ̄η̄π̄ῑτι uvádí *SJS* (III, 311) vazby κ̄ζ κομοϋ, χεσομοϋ popřípadě κομ̄ь, чем̄ь. Pražský slovník obsahuje jediný příklad bezpředložkové vazby (lokál) po tomto slovese: ι ρᾱνα νε π̄ρῑσ̄τ̄η̄π̄ῑτ̄ζ τ̄ε̄λε̄σι τ̄ω̄ε̄μ̄ь (Ps 90,10 Sin Pog Bon Lob Par). Naproti tomu sloveso ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνῑτι se běžně pojí s dativem a infinitivem (*SJS* I, 248). V řecké předloze relativum ὄ̄τῑνι syntakticky i sémanticky patří spíše k participiu ἐπιστὰς, sloveso διακώλυειν vyžaduje vazbu s akuzativem. Vzhledem k tomu, že slovanský překlad věrně odráží řeckou předlohu, je možné, že překladatel postupoval doslovně. V takovém případě můžeme vazbu π̄ρῑσ̄τ̄η̄π̄ῑτι + dativ vnímat jako grécizmus. Pokud však připustíme, že zájmeno εμϋζε je nepřímým objektem slovesa ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνῑτι, pak překladatel pojal řeckou předlohu volněji, alespoň z hlediska pravidel klasické řečtiny. Tato možnost je také pravděpodobná, jelikož byzantská řečtina hagiografického žánru je značně rozkolísaná.

56a4-5: π̄ρῑμ̄ζ̄η̄ γο̄φ̄υ и σᾱβ̄ρο̄μᾱτ̄υ ρ̄ῑμ̄λ̄η̄νε̄μ̄ζ - ὑποτάξας Γόθθους καὶ Σαυρωμάτας τοῖς Ῥωμαίοις. *SJS* (III, 291) uvádí ke slovesu π̄ρῑμ̄ζ̄η̄ῑτι pouze jeden doklad⁸⁰ z II. václavské legendy (VencNik 13,59sq.), z něhož však není možné zjistit, jakou slovesnou vazbu má toto sloveso v aktivu. Nahlédneme-li do Klimentovy homilie ke cti sv. Dimitrije (KLIMENT OCHRIDSKÝ I, 234; fol. 424b), kde je místo z Dim téměř doslovně ocitováno, zjistíme, že autor použil po slovese π̄ρῑμ̄ζ̄η̄ῑτι předložku κ̄ζ s dativem.

S akuzativem

63b12: ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνῑη̄ζ̄ῑ π̄ρ̄ε̄χ̄ο̄δ̄ε̄νῑε - εἰργοντος τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω πορείαν – *když znemožnil přechod na druhou stranu*. Pro sloveso ε̄ζ̄ζ̄ε̄ρᾱνῑτι uvádí *SJS* (I, 248) vazby s χεσο, χεσομοϋ,

⁸⁰ VencNik 13,59sq.: тогда ж(ε) о̄ӯже бо̄жӣм̄ζ про̄а̄ш̄ӣне̄н̄ӣе̄м п̄рӣмо̄ῡче̄н̄и бы̄ша н̄е̄ко̄лӣко по̄га̄н̄ьскӣх с̄т̄ра̄н̄ζ под̄̄вӣже̄н̄ӣа под̄̄ ρ̄ь̄к̄з̄ е̄го – Deo serenante comprimuntur aliquantum sub eius manu barbarae motiones.

κομοῦ χεσο, κομοῦ οτз χεσο. Akuzativ je doložen pouze v pasivní konstrukce v Supr 491,19 (z Chrysostomovy homilie na Vzkříšení Páně). Tento případ bychom mohli chápat jako vliv řečtiny, protože vazby běžné pro slovanštinu jsou zachyceny ve slovníku.

S instrumentálem

V jednom případě byl instrumentál použit ve slovesné vazbě mimo obvyklou normu: 60a19-60b1 $\lambda\beta\iota\epsilon \ \text{ж}\epsilon \ \overline{\mu\phi\rho}$ и сжщии о немз исплзнишж са гнѣвомз - εὐθὺς οὖν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτὸν ὀργῆς ἐπλήσθησαν. Tatáž vazba je doložena dvakrát v homilii PetPau (231a1, 231a12) vedle regulérního použití genitivu (233a12), jak uvádí E. BLÁHOVÁ (2008, 360). Ostatní slova obsažená v Germ zachycují obvyklou vazbu s genitivem (118b8-9, 123a8) a jednou dokonce s dativem: $\text{взсѣ оубожствѣх исплзнь}$ (115b1-2).

Řecký člen τό

V řečtině má člen τό velmi široké užití a může být užitečným prostředkem jak syntaktickým, tak slovotvorným.

Infinitivem se členem

Infinitivní konstrukce je v řečtině běžným vyjadřovacím prostředkem, která disponuje mnoha významovými odstíny. Zdařilé vystižení smyslu vyžadovalo na překladateli mnohdy značnou obratnost. V Dim je tato konstrukce dvakrát přeložena prostým infinitivem (58a8, 58a20), v čemž lze spatřovat důkaz, že byl v době překladu ještě živou kategorií; jednou participiální konstrukcí (63a20) a dvakrát rozvinuta do vedlejší věty (63a2-3, 58b1).

Příčinná konstrukce διὰ τὸ + inf. byla převedena do slovanštiny na vedlejší větu: 58b1-2 $\text{ζανϵ ni εδινз ѡβρѣташϵ са εμοῦ противникз}$ - $\text{διὰ τὸ μηδένα αὐτοῦ ἀνταγωνιστὴν ἀναφαίνεσθαι}$ – *protože se mu nikdo nechtěl postavit.*

Účelová konstrukce πρὸς τὸ + infinitiv byla přeložena participiem od slovesa χοτѣти a infinitivem: 63a19-20 $\text{χοτανι тх вз има ст҃аго цр҃ковь сзздаати}$ - $\text{πρὸς τὸ ἐκεῖσε ναὸν αὐτῷ οἰκοδομῆσαι}$ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου – *aby tam vystavěli chrám k počtě svatého.* K. HORÁLEK (1954, 174) uvádí, že se tato vazba nachází v evangeliích pouze jednou, a to v Mc 3,10 (Mar

Zogr a další): $\text{ѣко наπαδαααχъ емь хоташе прикоснѣти сѧ емь}$ - ίνα αὐτοῦ ἄψωνται, a považuje ji za původní překlad. Stejně přistupuje E. BLÁHOVÁ (1973, 26) k vazbě хотѧ + infinitiv v homilii Ἐβουλόμην (5x), např. Cloz 7a37 $\text{не хоташе тоу пѣти}$ - οὐκ ίνα χρήσονται. Je třeba poznamenat, že překladatel Dim nebyl předlohou nijak nucen k tomuto způsobu vyjádření účelu, znal ji tedy jako alternativu běžného αλ .

Vedlejší větou časovou byla opsána sevřená řecká infinitivní konstrukce: 63a2-3 $\text{αβιε же вЗнегда положишѣ его в рѣχου чюдотворацаго гроба тогда...}$ - παραχρήμα δὲ τοῦ κατακλιθῆναι αὐτὸν ἐπάνω τοῦ ιαματοφόρου μνήματος εὐθέως... – *hned co ho položili na divotvorný hrob*

Řecké infinitivní konstrukce v atributivní platnosti jsou překládány různými způsoby: 58a7-8 $\text{ζανε γβλενι (σорт. говѣннѣ?) емоу вѣ зрѣти члѣчтѣ крѣви протилѣ}$ - διότι τέρψις ἦν αὐτῷ τοῦ βλέπειν ἀνθρωπίνων αἱμάτων ἔκχυσιν – *protože mu bylo potěšením hledět na lidské krveprolití*. Či 58a18-20: $\text{многомз искѣшениемз и оучениемз навѣκз ѡбѣати}$ - ἄτε διὰ πολλὴν ἐμπειρίαν εἰς τὸ φονεύειν διὰ μελέτης καὶ συνηθείας κεκτημένος – *poněvadž získal bohatou praxi v zabíjení častým cvičením*⁸¹. U této věty bychom vazbu εἰς τὸ φονεύειν klasifikovali nejspíše jako vyjádření zřetele.

Zajímavým příkladem překladatelského postupu je jedno složité souvětí. Po perifrastickém vyjádření $\text{ἐπιδεικνυμαι τὴν ἐπιμέλειαν}$ snahového slovesa ἐπιμελοῦμαι následuje infinitivní vazba v atributivní platnosti. Ta je do staroslověnštiny přeložena spojením ѣко + dativ s infinitivem, tedy jako je tomu v případě účinkových vět. Ze slovanského překladu je zřejmé, jak časté užívání infinitivů činí text neprůhledným:

57b14-18: $\text{димиτρια... кз вѣχοуλνικου маѣимιανѡ ѣко се велин ловз привѣса неψоуѣаше себе показати црѣю прилежно искати (искание?) ѣко ни единомоу хрѣтиѣниноу ѡтанти сѧ да и сѡψѣа вз славѣ велицѣ ѡблѣжтз}$ - Δημήτριον... τῷ θεομάχῳ Μαξιμιανῷ καθάπερ τι μέγιστον θήραμα προσήγαγον οἰόμενοι ἑαυτοὺς μάλιστα τῷ βασιλεῖ (παραθέσθαι εἰ toto asi nebylo v řecké předloze – *nejvíce se zavděčit, když*) τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μηδένα χριστιανὸν λανθάνειν ἐπιδείξαιτο τὸ καὶ τοὺς ὑπεροχῆ ὄντας καταμηνύοντες. - ... *před rouhavého Maximiána přivedli Dimitrije jako velký úlovek, v domnění, že si přízeň císaře nenakloní jinak, než že*

⁸¹ Zdá se, že v řecké předloze je toto místo mírně pokažené. Slovanský překlad dává větší smysl.

předvedou své velké zaujetí pro to, aby se žádnému křesťanu nepodařilo ukryt, takže neuniknou ani ti, kteří se těší velké slávě. Na řídicím slovese *привѣса* je závislé participium *непπουγжаще* rozvinuté vazbou akuzativu s infinitivem (*показати ἐπιδείξαιντο*). Na tomto místě překladatel vynechal *παραθέσθαι*. Předmětem k *показати* je infinitiv *искати* (za řec. *ἐπιμέλειαν* - *искание*) rozvinutý snahovou konstrukcí uvozenou spojkou *яко* a vazbou dativu s infinitivem (*ни единомοу ουταити са*). Intenzifikátor *прилежно* poskytuje volné sémantické pole pro napojení účinkové věty *да* + indikativ (*явлѣжтз*), která zastupuje participiální konstrukci *τὸ καὶ τοὺς ὑπεροχῆ ὄντας καταμηνύοντες*.

E. BLÁHOVÁ (1973, 24.39) ukazuje, že v homiliích Clozianu (resp. v Anonymní homilii a Epifaniově) se nikdy nepřekládá infinitiv se členem pomocí částice *иже* + inf, naproti tomu v Pochvale Petru a Pavlovi je to pravidelný způsob překladu (BLÁHOVÁ 2008, 360). V tomto ohledu se Dim podobná homiliím v Clozianu.

Předložková vazba se členem

Ačkoli se v řecké předloze nachází přibližně 30 míst, která mohla být přeložena konstrukcí *иже* + předložková vazba, ve slovanském překladu Dim nalézáme pouze jediný případ, navíc v pasáži, která je možná úryvkem z dogmatického hymnu (takže se překlad mohl řídit mimo jiné i metrickými kritérii), v ustáleném spojení *взскрѣшение еже отъ мрзтвзихъ – ή ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις* (57a12). Způsob překladu se řídí nejstarším územ – *иже* následuje po řídicím substantivu a má stejnou pozici jako věta vztažná. E. BLÁHOVÁ (1973, 39) poznamenává, že v Anonymní a Epifaniově homilii je *иже* + předložkový pád či adverbium časté, infinitiv se členem v nich doložen není. Situace v Dim proto lépe odpovídá použití *иже* v homilii PetPau (BLÁHOVÁ 2008, 360), kde dvakrát uvozuje biblický citát a v zásadě chybí v překladu konstrukcí člen + předložkový pád či adverbium. Ve středobulharském překladu je zájmeno *иже* zaměněno za nesklonnou částici *еже*, jíž je v textu užito podstatně častěji (IVANOVA-MIRČEVA 1980b, 279).

Není zcela jasné, jak posuzovat následující spojení: 57a9-10: **ВРЪМΕΝΕ** (**ВРЪМΕΝЪНА**?) **ѸБО** **ѠВРАЩАЖ** - τὰ πρόσκαιρα μὲν ἀπορρίπτουσιν – *odvracejíc od věcí časných*⁸². Sloveso **отъвращати** „odvracet“ se podle pražského slovníku *SJS* (II, 592) pojí s vazbou **отъ что, что, чтосо**. Vazba s genitivem je doložena pouze v případě reflexivního použití⁸³. Řecký výraz τὰ πρόσκαιρα se obvykle překládá adjektivem **ВРЪМΕΝЪНА** (*SJS* I, 229). Překladatel (přepisovač) mohl vynechat člen **Ѹже** popř. v genitivu **иѸже**. Zdá se však, tento způsob slovtvorby je v legendě Dim velmi vzácný, naopak v řečtině se s ním setkáváme běžně, např. τὰ τῆς πόλεως – *státní záležitosti*; τὰ τοῦ βασιλέως vedle τὰ βασιλεία – *palác, královské sídlo*. Úryvek, v němž se vyskytuje toto spojení, vyžaduje zvláštního zkoumání. Vypadá totiž jako úryvek křesťanského hymnu a v takovém případě je nutné brát ohled i na metrickou platnost volených výrazů. Ačkoli překladatel na jiných místech legendy přidrží předlohy velmi důsledně, zde k ní přistupuje volněji. Bez studia dalších opisů této legendy lze však tento problém rozřešit jen stěží.

Místo k odpovídající konstrukci s **иже** se překladatel uchyluje k použití vazby s participiem **сѸи**: **сѸиши о немъ** – οἱ ὑπὲρ αὐτὸν (60a20), **Ѡ сѸиши** **тогда** **бл̄говѣренъ** – οἱ τῶν τότε δὴ ἀδελφῶν εὐλαβέστεροι (62a14) či **и бл̄гтиж сѸижа** **вз пръстени** – καὶ τῆς ἐν δακτυλίῳ χάριτος (62a3).

Uvození biblického citátu

Napojení biblického citátu se ve staroslověnštině zpravidla děje pomocí částice **иже**, jak o tom svědčí například homilie o Petru a Pavlovi (BLÁHOVÁ 2008, 360) či Anonymní homilie z rukopisu Clozova (BLÁHOVÁ 1963, 9). V Dim došlo nejspíš během opisování k malému porušení původního znění:

⁸² Srov. Bes 5, 27bβ2sq.: **оставаще** **връмьньнаѧ** **коупимъ** **вѣчьнаѧ** *relictis temporalibus*.

⁸³ Supr 392,4: **Ѹже** **лѣпотъ** **Ѡвращаше** **са**; *ibid.* 510,3: **отъвращаатъ** **са** **сѸбора** **отъметѣштинѸ** **са**; *ibid.* 514,24sq: **истинъ** **отъвращаѣштинѸ** **са**; 2Т 3:5 Mosk^b Slepč: **сѸх** **отъвращаи** **са**; Pr 10:32 Lobk Zach: **оуста** **же** **нечтывиѸжъ** **Ѡвращаѣтъ** **са**; NomUst' 45b15sq: **Ѡвращающъ** **са** **с(ва)т(а)го** **причащениѸ**; *ibid.* 24a21: **Ѹко** **матежьника** **Ѡвращати** **са** **Ѹго**.

56b4-10 σταζαῖ же сѧ и прѣпираѧ по аплѣстѣи заповѣди бл̄женομοу παυλου κ̄ τιμοθεωβι
 написавшου и послѣшати сподоблшου иже настонѣ въ подобно врѣма и неподобно (2Т 4,2) -
 πείθων τε καὶ διαλεγόμενος κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔνταλμα τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τὸν
 ἅγιον Τιμόθεον γράψαντος καὶ ὑποθέσθαι καταξιώσαντος τὸ ἐπίστηθι εὐκαίρως ἀκαίρως.

Partikule иже uvozuje biblický citát z Druhého listu ap. Pavla Timotheovi (2Т 4,2) a stojí na
 místě řeckého τὸ. V apoštolu zní toto místo následovně: проповѣжь слово, настон въ бл̄го
 врѣма и безъ врѣмене Christ Mosk^b. V Legendě o sv. Dimitriji však čteme indikativ
 настонѣ, a nikoli příslušný imperativ za řec. ἐπίστηθι. Tato chyba mohla vzniknout později
 při opisování, když písař zaměnil uvozovací partikuli иже za vztažné zájmeno, jemuž
 následovně přizpůsobil slovesný tvar. S tímtež zněním se setkáváme v Slepčenském apoštolu:
 проповѣждз слово настонѣ въ бл̄го врѣма и безъ врѣмене.

Vlivy a motivace ze strany řecké syntaxe

Syntaktická vyšínutí

V legendě o sv. Dimitriji se překladatel na několika místech dopustil vyšínutí z vazby. Řecká
 předloha je většinou dobře srozumitelná a vyšínutí vzniká tak, že překladatel začne
 slovanskou vazbou, které dále nepřizpůsobí zbytek věty, a přidrží se řecké předlohy.

58b15-16: видѣвъ же и дрззновение мжжеви х̄р̄т̄ианина себе нарицаѧща - ἰδὼν δὲ τὴν παρρησίαν
 τοῦ ἀνδρὸς χριστιανὸν σεαυτὸν ἀνακαλοῦντος. V řecké větě jsou v kongruenci přivlastňovací
 genitiv τοῦ ἀνδρὸς a participium ἀνακαλοῦντος. Tím, že byl genitiv přivlastňovací do
 slovanštiny přeložen jako posesivní dativ (мжжеви), došlo k narušení této sevřené struktury.
 Dále už ve větě (58b17n.) vystupuje dativ – nikoli ve shodě s dativem přivlastňovacím, ale
 jako pravidelný zástupce řeckého genitivu absolutního.

58a10-14: прилежаше во цр̄ь о етерѣ храврѣ именемъ лии ѿ жзыка ѡандолскаго сѧща,
 крѣпостиж и величствомъ тѣлѣ оукрашена - διέκειτο γὰρ ὁ βασιλεὺς περὶ τινα μονομάχον
 Λυαῖον ὀνόματι ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Οὐανδάλων ὑπάρχοντα, ἰσχύει καὶ μεγέθει σώματος
ἀνεσταλμένον. Slovanský překlad doslovně převádí vazbu περί τινα spojením o + lokál, avšak

řecká participia v akuzativu už nepřekládá lokálem, nýbrž je ponechává v akuzativu. Tím dochází k vyšnutí z vazby. Plynulost a srozumitelnost řecké věty je závislá na shodě participií v pádu.

60b6-7: $\overline{\text{бз}}$ ΔΗΜΗΤΡΙΕΒЗ РАΒΑ СКОЕГО ВЗЗЛЮБЕНЫИ ТИ $\overline{\text{ѿ}}$ $\overline{\text{ѿ}}$ $\overline{\text{ѿ}}$ $\overline{\text{ѿ}}$ ПОКОРЕИ ГОЛИАДА
ΗΝΟΠΛΕΜΕΝΉΝΙΚΑ ΕΨΡΝΙΚῶ ΤΒΟΕΜῶ ΔΕΔΟΥ ΤΒ(Ι) ΝΙΖΛΟЖИ ΔΡΖΖΟСΤЬ ΛΙΕΒЖ И ΜΑΖΗΜΗΑΝΑ ΜΥΤΛῶ - $\overline{\text{ὁ}}$
 $\overline{\text{Θεὸς}}$ Δημητρίου τοῦ δούλου σου καὶ ὁ ἠγαπημένος σου παῖς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ὑποτάξας
Γολίαθ τὸν ἀλλόφυλον τῷ πίστῳ Δαυίδ αὐτὸς κατέβαλε τὸ θράσος τοῦ Λυαίου καὶ
Μαζιμιανοῦ τοῦ τυράννου. Překladatel si nejspíš nespojil atributivní Δημητρίου s τοῦ δούλου σου, takže Δημητρίου přeložil přivlastňovacím adjektivem a navázal atributivním genitivem. Logicky se v této Nestorově modlitbě nabízí zvolání боже, překladatel však ponechal nominativ ve shodě s předlohou.

Předložkové vazby po vzoru řečtiny

Překladatel je mnohdy pohnut k volbě předložkové vazby pod vlivem řecké předlohy. Tento vliv nemusí být vždy projevem grécizace překladu, zvláště pak v případech, kdy ve srovnávacím materiálu nacházíme období. Použití předložkové vazby může být pouze podpořeno řeckou předlohou, a to zejména tehdy, když slovanská syntax nabízí více možností (např. vedlejší větu s яко či vazbu akuzativu s infinitivem).

Volby předložkových konstrukcí v následujících příkladech jsou nápadně podobné řecké předloze a nemají ve slovanském materiálu období. V jejich klasifikaci se tedy přikloníme spíše k názoru, že jsou projevem počtení slovanského překladu:

Řecká předložka *περί*

58a10-12: прилежаше во $\overline{\text{ѿ}}$ о ετερεῶ храбрѣ именемз лии $\overline{\text{ѿ}}$ жзыка вандолскаго сѣща -
διέκειτο γὰρ ὁ βασιλεὺς περὶ τινα μονομάχον Λυαίου ὀνόματι ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Οὐανδάλων
ὑπάρχοντα. Slovník *SJS* (III, 281) uvádí, že sloveso прилежати vyžaduje vazbu s lokálem комь, чемь, popřípadě (кз) комов, чесомов či на что.

57b4-5: велицѣ же сѣщии ѿ немз славѣ - μεγαλυμένης τε τῆς περὶ αὐτὸν φήμης.

61b2-3: ПАΒΑЖΔΖΗΕΜΖ же ΕΤΕΡΟΜΖ ΚΝΑΣΕΜΖ Ω ΔΗΜΙΤΡΙΗ - ὑποβαλλόντων δέ τινων τῶν ἀρχόντων τῷ βασιλεῖ περὶ Δημητρίου. *SJS* (II, 282) uvádí, že sloveso ПАΒΑΔΗΤΗ „nakleветit, udat, našeptat“ se pojí s akuzativem (popř. na+ak.) ve smyslu „navést“; ve významu „pomluvit, osočit“ vyžaduje vazbu НА КОГО. Také Srezněvského *Materialy* (II, 267) uvádějí vazby s НА + ak. jako obvyklou. Spojení slovesa ПАΒΑΔΗΤΗ s vazbou ο + lok. je opět doloženo pouze v případě Legendy o sv. Dimitriji.

Řecká předložka εἰς

58b6: ΚΖ ΓΡΖΔΟСТЬ ΕΜΟΥ ΒΕΛΗΝΨΑΨΕ СА - εἰς τὴν περιφανείαν αὐτοῦ ἐσεμνύετο. *SJS* (I, 173) ve smyslu „honosit se, vychloubat“ je nepřechodné, nanejvýš se pojí s instrumentálem – „vychloubat se čím“ (Pr 3,5 Grig).

Řecká předložka πρὸς

60a12п.: ΝΙ ΟСΛΑΒѢ ПРОТНВЖ ΧΒΑΛѢ ΛНЄВѢ - ἀλλ' οὔτε ἐδειλίασεν πρὸς τὸν ἔπαινον τοῦ Λυαίου. - *neztrácel odvahu přes veškerou chválu Lyovu*. *SJS* (II, 563) nedokládá sloveso οСΛΑΒѢΤΗ s touto vazbou, J. BAUER (1963, 235) uvádí pro toto sloveso bezpředložkovou vazbu s dativem ve významu „povolovat, ustupovat někomu“. Proto snad můžeme považovat vazbu ПРОТНВЖ ΧΒΑΛѢ za věrně napodobení řecké předlohy.

Za příklad ovlivnění výběru vazby ve prospěch předložkové pod vlivem řecké předlohy můžeme považovat následující věty:

62a6: ΟΥΒѢДѢВЖЄ ЦРѢ Ω ΝЄΜΖ и КАКО ИСЦѢЛѢТЪ... - μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς περὶ αὐτοῦ καὶ πῶς ἰᾶται... – *král se o něm dověděl, že léčí*. Ke slovesu ΟΥΒѢДѢΤΗ uvádí *SJS* (IV, 591) možnost vazby akuzativu s infinitivem, napojení obsahové propozice pomocí КАКО⁸⁴. Jediný doložený případ vazby s předložkou ο+lokál v *SJS* bohužel neodpovídá smyslu věty v Dim: G 3,2

⁸⁴ Kromě toho je ve Slově o sv. Tekle v Germ doložena vazba s akuzativem: 27a10 ЖЄНЫ ЖЄ ΕΤΕΡЫ ΔΟΒΡΑ ΡΟΔΑ ВѢДѢШЖ ΔΕЖ СΤѢЖ и ΧΟЖΔΑΑΧЖ ΚΖ ΝЄИ – *některé urozené ženy se dověděly o svaté panně a chodili za ní*.

Christ Slepč Šiš се єДИНО хощю оуѣдѣти о васъ - τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν – *toto jediné po vás chci vědět.*

Naproti tomu ve Slově k počtě sv. Štěpána (doložené v Germ) čteme: 121b20 хотѣлѣ бимъ нинѣ видѣти вѣницъ тѣхъ и сѣдни сзворище и вѣдѣти ѡ мѣстѣ ѡ немѣже негодовашѣ – *chtěl bych nyní vidět místo shromažďování těch vrahu a soudců a dovědět se o místě, kvůli němuž se rozhorlovali.* Naneštěstí je toto místo v edici PG vynechané, takže nelze posoudit, zda nejde o asimilaci relativa podle následujícího slovesa негодовати, které se podle SJS (II, 347) obvyčejně pojí s předložkou о a lokativem. Na další příklad této vazby odkazuje Miklošičův *Lexikon* do Katalogu rukopisů Moskevské synodální knihovny (1857, 2.1.145). Vazba оуѣдѣти о+lokativ je obsažena v překladu patristického komentáře ke Druhému listu Korint'anům: оуѣдѣшася о грѣсѣхъ взымаго мачехоу и попекошася – *dověděli se o hříchu toho, který si vzal za manželku nevlastní matku, a měli o něho starost.*

59b17: дръзньвшаго на се - εις τοῦτο πηδήσαντα (corr. pro θαρρήσαντα, τολμήσαντα?). Ani tomto případě se zřejmě nejedná o přímé ovlivnění řeckou syntaxí, protože podle SJS (I,522) je v Supraslském kodexu (524,28 Život sv. mnicha Jakuba) dochována stejná vazba slovesa дръзньти: и на бога дръзновензихъ отъ мене безаконии - εις τὸν θεὸν τολμηθείσας ὑπ' ἐμοῦ δυσσεβείας.

Pokusíme-li se shrnout výsledky analýzy Dim v syntaktickém plánu ve vztahu k ostatním staroslověnským překladům, zjišťujeme, že doslovnost překladu je dosvědčena u Epifaniovy homilie v Cloz (BLÁHOVÁ 1966, 54) a textů právního rázu (HORÁLEK 1956, 193), takže se nejedná o výlučný znak pozdějších překladů. K. HORÁLEK (ibid. 192) přdestírá otázku, zda to nebyl už sám arcibiskup Metoděj, kdo začal s počítováním Konstantinových volných překladů. Je třeba podotknout, že složitější souvětí Dim jsou přeložena doslovněji než jednodušší pasáže.

Biblické citáty

Biblické citáty jsou důležitým vodítkem pro posouzení stáří textu. V textu Dim je Písmo svaté citováno pouze jednou: 56b4-10 σταζαζ же са и прѣпираж по аплѣстѣи заповѣди бл̄женομου παυλου κ̄ τιμοθεωβη написавшου и послѣшати сподоблзшου иже настонтз въз подобно врѣма и неподобно (2Т 4,2) - πειθων τε και διαλεγόμενος κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔνταλμα τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τὸν ἅγιον Τιμόθεον γράψαντος και ὑποθέσθαι καταξιώσαντος τὸ ἐπίστηθι εὐκαίρως ἀκαίρως. Z kanonických apoštolů se tento verš dochoval v Šišatovackém, Slepčenském apoštolu a v moskevské části apoštolu Christinopolského, z něhož citujeme: проповѣжь слово, настои въз бл̄го врѣма и безз врѣмене. Rozdíl ve slovesných tvarech jsem se pokusil objasnit výše, zde je potřebné si povšimnout lexikální stránky. Citát v Dim se neshoduje se zněním v uvedených apoštolech, což však nemusí nutně znamenat, že překlad legendy není starobylý. Největší rozdíl mezi apoštoly a Dim panuje zejména v reflexech za řec. εὐκαίρως a ἀκαίρως. V korpusu kanonických památek totiž nacházíme překlad подобно врѣма za řec. εὐκαίρως, εὐκαιρος nebo εὐκαιρία např. v Mt 26,16 Zogr As Sav: искаше подобна врѣмене - ἐζήτει εὐκαιρίαν. Je zajímavé, že téměř všechny kanonické doklady mají spojitost s Jidášovou zradou, protože i v homilii na Zelený čtvrtek⁸⁵ (Cloz 6a4-5) nacházíme toto spojení. V Rogodinském žaltáři (Ps 144,15) je ἐν εὐκαιρία přeloženo въ подобно врѣма, stejně i εὐκαίρως v Mc 14,11 Zogr. V Euchologiu sinajském (101b20) za εἰς εὐκαιρον stojí въ врѣма подобно.

Překladatel přistoupil k citátu z apoštola volněji, slovy K. Horálka je možná *ohlasem* citovaného novozákonního místa, nese spíše znaky aluze, i když v řecké předloze je zachováno přesné znění jako v Novém zákoně. Nicméně jeho překlad v Dim má opory v lexiku nejstarších staroslověnských památek.

---

⁸⁵ Cloz 6a1-5: εγδα сать си бзша егда прѣданье сзконча са егда поγοуе себе юда егда сзвѣты безаконныиа сзтвори ι искаше сать подобна врѣмене да прѣдаастз ι - ὅτε ταῦτα, φησίν, ἐγένετο, ὅτε προδοσία προεχώρησεν, ὅτε ἀπώλεσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰούδας, ὅτε τὰς παρανόμους ἐκείνας συνθήκας ἐποιήσατο, και ἐζήτει, φησίν, εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῶ.

Recepce legendy o sv. Dimitriji ve slovanské tvorbě

Legenda o sv. Dimitriji nestojí ve staroslověnském písemnictví osamocena, ale motivy z ní se objevují i v dalších literárních skladbách. Z tohoto hlediska citace či výrazné aluze Dim v jiných, dobře datovaných památkách mohou napomoci k přibližnému stanovení doby vzniku slovanského textu. Pokusíme se stanovit poměr Dim ke dvěma staroslověnským památkám věnovaným sv. Dimitriji. Tou první bude tzv. *Metodějův kánon k počtě sv. Dimitrije* (KD). Při výběru další památky jsme se nechali vést poznámkou B. S. ANGELOVA (1966, 95-102), který píše, že autoři promluv se hojně inspirovali v obšírném řeckém martyrologiu. Toto zjištění lze do jisté míry přijmout, ale naproti tomu paleoslovenistické bádání dospělo v uplynulém století také k závěru, že např. Kliment Ochridský, žák Cyrila a Metoděje, ve svých řečech cituje pasáže již podle slovanských překladů a nevychází vždy z řeckých předloh; např. E. MIRČEVA (1983) se zabývala citáty z apokryfního Protoevangelia Jakubova.⁸⁶ Proto druhý text volíme z korpusu starobylých originálních homilií připisovaných tomuto autorovi, mezi nimiž se nachází *Pochvalné slovo na sv. Dimitrije*.

Vztah Dim a Klimentovy Pochvaly

Při srovnávání textu Dim z Germanova sborníku s Klimentovou Pochvalou jsme identifikovali mezi oběma památkami několik paralelních míst či aluzí, které zachycuje následující tabulka:

Dim v Germanově sborníku	Klimentova Pochvala sv. Dimitriji
МАЖИМИАНЪ. ерѣклии примѣчь готѣи и САВРОМАТЫ римлѣнемъ. пришедъ въ	f. 424b <u>ПРИБЛИЖИ ЖЕ СА ВРѢМА ПРЕСВѢТЛОМУ</u> <u>ЕГО ВѢНЧАНЮ, МАКСИМАНЬ БО И ЕРКОУЛИ</u> <u>ПРИМОУЧИ ГОТѢИ И САВРАМАТЫ К РИЛАНОМЬ И</u> <u>СЪНИДЕ В СЕЛОУНЬСКИИ ГРА. ВѢСОУТЕЦЬ СЫИ И</u>

⁸⁶ B. S. Angelov rozvíjí domněnku, že Kliment pocházel ze Soluně či přilehlého okolí, a tedy nemohl přejít bez povšimnutí svátek tak významného světce. Je přesvědčen, že z pera Klimenta pochází i kánon k počtě tohoto světce (KD) a soluňských bratří. E. MATEJKO (2004, 127 et 168) se rovněž domnívá, že tzv. Metodějův kánon k počtě sv. Dimitrije je dílem Klimentovým a že byl původně napsán řecky.

<p>СОЛѢНСКЗИИ ГРАДЪ ЖИВѢШЕ ДѢМОНОЧЬТЕЦЬ И БГОХОУЛНИКЪ ЧЛѢКЪ (56a4-8)</p> <p>ЛЮБЕЗНО ВЪЗИРАШЕ НА НЬ ХВАЛѢШЕ ЖЕ И ДИВЛѢШЕ СЯ ЮНОСТИ И ТѢЛѸ ЕМОУ (58b3)</p> <p>ЛИЦЕ ЕГО КРАСНО БЫВШЕ (58b19-20)</p> <p>АЗЪ ЖЕ ТИ ЗА МЛОВАНИЕ ТѢЛОУ ТВОЕМОУ И ЗА ЮНОСТЬ ЕЖЕ ОУКРАШЕНЪ (60a4)</p> <p>И ТАКО ВѢНЦЕМЪ МЪЧЕНИЯ ОУВАСЕ СЯ (61b1-2)</p> <p>ДОБРОМЪ ИСПОВѢДАНІОУ МЪЧІИЕ СКОНЧѢ (61b12)</p> <p>ТО ЖЕ СТЫ СТВОРЪЗЪ ЗНАМЕНІЕ ХЪО (59b9)</p> <p>ВСѢМЪ ВЕСЕЛАЩЕМЪ СЯ (62b8)</p>	<p><u>БГОХОУЛНИКЪ</u>, НАЧА ПОУДИТИ ВСА СКВЕРНЫМЪ БѢСОМЪ ЖЕРТВЫ СЪТВОРИТИ. ПОВѢДАШЕ ЖЕ ЕМОУ Ѡ БЛАЖЕНѢ ⁴²⁵ ДИМИТРИИ ГЛЮЩЕ, ЯКО НЕ ТОКМО БГОМЪ НАШИМЪ ДОСАЖАЕТЪ, НО И ВСЕЪ ГРА РАЗВРАТИЛЪ ЕСТЬ, ИНОГО БОГА ІСА ЧТЫИ. РАЗГНѢВАВЪ ЖЕ СЯ <u>ДѢМОНОЧЬТЕЦЪ МАКСИМІАНЪ</u>, ПОВЕЛѢ ПРИВЕСТИ И И РЕЧЕ ЕМУ: <u>ТВОА КРАСОТА И</u> <u>ВЪЗОРЪ ЛИЦА ТВОЕГО НЪДИТЪ МА ЛЮБИТИ ТА.</u> НО АЩЕ ПОЖРЕШИ СЪ МНОЮ БОГЪ МОИМЪ, ИМЖЕ ВСИ БОЛАРЕ СЛОУЖА, ТО ПЕРВЫИ В ПОЛАТѢ МОЕИ БОУДЕШИ И САНЪ ВЪШИ ВСѢ ПРИМЕШИ. <u>ѠВѢЩАВЪ</u> <u>БЛЖЕНЬИИ ДИМИТРИИ</u>, РЕЧЕ: ПИСАНО Е, ЦРЮ, БОСИ, ИЖЕ НЕ СЪТВОРИША НБСИ И ЗЕМЛА, ДА ПОГЫБНОУТЬ, ИДОЛИ БО СОУ РОУКОТВОРЕНИ, ОЧИ ИМОУ И НЕ ВИДА, ОУШИ ИМЪТЬ И НЕ СЛЫШАТЬ, НЕ ВОЗГЛАСАТЬ ГОРТАНЕМЪ СВОИМЪ. ТѢМЖЕ, ПѢНИ ИМЪ ДА БОУДОУТЬ, ЧТЪЩЕИ А. ИЗМѢНИВЪЖЕ СИ ЗРАКЪ ЦРЬ, ПОВЕЛѢ ЗАТВОРИТИ И В ТЕМНИЦИ. И <u>ТЪ ПОВѢДНЫМЪ ВѢНЦЕМЪ ОУВАСЕ СЯ.</u> <u>ДОБРОЕ</u> <u>ОСПОВѢДАНІЕ</u> И ТЕЧЕНІЕ СКОНЧА, <u>КРТНОЮ</u> <u>ПОВѢДОЮ</u> <u>ЗНАМЕНАВЪ</u> ХЪА ВОИНА И СВѢТОЗАРНАГО СПОУНИКА СЫИ НЕСТЕРА, ЯЖЕ ВѢНЧА ДЕСНИЦА ВЫШНАГО СИЛОЮ ПРТАГО ДХА И ЧЮДЕСЫ ЕЮ <u>ВСЕЛЕНОУЮ ВЪЗВЕСЕЛИ.</u></p> <p>^{425b} ...РАУИСА, ПРЕСВѢТЛЫИ СТРѢСТОТЕРПЧЕ ДИМИТРИЕ, <u>ДОБРЫИМЪ</u> <u>ИСПОВѢДАНІЕМЪ</u></p>
--	---

ДОБРОМЪ ИСПОВѢДАНЮУ МЧНІЕ СКОУЧЪ (61b12)	ПРЕСВѢТЛОЕ ТЕЧЕНІЕ СКОУЧАВЪ И НЕТЛѢННЫМЪ
И ТАКО ВѢНЦЕМЪ МЧЕНИЯ ОУВАСЕ СА (61b1-2)	ВѢНЦЕМЪ ДОСТОИНО ВЪАЗЕСА ...ШДЕРЖИМЫИМЪ
ОДРЪЖИМЫЖ РАЗЛІЧНЫМИ НЕДЪГЫ (61b19)	ДШЕВНАМИ И ТЕЛЕСНАМИ СТЪТМИ

V úryvku z Klimentovy homilie je zřejmá doslovná citace úvodní pasáže z legendy o sv. Dimitriji (56a4-8), na kterou upozornila V. ЗАИМОВА-ТАРКОВА (2000, 147), přičemž změna starobylejší bezpředložkové konstrukce ПРИМЖЪ ГОФЫ И СЕВРОМАТЫ РИМЛѢНЕМЪ (Germ) v předložkovou ПРИМОУЧИ ГОТФЫ И СЕВРАМАТЫ К РИЛАНОМЪ není při citacích ničím neobvyklým. Použité sloveso ПРИМЖЧИТИ navíc patří mezi ojedinělé výrazy, v *SJS* (III, 291) je doloženo pouze jednou za lat. *comprimere* v překladu mladší václavské legendy (VencNik 13,59).

Pro určitou souvislost mezi Dim a Klimentovou homilií svědčí také titulování postav. Císař Maximiános je stejně jako v Dim nazván ДЕМОНОУЧЪТЪЦЪ (v Germ za řec. *δυσευδαίμων*). Tento lexém není doložen v korpusu *SJS* a v Klimentově homilii stylisticky alternuje s ВѢСОУЧЪТЪЦЪ. Druhým výrazem, který rovněž není obsažen v *SJS*, je БОГОУОУЛЬНИКЪ, jež v Germ stojí za řec. *θεόμαχος*. Vzhledem k tomu, že vyjmenované kalky nejsou vytvořené doslovně, vazba mezi slovanským překladem Dim a Klimentovou homilií je zřejmě velmi těsná.

Vztah KD a Klimentovy Pochvaly

Е. МАТЕЈКО (2004, 167) ve své monografii věnované Kánonu k počtě sv. Dimitrije (KD) vyslovuje domněnku, že je možné vysledovat určitý vztah mezi Klimentovou Pochvalou a KD⁸⁷, jak ukazuje následující tabulka:

KD	Pochvala
ВЕЛЬМИ ПРОСВѢТИЛА ЕСТЬ. І КРАСЬНООБРАЗЬНО	... ИЗ МЛАДА ... СЛАДОСТІЮ ДХОВНОЮ НАПАИА

⁸⁷ KD citujeme podle Matejkova vydání (МАТЕЈКО 2004, 48-83)

<p>ПОКАЗА. МЖДОСТЬ ЧРЪПАВЪШИ ПИВА НЕБЕСЬНААГО (I/3)</p> <p>НАОУЧЪ СА ИЗМЛАДА ПРЪМЖДОСТИ... (III/1)</p>	<p>ВСА ... МОУДОСТИЮ ЖЕ КЪПА (423b)</p>
<p>ИСТАЧАЕТА ЪКО МЕДЪ ЧЪСТЪНЪИ ТВОИ ОУСТЪНЪ. МЖДОСТЬ (VII/1)</p>	<p>... СЛОВЕСЪ СЪВКОУСИТИ ЯЖЕ ИСХОЖ(Д)АХОУ ЯКО МЕ(Д) ИЗЪ ОУСТЪ ЕГО... (424)</p>
<p>...СТВОРИ ПРЪМЖДРЕ ВЪ ЮНОТЪСТВЪ ВЪНЦЪ (III/1)</p>	<p>И ТЪ ПОВЪДЪНИМЪ ВЪНЦЕМЪ ОУВАСЕ СА... (425)</p>
<p>И КОПИЕМЪ БОДОМЪ. ЯКО ПОДОБЪНИКЪ ХРАБЪРЪ ХРИСТОУ... (III/1)</p> <p>КОПИЕМЪ БОДОМЪ ТЪИ ДЪМИТРИЕ. ВЪПИДАШЕ ВЕСЕЛА СА ХРИСТОУ. ЧЪТО ЗА ВСА ПРИНЕСОУ ТИ. ПРОВОДЕНОУОУМОУ ВЪ РЕБРА МЕНЕ РАДИ... (III/1)</p>	<p>РЕБРЕНЪИМЪ БОДЕНИЕМЪ ОУПО(Д)ОВИ СА ПРОВОДЕНОМОУ ЗА ВЕ(С) МИРЪ ХОУ... (425b)</p>
<p>...АЩЕ СЪПАСАЕМОУ СЪПАСЕШИ МА РАДЪ ЕСМЪ МИЛОСТИВЕ... (VIII/2)</p>	<p>ИЛИ СЪПСАЕМОМЪ ИМЪ СЪСЕНЪ БОУ(Д) (425b)</p>

Kromě toho bychom poukázali na jedno místo, kde lze vystopovat jistou motivaci v lexiku:

KD	Pochvala
<p>ОГНЪНЪИ ОУМЪ ИСАИЯ. НАОУЧИ ЖЪЗЛЪ ТА ЧИСТА. ИОСЪОВЪЗ ПРОЦЪВЪТЪШЪ. ЦВЪТЪЗ БЛАГОВЪРЪНЪИМЪ. ПРОГОНАЩЪ ВСЮ ВОЮ. СМРАДЪНОУ И ПРАБАБЪНЮ (III/V)</p>	<p>КРОМЪ СЫИ ВСЕА НЕЧИСТОТЫ И ПЛОНЪА ПОХОТИ И ВЪШНЪ ОУМЪ СИ ПРИГВОЖАА И ПРАДЪДААГО МЪСТА И САНА ИЩА, ИЗ НЕГО ЖЕ ИСПАДЕ ПРАДЪ АДАМЪ (423b)</p>

Lexém *пpадѣдѣнѣ* ve smyslu „týkající se předků“ je v korpusu *SJS* (III, 248) doložen pouze jednou, a to v ŽK 4: *пpадѣднѣа чѣсти и богатиѣа хощѣу искати* (LAVROV 1930, 5). Mimoto se nachází ještě v Klimentově Slovu na předvečer Nanebevstoupení Páně, jak dokládá I. CHRISTOVA (1994). Lexém *пpабавѣнѣ* je ještě vzácnější. *SJS* (III, 238) jej uvádí pouze ve výše citovaném místě v KD, v Germ je dochováno ve Slově na Početí Panny Marie (105b15). L. MATEJKO (2004, 168) cituje L. V. Moškovou, která mezi jiným uvádí, že motiv osvobození od Adamova hříchu a Eviny kletby je pro Klimentovu tvorbu charakteristický.

Vztah Dim a KD

Kromě několika jazykových paralelismů⁸⁸ (posesivní dativ, *вз* + akuzativ a poněkud grecizující konstrukce slovesa *ювити* v VII/2) nelze mezi Dim a KD najít žádné výraznější shody. Příběh o Nestorovi a Lyovi byl nejspíš notoricky znám, takže nelze spatřovat paralelu mezi troparem VIII/1⁸⁹ a Dim 59b, kde se popisuje Nestorovo setkání s Dimitrijem a následně jeho hrdinský zápas s vandalským gladiátorem. Dimitrijova pověstná moudrost a erudice v náboženských otázkách je rovněž topická, v KD se na ni průběžně naráží (zejména v troparu III/1, III/B a IV/2), v Dim (56b20-57a14) je Dimitrijovi vložen do úst hutný věroučný projev stejně jako v Klimentově homilii (fol. 424a).

Pokud je navíc správná Matejkova domněnka, že Kánon byl původně sepsán řecky, pak se autor této skladby spíš inspiroval v řeckém znění legend, které byly soluňským bratřím i jejich žákům bezesporu známy. KD se nejvíce odlišuje od Dim a Klimentovy homilie tím, že Dimitrij není nikdy nazván *страстоотрзпыць*.

Vztah všech tří památek a chronologické zařazení Dim

Datum *post quam non* vzniku Klimentovy homilie je určeno rokem 916, kdy tento velický biskup umírá. Pochvala z pera sv. Klimenta je nejmladší ze tří zkoumaných památek, neboť se v ní odráží vliv jednak Kánonu k počtě sv. Dimitrije, jednak slovanského překladu Legendy o sv. Dimitriji, jak je dochována v Germanově sborníku. Přestože se vedou spory o autorství, a tudíž i dataci KD, podle narážek v troparu IX/3 a 4, kde se hovoří o trojjazyčnících, a IX/2,

⁸⁸ Tyto jazykové jsou však společné všem památkám vzniklým v Metodějově okruhu.

⁸⁹ VIII/1: *нестера оуороужь вѣрою, на люа бороуша са посзлалз еси, егоже и повѣдивз. образъ яблааше невидимаго змниа моудре дьмитрие*

v němž si autor posteskne na svou vzdálenost od soluňského chrámu, se soudí, že vznikl na Velké Moravě v době otevřeného konfliktu s bavorským (latinským) klérem.

Legenda o sv. Dimitriji stojí mezi těmito dvěma památkami, v lexikálním plánu nelze upozornit na žádné zvláštní shody mezi KD a Dim.

Za uplynulých více než sto let bylo zjištěno, že Kliment ve svých homiliích cituje jak slovanskou originální tvorbu, tak překlady nebiblických spisů. V. VONDRÁK (1903, 117n.) ukazuje, že Kliment dobře znal tzv. Anonymní homilii, připisovanou arcibiskupu Metoději, a nejstarší překlad Epifaniovy homilie, jelikož je na několika místech cituje.

E. BLÁHOVÁ (2008, 361-2) dále poukazuje na velmi výrazné aluze homilie o Petru a Pavlovi (Germ No. 36) v Pochvale sv. Cyrilu a Metodějovi z pera Klimenta Ochridského, jež se dochovala v Uspenském sborníku.

Velká pozornost byla také věnována vztahu mezi slovanským překladem apokryfního Protoevangelia Jakubova (v Germ No. 1 je zlomek), z jehož velmi starobylého překladu (snad velkomoravského) je citováno ve třech Klimentových homiliích:⁹⁰ v Pochvalném slovu na proroka Zachariáše, na Početí Jana Křtitele a v Pochvale Janu Křtiteli (MIRČEVA 2006, 81; eadem 1983).

Na citáty z legendy o 40 mučednících v Supraslském kodexu upozornil již ruský badatel P. A. LAVROV (1898). Uveřejněním opisu Legendy o 40 mučednících z Germanova sborníku se otevřela otázka, zda verze dochovaná v Supr není textově kontaminována. Tento problém se rovněž podařilo osvětlit pomocí citátů v jedné z Klimentových homilií (MIKULKA 2009).

Nabízí se ještě srovnání Klimentovy pochvaly sv. Mikuláši a Skutků tohoto světce dochovaných v Germ No. 16. Této problematice, pokud je nám známo, se zatím nikdo nevěnoval a teprve na své zhodnocení čeká.

---

⁹⁰ Další citáty z prvotního překladu se nacházejí v poněkud mladším anonymním Slově na Početí Panny Marie v Germ No. 17 (MIRČEVA 2006, 131).

Shrnutí

Celková analýza legendy o sv. Dimitriji Soluňském potvrzuje a zpřesňuje údaje uvedené E. Mirčevou v krátkém komentáři k vydání Germanova sborníku. Obecně lze na základě našeho studia zdůraznit, že mnohá zjištění by nebyla možná, kdyby grafika Germanova sborníku nebyla konzervativní a nevycházela z velmi archaického slovanského pramene. Náš výzkum dospěl ke zjištění, že lexikální plán vykazuje méně inovativních znaků než plán syntaktický a inovace v morfologii rovněž nepřekračují hranici jevů, jež se vyskytují v nejstarších překladech evangelia.

Rozbor slovní zásoby ukazuje, že relativním stářím lexika se zkoumaný text blíží nejstarším evangelním překladům, avšak na některých místech dochází ke stylistické alternaci synonymních lexémů různého relativního stáří (велики – великъ). Dalším příznakem starobylosti textu je zvýšený výskyt přejímek z řečtiny a volný přístup překladatele ke složeninám, který je zřetelný téměř ve všech případech. Autor překladu měl podle našeho názoru zřejmě dobrou znalost slovanské terminologie a slovtvorných principů, jelikož jeho volba ekvivalentů je ve většině případů velmi vhodná. Text Dim přispívá k poznání staroslověnské slovní zásoby celou řadou hapaxů či ojedinělých výrazů, k nimž byly dosud známy doklady pouze z památek západoslovanského původu (вѣрникъ, примѣтити). Je zajímavé sledovat, jak překladatel užívá běžných staroslověnských výrazů ve významu posunutém (ловъ ve smyslu „úlovek“) či speciálním (прѣданіе „ošálení“). Na skutečnou erudici autora překladu Dim by mohla poukazovat skutečnost, že oproti výrazové jednoduchosti řecké předlohy zvolil překladatel ve slovanštině pestřejší ekvivalenty pro vyjádření čarodějnického lexika. Znalost reálií je současně patrná také z toho, že se nedopustil faktografických chyb, k nimž by bylo mohlo svést znění řecké předlohy, např. 56a4 μαξιμιανъ ερκѣли - Μαξιμιανὸς ὁ καὶ Ἐρκοῦλιος.

Z morfologických jevů upozorníme zejména na značnou archaičnost v oblasti slovesné flexe, v níž se běžně setkáváme se staršími tvary aktivního participia perfekta či opisným vyjadřováním pasiva (взѣти + *n/t*-participium). Dále se v textu Dim vyskytuje kondicionál utvořený pomocí ви či starobylý tvar sigmatického aoristu привѣса. Mezi překladatelská specifika morfologického rázu můžeme zařadit způsob překládání řeckých deverbativních

adjektiv slovanským participiem namísto adjektiva, např. ἀφθαρτός неистлѣваемъ. Další zvláštností je způsob, jak překladatel zachází se strukturami typu *kalkované adjektivum + substantivum*, které bývají často přeloženy spojením *kalkované substantivum + substantivum* (např. 56a8 богохульникъ чловекъ - θεόμαχος ἄνθρωπος).

V syntaktické oblasti můžeme sledovat větší rozvolněnost než v plánu lexikálním. Překlad kolísá od velmi volného pojetí až k doslovnosti, k níž se překladatel uchyluje zejména v pasážích složitějších či víceznačných. Autor slovanského překladu přistupoval k jednotlivým syntaktickým jevům v řečtině víceméně ustáleným způsobem (viz např. věty účinkové na s. 55 této práce), jindy volil různé variace nejspíše ze stylistických důvodů. Ze syntaktických archaismů Dim je potřeba vzpomenout vazbu akuzativu s infinitivem, která byla postupem času vytlačena „slovanštější“ vazbou dativu a infinitivu. O nebyvalé archaičnosti zkoumaného textu svědčí užití starobylých slovesných vazeb (примъчити + dativ) a několika bezpředložkových pádů, přičemž bezpředložkový lokál místní sblízuje Dim s homilií PetPau. Zvýšená frekvence dativu posesivního je vedle Dim doložena také v Epifaniově a Anonymní homilii rukopisu Clozova a v homilii PetPau. Dalším pojítkem mezi Dim a zmíněnými nejstaršími staroslověnskými homiliemi je velmi vzácný dativ srovnávací, ústup od genitivu záporového, vyjadřování činitele pasivního děje pomocí předložky отъ a genitivu či časté užití vazby въ s akuzativem. Překladatel se snažil převádět do slovanštiny řecké konstrukce uvozené členem podle smyslu, vazba předložkové konstrukce se členem byla pouze v jednom případě přeložena pomocí členu иже: въскръъшение еже отъ мрътвѣзихъ - ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, zatímco v Epifaniově a Anonymní homilii je tento typ častý. Na několika místech se autor překladu dopustil vyšinutí z vazby pod vlivem řecké předlohy (např. 58b15n., viz s. 73 této práce), a u mnoha slovesných vazeb je patrná přinejmenším motivace řeckou předlohou (např. 62a6 оувѣдѣти о + lokál) a v některých případech můžeme snad hovořit o přímém ovlivnění řečtinou (např. 61b2 навадити о + lokál). Za nepochybný vliv řecké syntaxe lze označit atrakci relativa ve vedlejší větě vztahné (59b4n.).

Jediný biblický úryvek, který se v Dim vyskytuje, je spíše aluzí než citátem, ačkoli řecká předloha odpovídá znění řeckého Nového zákona. Nicméně překlad uvedený v Dim má lexikální paralely v nejstarších staroslověnských památkách.

Co se týká vztahu Dim k dalším staroslověnským památkám věnovaným tomuto svěťci, dospěli jsme k názoru, že mezi Dim a tzv. Metodějovým kánonem k počtě sv. Dimitrije (KD) není patrná žádná zvláštní vazba. Je totiž zajímavé, že v KD není na rozdíl od Dim sv. Dimitrij nikdy titulován jako *страстоотрзпыць* – ἀθλητής, ἀθλοφόρος. Naproti tomu Klimentovo pochvalné slovo pronesené k počtě tohoto svěťce čerpá a cituje z nejstaršího slovanského překladu Dim, pro což svědčí zejména použití ojedinělých kalků (*богохουльникъ* a *демоночътыць*). Vzhledem k tomu, že vznik KD bývá kvůli narážkám na trojjazyčníky lokalizován obvykle na Metodějovu Velkou Moravu (tudíž vznikl nejpozději do r. 885) a datum pronesení Pochvaly je ohraničeno Klimentovou smrtí (r. 916), docházíme k intervalu tří desetiletí, kdy mohla být přeložena legenda o sv. Dimitriji doložená v Germanově sborníku.

S ohledem na navrženou dataci a vytčené jazykové archaismy by bylo možné klást vznik tohoto slovanského překladu nejspíše do ochridské literární školy, do okruhu Klimenta Ochridského. Nápadná blízkost s velkomoravskými homiliemi jen potvrzuje, že ochridská škola je legitimní pokračovatelkou cyrilometodějského působení na území velkomoravské říše. Pátráme-li ve středobulharském prepisu Dim, který je pozoruhodný svou konzervativností, po možných stopách hlaholského protografu, nacházíme participium *сзи* (56b12)⁹¹ psané územ, který je znám již z Kyjevských listů. Je ovšem otázka, jaká je vypovídací hodnota této grafické nuance.

Není bez zajímavosti, že staroslověnský překlad Dim obsahuje některé rétorické figury, přestože řecká předloha si nečiní nárok na styl ozvláštňený těmito prostředky. Tak se v Dim setkáváme s etymologickou figurou (59a18 *юноша... юностиж юнъ* - κομιδῆ νεὸς ὄν, 63b3n. *примъ хламидъ емоу ѡкръбавленъ ѿ сѣѣжъ кръве* - λαβὼν οὖν τὴν χλαμύδα αὐτοῦ τὴν ἐκ τῶν ἁγίων αἱμάτων πεφυρμένην), aliterací (63b19n. *имы в рѣкѣ чѣнѣа рѣкѣ прѣиде сѣенъ рѣкѣ и тако прѣше в сѣѣ положи сѣѣа рѣкѣ*)⁹² či chiasmem (62b11 *идольстѣи льсти погребленѣ бывши, възсѣавши животворѣи крѣтианъстѣи вѣрѣ правѣи* - τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης καθαρθείσης, τῆς δὲ ζωοποιοῦ καὶ ἀμωμήτου τῶν χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως

⁹¹ Mohlo rovněž snadno dojít k vynechání *ι* ze *сзи*.

⁹² Časté opakování téhož kořene je doloženo i v následujícím úryvku: 63a17n. *хота же ити въ лирикъ (!). възхотѣ ѿ мощи сѣаго, етеро что прижти хотаи тѣ въ има сѣаго црѣковь сзздати* - *Μέλλων* δὲ ἀπέρχεσθαι ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ ἠβουλήθη τινα τῶν λειψάνων (λαβεῖν) τοῦ μάρτυρος *πρὸς τὸ* κάκεισε ναὸν αὐτῷ οἰκοδομῆσαι εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου.

λαμπρυνομένης). Tyto stylistické prostředky mohou poukazovat na zdatnost překladatele, jehož dílem je přetlumočení Dim z řečtiny do staroslověnštiny.

Na závěr necháme promluvit Klimentova životopisce biskupa Theofylakta (kap. 58, cit. STANČEV-POPOV 1988, 23), který píše, že Kliment *vynalezl nové, jasnější znaky pro písmena než moudrý Cyril a jejich pomocí přeložil celé Písmo zjevené Bohem, dále sváteční promluvy, ctihodné životy svatých mučedníků a také posvátné písně, jimž pečlivě učil ty talentovanější z žáků.*⁹³ Odhlédneme-li od několika nejasností a nepřesností v řeckém textu, můžeme se snad domnívat, že máme před sebou potvrzení toho, že Kliment a jeho žáci překládali životy svatých. Máme za to, že legenda o svatém Dimitriji dochovaná v Germ by mohla být jednou z nich.

---

⁹³ Ἐσοφίσατο δὲ χαρακτῆρας ἐτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον, οἷους ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος, καὶ δι' αὐτῶν τὴν θεόπνευστον πᾶσαν Γραφὴν καὶ τοὺς πανηγυρικοὺς τῶν λόγων (θεολόγων?) καὶ μαρτύρων καὶ ὁσίους βίους ἁγίων καὶ ἱερὰ ἄσματα γραφῆ παραδέδωκεν, ἃ καὶ ἐπιμελῶς τοὺς εὐφυεστέρους τῶν παίδων ἐδίδαξεν.

Anotace

Práce se snaží zařadit staroslověnský překlad Legendy o Dimitriji Soluňském v Germanově sborníku do kontextu dalších hagiografických a homiletických textů. V lexikálním plánu se nachází řada shod se slovní zásobou nejstarších staroslověnských evangelií. Morfologické archaismy koexistují s některými inovacemi, které jsou však doloženy již v překladech evangelií. Syntax této legendy je na mnoha místech ovlivněna řečtinou a obsahuje starobylé vazby, které byly ve staroslověnině postupně nahrazovány jinými. Autor práce se zabývá také citáty a aluzemi legendy o sv. Dimitriji ve staroslověnské tvorbě a snaží se určit časové rozmezí, kdy vznikl její staroslověnský překlad.

Klíčová slova

Hagiografie, staroslověnština, Germanův sborník, Dimitrij Soluňský, překladová technika

Annotation

This thesis seeks to locate the Old Church Slavonic (hitherto OCS) translation of the legend about St Demetrius in Germanov sbornik within the context of other archaic hagiographic and homiletic texts. In the lexical plan there can be found a number of hits with the vocabulary of the eldest OCS Gospels. Very archaic nature of morphological phenomena coexists with some innovations, which however have existed in the eldest OCS Gospels. The syntax of this legend is in many cases affected by Greek and maintains more archaic structures, which were gradually replaced by other constructions. The author of this thesis also deals with quotations and allusions of this OCS legend in other OCS works and makes an attempt to date the translation.

Keywords

Hagiography, Old Church Slavonic, Germanov sbornik, St Demetrius of Thessalonica, technique of translation

Seznam použité literatury

ANGELOV 1966: АНГЕЛОВ, Б. С.: *Няколко наблюдения върху книжовното дело на Климент Охридски*. In: Климент Охридски. Сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му. София 1966, 95-102.

BAUER 1963: БАУЭР, Я.: *Беспредложный локатив в старославянском языке*. In: Исследования по синтаксису старославянского языка. Прага 1963, 263-285.

BAUEROVA 1963: БАУЭРОВА, М.: *Беспредложный творительный падеж в старославянском языке*. In: Исследования по синтаксису старославянского языка. Прага 1963, 287-311.

BIRNBAUM 1974: BIRNBAUM, H.: *Zur Aussonderung der syntaktischen Gräzismen im Altkirchenslavischen – Einige methodische Bemerkungen*. In: On medieval and renaissance slavonic Writing. Selected essays. Hague 1974, 62-80.

BLÁHOVÁ 1962: BLÁHOVÁ-DVOŘÁKOVÁ, E.: *Syntax anonymní homilie rukopisu Clozova*. Slavia 31 (1962), 151-165.

BLÁHOVÁ 1963: BLÁHOVÁ, E.: *Homilie Clozianu a homiliáře Mihanovičova*. Slavia 32 (1963), 1-16.

BLÁHOVÁ 1966: BLÁHOVÁ, E.: *Staroslověnský překlad Epifaniovy homilie*. Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury 10 (1966), 53-59.

BLÁHOVÁ 1971a: BLÁHOVÁ, E.: *Příspěvek ke zkoumání staroslověnských homiletických textů (Trojí překlad Chrysostomovy homilie o Jidášově zradě)*. In: Studia palaeoslovenica, Praha 1971, 49-64.

BLÁHOVÁ 1971b: BLÁHOVÁ, E.: *Vznik homiletické části kodexu Supraslského*. In: Palaeoslovenica, Praha 1971, 9-27.

BLÁHOVÁ 1973: BLÁHOVÁ, E.: *Nejstarší staroslověnské homilie (syntax a lexikon)*. ČSAV Praha 1973.

BLÁHOVÁ 2007: BLÁHOVÁ, E.: *První edice Germanova sborníku z let 1358-1359 (recenze)*. Slavia 76 (2007), 443-450.

BLÁHOVÁ 2008: BLÁHOVÁ, E.: *Homilie o sv. Petru a Pavlovi mezi nejstaršími staroslověnskými homiliemi*. Slavia 77 (2008), 351-366.

BLÁHOVÁ 2009: BLÁHOVÁ, E.: *Ke konkurenci adjektiv a pasivních participií ve staroslověnině*. Slavia 78 (2009) v tisku.

- SEJTLIN 1971: ЦЕЙТЛИН, Р. М.: *Старославянские прилагательные с приставкой “прѣ-“*. In: *Studia palaeoslovenica*, Praha 1971, 65-71.
- SEJTLIN 1977: ЦЕЙТЛИН, Р. М.: *Лексика старославянского языка*. Москва 1977.
- ČAJKA 2008: ČAJKA, F.: *Rukopisná zachování církevněslovanské legendy o svaté Anastázii*. *Slavia* 78 (2008), 17-28.
- ČIFLJANOV 1972: ЧИФЛЯНОВ, Б.: *Богослужебният чин преведен от братята Кирил и Методий в началото на моравска им мисия*. In: *Славистичен сборник*, София 1972, 57-68.
- DILEVSKI 1967: ДИЛЕВСКИ, Н.: *Към въпроса за произхода на Германовия сборник от 1359 г.* *Български език* 17 (1967), 307-322.
- DOBREV 1981: ДОБРЕВ, И.: *Агиографската реформа на Симеон Метафраст и съставът на Супрасълския сборник*. *Старобългарска литература* 10 (1981), 16-38.
- DOSTÁL 1963: DOSTÁL, A.: *Une datation de l'activité de St. Méthode en Grande Moravie*. – *Сборник радова Византолошког института* 8 (1963), 91-95.
- DVORNÍK 1970: DVORNÍK, F.: *Byzantské misie u Slovanů. Přel. V. Vavřínek*. Praha 1970.
- GEBAUER 1929: GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého IV*. Praha 1929.
- GRIVEC 1950: GRIVEC, J.: *Duo sermones s. Methodii Thessalonicensis*. – *Orientalia Christiana Periodica* 16 (1950), 440-448.
- HORÁLEK 1954: HORÁLEK, K.: *Evangeliáře a čtveroevangelia*. Praha 1954.
- HORÁLEK 1956: HORÁLEK, K.: *K překladatelské činnosti Metodějově*. *Slavia* 25 (1956), 191-193.
- CHODOVA 1980: ХОДОВА, К. И.: *Простое предложение в старославянском языке*. Москва 1980.
- CHRISTOVA 1994: ХРИСТОВА, И.: *Речник на словата на Климент Охридски*. София 1994.
- CHRISTOVA 2005: ХРИСТОВА, И.: *За значението на думата корен. Към произхода и значението на славянските n-основи*. In: ... *нѣсть оученикъ надъ оучителемъ своимъ*. Сборник в чест на проф. Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София 2005, 462-476.
- ISAČENKO 1948: ISAČENKO, A. V.: *Začiatky vzdelanosti vo Vel'komoravskej ríši: Príspevok k dejinám západoslávanského písomníctva predcyrilometodejského*. Turč. Sv. Martin 1948.
- IVANOVA 2008: ИВАНОВА, К.: *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica*. София 2008.
- IVANOVA-MIRČEVA – IKONOMOVA 1975: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д., ИКОНОМОВА, Ж.: *Хомилията на Епифаний за слизането в ада*. БАН, София 1975.

- IVANOVA-MIRČEVA 1966a: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *За архаичността на Германовия сборник – старобългарски писмен паметник от X век*. Български език 16 (1966), 495-501.
- IVANOVA-MIRČEVA 1966b: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Книжовни влияния върху Климент Охридски (Прокъл Константинополски)*. Български език 16 (1966), 457-471.
- IVANOVA-MIRČEVA 1969: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Из старобългарски хомилиар (новооткрити преводи)*. Константин Кирил Философ, Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината по смъртта му. София 1969, 309-314.
- IVANOVA-MIRČEVA 1971: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Старобългарският хомилиар и изследването на Кирило-Методиевия език*. In: Константин Кирил Философ (доклади симпозиума, посветен на 1100-годишнината от смъртта му). София 1971, 109-120.
- IVANOVA-MIRČEVA 1974: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Гръцко-български лексикални успоредици*. In: Славистичен сборник. София 1974, 85-92.
- IVANOVA-MIRČEVA 1977: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *К вопросу о характеристике болгарских переводческих школ от IX-X до XVI века*. Старобългаристика 1 (1977), 37-48.
- IVANOVA-MIRČEVA 1979: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Изследвания върху история и диалектите на български език*. София 1979.
- IVANOVA-MIRČEVA 1980a: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Германовият сборник от 1359 г. като старобългарски паметник*. Български език 30 (1980), 193-200.
- IVANOVA-MIRČEVA 1980b: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Отражението на езика и стила на Търновската книжовна школа в хомилетичната литература от XIV в.* In: Търновска книжовна школа. Т. 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. София 1980, 269-281.
- IVANOVA-MIRČEVA 1989: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Синтактичните архаизми в Германовия сборник в светлината на филологическо изследване*. Български език 39 (1989), 302-318.
- IVANOVA-MIRČEVA 1995: ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д.: *Един писмен паметник от времето на цар Самуил (Германов сборник)*. Македонски преглед 18 (1995), 41-66.
- JAGIĆ 1913: JAGIĆ, V.: *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen sprache*. Berlin 1913.
- JAKOBSON 1965: JAKOBSON, R.: *Methosius' Canon to Demetrius of Thessalonica and the Old Church Slavonic Hirmoi*. SPFFBU 14, řada uměnovědná, 9, 1965, 115-121.
- JEFIKOVA 2006: ЕФИМОВА, В. С.: *Старославянская словообразовательная морфемика*. Москва 2006.
- KAPPEL 1970: KAPPEL, G.: *Die kirchenslavische Anastasienlegende*. Slavia 29 (1970), 9-19.

- KLIMENT OCHRIDSKÝ I-III: Климент Охридски. Събрани съчинения I-III. Ed. A. C. Ангелов, K. M. Куев, Хр. Кодов. София 1970.
- KOŽUCHAROV 1984: КОЖУХАРОВ, С.: *Песенното творчество на старобългарски книжовник Наум Охридски*. Литературна история 12 (1984), 4-6.
- KOŽUCHAROV 1987: КОЖУХАРОВ, С.: *Методиевият канон в чест на Димитър Солунски*. In: Кирило-Методиевски студии 4, София 1987, 259-264.
- KURZ 1937-38: KURZ J.: *K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem ke staroslověnině*. Byzantinoslavica 7 (1937-1938), 212-340.
- KURZ 1969: KURZ J.: Učebnice jazyka staroslověnského. Praha 1969.
- KURZ 1972a: KURZ, J.: *Syntax „členového“ IŽE v staroslověnském jazyce*. In: Kapitoly ze syntaxe a morfologie staroslověnského jazyka. Acta Universitatis Carolinae. Monographia XL, 72. Praha 1972, 80-86.
- KURZ 1972b: KURZ, J.: *Problematika překládání řeckých účelových infinitivů v staroslověnině*. In: Kapitoly ze syntaxe a morfologie staroslověnského jazyka. Acta Universitatis Carolinae. Monographia XL, 72. Praha 1972, 70-79.
- LAVROV 1898: ЛАВРОВЪ, П. А.: *Новое похвальное слово Климента Словенскаго*. Известия отделения русскаго языка и словесности, т. III, 1898, кн. 4, 1086-1109.
- LBG: Lexikon zur byzantinische Gräzität. Wien 1994-.
- ЉВОВ 1965: ЛЬВОВ, А. С.: *K вопросу о моравизмах в языке памятников старославянской письменности*. Slavia 34 (1965), 263-272.
- MAGDALINO 1990: MAGDALINO, P.: *Saint Demetrios and Leo VI*. Byzantinoslavica 51 (1990), 198-201.
- MAREŠ 2000: MAREŠ, F. V.: Cyrilometodějská tradice a slavistika. Praha 2000.
- MATEJKO 2001: МАТЕЈКО, Љ.: *отъ мѣглы лютиа и невѣждьствиѣ очисти нзи*. Slavia 70 (2001), 383-403.
- MATEJKO 2004: МАТЕЈКО, Љ.: *Život stredovekého textu. O tzv. Metodovom kánone sv. Dimitrovi Solúnskemu*. Bratislava 2004.
- MIKLOŠIČ *Lexikon*: MIKLOSICH, F.: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum*. Vindobonae 1862-1865.
- MIKULKA 2009: MIKULKA, T.: *Ke Klimentově Pochvale Čtyřiceti mučedníkům*. Slavia 78 (2009) v tisku.
- MIRČEV 1968: МИРЧЕВ, К.: *Към български исторически синтаксис – архаични обрати в Германовия сборник от 1359 г.* In: Славистичен сборник (по случай VI международен конгрес на славистите в Прага). София 1968, 68-83.

- MIRČEVA 1983: МИРЧЕВА, Е.: *Преведено ли е било по времето на Климент Охридски Протоевангелието на Яков?* Български език 32 (1983), 25-30.
- MRAZEK 1963: МРАЗЕК, Р.: *Дательный падеж в старославянском языке*. In: Исследования по синтаксису старославянского языка. Прага 1963, 225-261.
- MUCHNOVÁ 2004: MUCHNOVÁ, D.: *Syntax klasické řečtiny. I. Vedlejší věty*. Praha 2004.
- NIEDERLE 1998: NIEDERLE, J.: *Mluvnice jazyka řeckého*. Praha 1998.
- PARAZISOVSKA 1972: ПАПАЗИСОВСКА, В.: *Значението и употребата на заменката иже*. Македонски јазик 23 (1972), 219-23.
- PG: MIGNE, J. P.: *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. Paris 1857-1866.
- POP-ATANASOVA, KOSTOVSKA 2005: ПОП-АТАНАСОВА, С.; КОСТОВСКА, В.: *Лексиката во поетските творби на Климент Охридски*. Скопје 2005.
- POROVIĆ 2003: ПОПОВИЋ, В.: *Култ светог Димитрија Солунског у Сирмијуму и Равени*. In: *Sirmium – град царева и мученика (сабрани радови о археологији и историји Сирмијума)*. Сремска Митровица 2003, 279-289.
- RCJMR: Речник на црковнословенскиот јазик од македонска реданкција. Ед. З. Рибарова. I-II/10 (ВЪЕДИНОВАТИ СА – ВЪЗМРЪЗЪСТВОВАТИ). Скопје 2006-.
- SJS: *Slovník jazyka staroslověnského I-IV*. Praha 1958-1994.
- SREZNĚVSKIJ *Materialy*: Материалы для Словаря древне-русского языка (I-III). Ed. И. И. Срезневский. Санктпетербург 1883.
- SSJ: Словарь древнерусского языка XI-XIV в. Т. I – VIII (пре – превѣженіе). Москва 1988-.
- STANČEV-POPOV 1988: СТАНЧЕВ, К., ПОПОВ, Г.: *Климент Охридски. Живот и творчество*. София 1988.
- SVANE 1969: SVANE, G.: *Kilka prób rekonstrukcji cerkewnosłowiańskiej poezji liturgicznej*. Rocznik slawistyczny 29 (1969), 29-38.
- TRUBAČEV 1987: ТРУБАЧЕВ, О. Н.: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Т. 1-28*. Москва 1974-.
- VAŠICA 1939-40: VAŠICA, J.: *Slovanská liturgie sv. Petra*. Byzantinoslavica 8 (1939-46), 1-54.
- VAŠICA 1940: VAŠICA, J.: *Slovanská liturgie nově osvětlena Kijevskými listy*. Slovo a slovesnost 6 (1940), 65-77.
- VAŠICA 1950: VAŠICA, J.: *Anonymní homilie v rukopise Clozově*. Časopis pro moderní filologii 33 (1950), 6-9.

- VAŠICA 1958: VAŠICA, J.: *Jazyková povaha Zákona sjudného ljudem*. Slavia 27 (1958), 521-537.
- VAŠICA 1966: VAŠICA, J.: *Původní staroslověnský kánon o sv. Dimitriji Soluňském*. Slavia 35 (1966), 513-524.
- VAŠICA 1996: VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha 1996.
- VEČERKA 1961: VEČERKA, R.: *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. SPN Praha 1961.
- VEČERKA 1963: ВЕЧЕРКА, Р.: *Синтаксис беспредложного родительного падежа в старославянском языке*. In: *Исследования по синтаксису старославянского языка*. Прага 1963, 183-223.
- VEČERKA 1989, 1993, 1996, 2002, 2003: VEČERKA, R.: *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax I-V*. Weiher Freigurg I. Br. 1989 (I.), 1993 (II.), 1996 (III.), 2002 (IV.), 2003 (V.).
- VEČERKA 2006: VEČERKA, R.: *Staroslověština v kontextu slovanských jazyků*. Praha – Olomouc 2006.
- VEPŘEK 2006: ВЕПРЕК, М.: *Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy*. Olomouc 2006.
- VITEAU 1897: VITEAU, J.: *Passions des saints Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*. Paris 1897.
- VONDRÁK 1903: VONDRÁK, V.: *Studie z oboru církevněslovanského písemnictví*. Praha 1903.
- VONDRÁK 1912: VONDRÁK, W.: *Altkirchenslavische grammatik*. Berlin 1912.
- WEINGART 1937: WEINGART, M.: *Rukověť jazyka staroslověnského*. Praha 1937.
- WOODS 2000: WOODS, D.: *Thessalonica's Patron: Saint Demetrius or Emetrius?* Harvard Theological Review 93(2000), 221-234.
- ZAIMOVA-TĀRKOVA 2000: ЗАИМОВА-ТЪПКОВА, В.: *Свети-Климентовите слова за св. Димитър и византийската традиция*. In: *Климент Охридски – живот и дело*. Кирило-Методиевски студии 13, София 2000, 145-151.

Seznam zkratek

Cloz – Clozův sborník

Dim – Legenda o svatém Dimitriji Soluňském v Germanově sborníku

Germ – Germanův sborník

KD – tzv. Metodějův kánon k počtě sv. Dimitrije

Mih – Mihanovičův homiliář

PetPau – Homilie o Petru a Pavlovi v Germanově sborníku

PG – Patrologiae cursus completus. Series graeca

SJS – Slovník jazyka staroslověnského

Supr – Supraslský kodex

Biblické knihy a staroslověnské památky citujeme podle úzu *Slovníku jazyka staroslověnského*.

Příloha

Paralelní vydání slovanského a řeckého textu Dim

Přikládáme paralelní vydání textu Dim s řeckou paralelou uveřejněnou v PG 116, 1174-1183. Řecký text je rozdělen přibližně podle slovanského překladu. Svislým dělítkem | je vyznačen začátek sloupce v PG a horní index označuje číslo tohoto sloupce. Kulatými závorkami () je v řeckém textu vyznačeno místo ve slovanské verzi nepřeložené, hranaté závorky [] označují různočtení, z něhož překladatel pravděpodobně vycházel.

56a	МѢА ѠКТАВРѢ. КЪ. ДНѢ.	
	МѢННЕ СѢГО МѢНКА ДИМИТРИА.	
	БЛАГОСЛОВИ ОЧЕ .Ф.	
	МАЖИМИАНЪ. ЄР'КЪЛИИ. ПРИМЖ-	¹¹⁷⁴ 1. Μαξιμιανός, ὁ καὶ Ἐρκούλιος, ὑποτά-
5	ЧЬ ГОФЫ. И САВРОМАТЫ. РИ-	ξας Γόθους καὶ Σαυρομάτας τοῖς Ῥω-
	МЛѢНЕМЪ, ПРИШЕДЪ ВЪ СОЛЪ-	μαίοις, κατελθὼν ἐν τῇ Θεσσα-
	НЪСКЫИ ГРАДЪ. ЖИВѢШЕ ДЕМО-	λονικέων πόλει διέτριβε, δυσευ-
	НОЧЬТЕЦЪ. И БГОХУЛНИКЪ ЧЛѢКЪ	δαίμων καὶ θεόμαχος ἄνθρωπος,
	И ВЪ ГЛѢБИИ ЛЬСТИИ ВЪПАД' СА	καὶ εἰς βάθος τῆς πλάνης ὀλισθηκώς.
10	ПРОВѢЩАШЕ (sic!) СА ТОГДА.	Ἐφαιδρύνετο τότε ἡ τῶν εἰδώ-
	ИДОЛЪ-	λων πλάνη πανταχοῦ τιμωμένη, καὶ δω-
	СКАА ЛЬ ВЪСЖДОУ ЧЬТОМА. И	ρεῶν μεγίστων ἀξιουμένη.
	ДАРО-	Ἐδίδωκον γὰρ οἱ τῶν θεῶν θεραπευταὶ τοὺς Χριστὸν
	МЪ ВЕЛИКОМЪ ДОСТОИНАА ТВОРИ-	ὁμολογοῦντας Θεοῦ Υἱὸν,
	МА. ГОНѢХЪ ВО БГЪ ТѢ СЛЪГЫ. И-	καὶ ἀκινδύνως κατέσφαττον τοὺς τῆς ἀλη-
	СПОВѢДАЖИЖА ХА БЖИА БЫТИ.	θινῆς σοφίας θεραπευτὰς. Ἐν
15	И БЕСЪ СТРАХА ЗБИВААХЪ. ИСТИ-	οῖς ἦν καὶ ὁ μακαριώτατος Δημή-
	ННЫ ПРѢМЖДРОСТИ СЛОУГЫ. ВЪ	τριος, ἐμφανῆ ποιῶν ἑαυτὸν, καὶ οὐδένα
	НИХ' ЖЕ ВѢ И ПРѢБЛЖЕНЫИ ДИМИ-	φόβον ἢ κίνδυνον ὑποστελλόμενος.
	ТРИЕ. ЮВЛѢЖ СЕБЕ. И НИЕДИНОГО	
	ЖЕ СТРАХА. ЛИ МЖКЫ ѠБИНОУЖ СА.	

56b	житіє во чисто и непорочно имы. спа-	Βίον μὲν καθαρὸν καὶ ἄμεμπτον ἐκ νεότητος ἐπιδειξάμενος, τὸν σω-
	СИТЕЛНОЕ ЖЕ СЛОВО ДРЗЖЖ В СЕВѢ. и	τήριον λόγον ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ
	ПОДАВАЖ ПРИХОДАЩИИМЪ. И ОУЧА	μεταδιδούς τοῖς προστυγχάνουσι, καὶ διδάσκων
	СЪ СПѢХОМЪ. СТАЗАЖ ЖЕ СЯ И ПРѢ-	μετὰ προθυμίας, πείθων τε καὶ δια-
5	ПІРАЖ. ПО АПЛѢСТѢИ ЗАПОВѢДИ	λεγόμενος κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔνταλμα
	БЛЖЕНОМОУ ПАΥЛОУ К ТИМОФЕУ-	τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τὸν ἅγιον Τιμόθεον
	ВИ НАПИСАВШОУ. И ПОСЛѢШАТИ	γράφαντος, καὶ ὑποθέσθαι
	СПОДОБЛЪШОУ. ИЖЕ НАСТОИТЪ	καταξιώσαντος τὸ <i>Ἐπίστηθι</i>
	ВЪ ПОДОБНО ВРѢМѢ, И НЕПОДО-	<i>εὐκαίρως, ἀκαί-</i>
10	ВНО. ТАКО ОУБО БЛЖНЫИ ДИМИ-	<i>ρως</i> (2 T 4,2). 2. Οὕτως οὖν ὁ μακαριώτατος Δημή-
	ТРИЕ, ѿ РОДА СЛАВНЫХЪ. И ѿ ЧЬ-	τριος ἐκ γένους τῶν περιδόξων, καὶ τῆς συγκλήτου
	СТНЫІ. СЪВѢТНИКЪ СЗИ, ИСПРЪ-	βουλῆς ὑπάρχων,
	ВА ВЪ ЕКСКЕПЪТОРСТѢМЪ САНѢ	ἐκσκέπτωρ τὸ πρῶτον στρατευσάμενος,
	БЫВЪ. І АНТИПАТЪ ЛАДѢ. И І-	καὶ ἀνθύπατος γεγονὼς Ἑλλάδος, καὶ ὑ-
15	ПАТОУ ѿ РАТѢ (sic!), ѡНЪ ПРИЖЛЪ Ѣ	πάτου ὠραιῶνα ἔλαβεν
	ѿ ЦРѢ МАКСИМИАНА. И ТЪ ВЪ-	ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μαξιμιανοῦ. Αὐτὸς δὲ πᾶ-
	СѢКЖ ЗЕМНЖ СЛАВЖ, НИЧЬСО-	σαν γῆιον δόξαν εἰς οὐδὲν
	МОУ ЖЕ СЪТВОРЪ. ЖИВОТВОРА-	λογισάμενος, τοὺς ζωοποιοὺς ἐποιή-
	ЩАА СЛОВЕСА СКАЗАЖ, И ЯВЛѢ-	σατο λόγους, ἐρμενεύων τε καὶ
20	Ж. ЯКО ПОГЫБЪШАГО ЧЛОВѢКА.	δεικνὺς, ὅτι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον,

57a	и своими безаконии оумрзшвена. прѣ-	καὶ ταῖς ἰδίαις ἀνομίαις τεθανατωμένον,
	мѣдрое бжю славоу (sic!) пришествие по	ἢ πάνσοφος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ σάρκα
	плзти. остави збо прѣлсти. щѣ-	παρουσία, διέστησεν μὲν ἀπὸ τῆς πλάνης, ἀπεκά-
	сти же ѿ всѣкого безоумие (sic!) и всѣ-	θηρε δὲ ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ παντὸς
5	кож тзмы. свѣтъ же взсия и днз	σκότους, φῶς δὲ ἀνέτειλεν, καὶ ἡμέραν
	свободѣ. вз дша приемлашихъ	ἐλευθερίας ἐν ¹¹⁷⁶ таῖς ψυχαῖς τῶν δεχομένων
	его. сздѣа правдѣ, кротость. ми-	αὐτὴν ἀπειργάσατο, δικαιοσύνην, ἐπιείκειαν,
	рз, любовь, свободѣ, оупованіе жи-	εἰρήνην, ἀγάπην, ἐλπίδα ζωῆς περιποιούσαν
	вотоу вѣчномѣ. снаедѣваж. врѣ-	αἰωνίου, τὰ πρόσκαιρα μὲν
10	мене збо ѿвращѣ. а вѣчнымз и	ἀπορρίπτουσαν, τὸν δὲ αἰδίου καὶ
	неистлѣважимз обрѣченіе даж.	ἄφθαρτον ἀρραβῶνα παρέχουσαν,
	взскрѣшеніе еже ѿ мртѣы. исхо-	τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν
	датаистоушце в раи вззвраще-	εἰς παράδεισον προξενούσαν ἐπανάζευ-
	ніе. сі оучащюу мчнкѣ сз дрззно-	ξιν. 3. Ταῦτα διδάσκοντος τοῦ μακαρίου μάρτυρος
15	вениенз. и слово бжие дѣлы свои-	Δημητρίου μετὰ παρουσίας [παρρησίας], καὶ τὸν λόγον τοῦτον πρακτικῶς
	ми нзвѣствоушщюу, и вѣрож мно-	βεβαιούντος διὰ τῆς πίστεως· πολλῶν
	гом же с (sic!) немоу сего ради ѿ елиnz	δὲ αὐτῷ διὰ ταῦτα ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων πληθύος
	приходашцемз. и сзбырашцем са	προσίωντων, καὶ συνευρισκομένων ἐκ
	ѿ запада. ѿ грѣска-	δυσμῶν τοῦ τῆς πόλεως

57b	ГО ТРЪЖИЩА. ВЪ СЪЩИНЪМЪ ТОУ ПРИ-	μεγαλοφόρου ἐν τῇ ἐκεῖσε Χαλκευτικῇ λεγομένη
	ТВОРѢ КОВАЧЬСТѢМЪ. ИДЕЖЕ И ШБИ-	στοῦ, ἔνθα καὶ εἰώθει
	ЧѢ БѢШЕ СЪНѢМИ ТВОРИТИ, ПѢ ДОУ-	τὰς συνόδους ποιεῖσθαι ὑπὸ τὰς
	ПИНАМИ. БЛИЗЪ ЛЮДЪСТѢИ БАНИ. ВЕ-	τοῦ ἐγγύς δημοσίου λουτροῦ ὑπογαίους καμάρας, μεγα-
5	ЛИЦѢ ЖЕ СЪЩИНЪ Ш НЕМЪ СЛАВѢ. ВЪ	λυνομένης τε τῆς περὶ αὐτὸν φήμης καθ'
	ВСЕМЪ ГРАДѢ. И ВЪНѢШНИМ И ВЪСЕН СТРА-	ὅλης τῆς πόλεως καὶ τῆς περιχώρου,
	НѢ. ТВОРАЩЕИ ВЪЗЫСКАНІА ХРѢТІА-	οὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν χριστιανῶν
	НОМЪ, ВОИНИ ЦРѢИ. ВЪКОУПѢ ЖЕ СЪ НА-	στρατιῶται τοῦ βασιλέως ἅμα τοῖς
	РѢНЫМИ Ш ЛЮДЕИ. ЕМѢШЕ БЛЖНААГО	δημοσίοις προστεταγμένοις ποιεῖσθαι, συλλαβόντες τὸν μακάριον
10	ДИМИТРИА. НЕ БО БѢЖЖ ЖТЪ БЫ.	Δημήτριον οὐδὲ γὰρ φεύγων συνελήφθη,
	НЖ ОБЫЧѢИНЫЖ СЛѢЖБЫ СЪ БРАТІ-	ἀλλὰ τὰς συνήθεις ἅμα τοῖς ἀδελφοῖς ἱερουργῶν
	Ж ТВОРА. КЪ БГОХОУЛНИКѢ МАЖИ-	λατρείας τῷ θεομάχῳ Μαξί-
	МИАНѢ. ЯКО СЕ ВЕЛИИ ЛОВЪ ПРИВѢСА.	μιανῶ καθάπερ τι μέγιστον θήραμα προσήγαγον,
	НЕПЩОУЖАЩЕ СЕБЕ. ПОКАЗАТИ ЦРЮ.	οἰόμενοι ἑαυτοὺς μάλιστα τῷ βασιλεῖ παραθέσθαι,
15	ПРИЛЕЖНО ИСКАТИ. ЯКО НИ Е-	εἰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μη-
	ДИНОМОУ ХРѢТІАНИНОУ ЯТАИТИ СА.	δένα χριστιανὸν λανθάνειν ἐπιδειξάντο,
	ДА И СЪЩЖА ВЪ СЛАВѢ ВЕЛИЦѢ	τὸ καὶ τοὺς ὑπεροχῇ ὄντας καταμηνύοντες.
	ЯВЛѢЖТЪ. И ТОМѢ ПРИКЛЮЧИ СА,	4. Καὶ ὁ μὲν ἔτυχεν ἐπὶ τὸ
	ВЪСХОДИТИ НА ГРАДНОЕ ПОЗОРИ-	τῆς πόλεως θέατρον τὸ καλούμενον στάδιον
20	ЩЕ, ВИДѢНІА РАДИ ХОТАЩІИ	ἀνιέναι θεᾶς ἔνεκεν τῶν μονομαχεῖν μελλόντων

58a	ТВОРИТИ ПОГОНЫ. И ПРОЧАА ПОЗОРЫ БЫ-	καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ πεντάθλου θεάματα
	ВѢЩА ХРАБРЫМИ. ТОУ БО ЕМОУ БѢ	ἐπιτελούντων· ἐκεῖ γὰρ αὐτῷ παρεσκεύαστο
	СТВОРЕНЪ ЕТЕРЫМИ ДЗСКАМИ, КРЖ-	διὰ τινων σανίδων περιπεφραγμένος
	ГЪ НА ВЫСОТѢ ВИС. ХОТѦИ ПРИ-	κύκλῳ ἐν ὕψει κρεμάμενος, ὃ δέχεσθαι μέλλων
5	МАТИ ВЪХОДАЩА ВЪЗНЪ. И БРАНЬ ПРОТИВЪ СЕБѢ, ПОГОНСЪКЫ ТВОРА-	τοὺς ἐν αὐτῷ εἰσιόντας,.....
	ЩА. ЗАНЕ ГЪБЛЕНИ ЕМОУ БѢ ЗРѢТИ.	..... διότι τέρψις ἦν αὐτῷ
	ЧЛѢЧТѢ КРѢВИ ПРОЛИТІЕ. ШБАЧЕ НЕ	τοῦ βλέπειν ἀνθρωπίνων αἱμάτων ἔκχυσιν. Πλὴν οὐκ
	КРОМѢ ПЕЧѢИ И СКРЪБИ. ИМѢШЕ ВІ-	ἐκτὸς φροντίδος ἢ μερίμνης εἶχε τὸ ὀρώ-
10	ДИМОЕ, ПРИЛЕЖАШЕ БО ЦРЬ. О ЕТЕ-	μενον· διέκειτο γὰρ ὁ βασιλεὺς περί τινα
	РѢ ХРАБРѢ, ИМЕНЕМЪ ЛИИ. Ѡ ЖЪЫ-	μονομάχον Λυαῖον ὀνόματι ἐκ τοῦ ἔθνους
	КА ДАНЪДОЛСКАГО СЪЩА. КРѢПО-	τῶν Οὐανδάλων ὑπάρχοντα, (ισχύ-
	СТІЖ И ВЕЛИЧЬСТВОМЪ, ТѢЛѢ	ι καὶ μεγέθει) σώματος ἀνεσταλμένον,
	ОУКРА-	
	ШЕНА. ИЖЕ НИ В РІМѢ ТЪКМО, МНО-	ὄς οὐ μόνον ἐν Ῥώμῃ πολλοὺς
15	ГЫ ВЪ ПОЗОРИЩИ ВЪИВААШЕ. НЖ И	εἰς τὴν λοῦδον ἀνηρήκει, ἀλλὰ
	ВЪ СРѢДѢ ИИ (!) ВЪ	καὶ ἐν τῷ Σερμίῳ, καὶ ἐν τῇ Θεσσαλονικέων πό-
	СОЛОУНЪСТѢМЪ ГРА-	
	ДѢ. ПРОРИСКААШЕ (sic!) БО СКОСѢ	λει· διέτρεχε γὰρ διὰ τε τῶν σανίδων
	ДЗСКЫ.	
	И СКОСѢ СЪКЪЩЕНІЕ. МНОГОМЪ	καὶ τοῦ μαγγάνου, ἅτε διὰ πολλὴν ἐμ-
	ИСКЪ-	
	ШЕНИЕМЪ, И ОУЧЕНИЕМЪ НАВЪИКЪ	πειρίαν εἰς τὸ φονεύειν διὰ μελέτης καὶ συνηθείας
		κεκτημένος.
20	ВЪИВАТИ. СЕГО ПОНЕЖЕ СА ВЪСИ	5. Τοῦτον, ἐπειδήπερ ἅπαντες ἐδεδοίκεσαν
	ВОАХЪ.	

58b	зѧне нѧ єдинз ѡбрѣтааше са емѧ	διὰ τὸ μηδένα αὐτοῦ ἀνταγωνιστὴν
	протѣвникѧ. вѧ прѧвѧихз имѣше	ἀναφαίνεσθαι, ἐν πρώτοις εἶχεν
	и црѣ. и трѣбѣ емоу бѣше. и любе-	ὁ βασιλεὺς, ὃ καὶ φιλεῖν ἐπεδείκνυτο, καὶ ἠδέως
	зно вѧзирѧаше на нь. хвалѣше же	ἔβλεπεν εἰς αὐτόν· ἐπὶναι δὲ
5	и дивлѣше са юности и тѣлѧ емоу.	καὶ ἐθαύμαζε ¹¹⁷⁷ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ,
	и вѧ грѧдость емоу величѣаше са.	καὶ εἰς τὴν περιφάνειαν αὐτοῦ ἐσεμνύετο.
	егдаже близѧ бѣ поזורищюу.	Ὅτε δὴ πλησίον ἐγένετο τοῦ σταδίου, κατ-
	сѧхо-	
	дащюу емоу сѧ колесницѧ. тогда	ιόντος αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὀχήματος, τότε
	проповѣдавше приволатѧ, кѧ ма-	μηνύσαντες προσάγουσιν τῷ Μα-
	ма-	
10	ξимѧноу. блѣннаго димитриа,	ξιμѧνῶ τὸν μακάριον
	емше его. вѧпрашаем же бывѧ,	οἱ συνειληφότες Δημήτριον. Πειθόμενος δὲ
	аще прѣбываетѧ кланѣж са хѣн.	εἰ ἐπιμένει τὸν Χριστὸν προσκυνῶν,
	и оувѣдѣвѧ яко и инѣ оучитѧ пропа-	καὶ μαθῶν καὶ τοὺς ἐτέρους αὐτὸν διδάσκειν
	пропа-	
	таго чѧсти. приводеуз оубо бѣ к	τὸν ἐσταυρωμένον σέβειν, ἤχθη μὲν πρὸς αὐ-
	не-	
15	моу. видѣв же и дрѧзновеие	τὸν. 6. Ἴδὼν δὲ τὴν παρρησίαν τοῦ ἀνδρὸς,
	мѧже-	
	ви. хрѣтѧнина себе нарицаѧща.	χριστιανὸν ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντος,
	и вѣсе еже емоу аще стѧоратѧ,	καὶ πᾶν ὀτιοῦν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος
	име-	
	не ради гѧ нашего ѧсѧ хѧ.	τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπομεῖ-
	прѣтрѧ-	
	пѣти дрѧзѧщюу. по том же и	vai θαρροῦντος, εἶτα καὶ τὸ πρόσωπον
	лице	
20	емоу зѣло красно бывше. на	αὐτοῦ πάνυ ὠραῖον γενόμενον, καὶ τῶν проκει-
	прѣдѧ-	
	лежѧщихз видѣнихз весь сы.	μένων θεαμάτων ὄλος ὢν,

59a	СЛАВНАГО УБО МЧНКА. ПОВЕЛѢ ТОУ при	τὸν μὲν ἀοίδιμον μάρτυρα ἐκέλευσεν αὐτὸν παρὰ
	ПОЗОРИЩИ. ЛЮДЗСТѢ СЖИИ БАНИ ВЛИ-	τὸ στάδιον δημοσίου γεινιῶντος βαλανείου
	ЗЪ ПРИ ПЕЩНЫЙ ДΟΥПИНА СТРѢЩИ ЕГО.	περὶ τὰς τῶν ἐκεῖσε καμίνων φρουρεῖσθαι καμάρας.
	ИДЕЖЕ СТРѢГОМЪ ВІДѢ. СКОРПИИ Ѡ ЗЕ-	Ἐνθα φυλαττόμενος, ὄρᾳ σκορπίον ἐκ τῆς γῆς
5	МА НА НОЗѢ ЕМЪ ВЗЛѢЩЪ. ХОТАЩѢ	ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀνελθόντα, πειρᾶσθαι
	ЖѢДОМЪ (sic!) СѢКНЖТИ СѢГО. ЗНАМЕНІЕ	δὲ τῷ κέντρῳ πληῖσαι τὸν ἅγιον. Ὁ δὲ τὸ σημεῖον
	СѢТОМЪ КРѢТОУ СТВОРЪ НА СПОРПИИ. И	τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ποιήσας κατὰ τοῦ σκορπίου, καὶ
	ПЛЮКНѢ НА НЪ, МРѢТА И ЮВИ. АБИЕ	προαρθήσας αὐτὸν νεκρὸν ἀπέδειξεν. Παραχρῆμα
	ЖЕ АГГЕЛЪ ГНѢ СЗШЕДЪ. ВѢНЕЦЪ ВЪЗ-	δὲ ἄγγελος Κυρίου ἐλθὼν στέφανον ἐπέ-
10	ЛОЖИ НА ГЛАВѢ МЧНКОУ. И РѢ ЕМЪ. МИРЪ ТЕБѢ СТРѢТРИЧЕ. КРѢПИ СЯ	θηκε τῇ κορυφῇ τοῦ μάρτυρος, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εἰρήμη σοι, ἀθλητὰ τοῦ Χριστοῦ, ἴσχυε
	И МЖЖИ СЯ. ТО ЖЕ ЦРѢ ВЪШЕ НА ПОЗО-	καὶ ἀνδρίζου. 7. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν ἐν τῷ στα-
	РИЩЕ. И ПРѢДЪСѢ. ЛИЯ ЖЕ ВЪВЕДЪ. И ПРИЗЫВААШЕ ПРОПОВѢДНИКЫ. ХО-	δίῳ καὶ προκαθίσας, τὸν τε Λυαῖον εἰσαγαγὼν ἐκάλει διὰ τῶν κηρύκων τὸν βου-
15	ТАЩАГО Ѡ НАРОДА БРАНЬ СТОРИТИ. ПРѢДЪЛОЖЪ СЪ ПОВѢЖДЕНИЕМЪ, И ЗЛА-	λόμενον μονομαχῆσαι, προσθεῖς μετὰ τῶν ἐπάθλων καὶ χρή-
	ТО МНОГО. И ЮТЕРЪ Ѡ НАРОДА ЮНОША,	ματα πολλά· καὶ τις ἐκ τοῦ δήμου νεανίσκος
	КРАСЕНЪ ЗѢЛО. ЮНОСТИЖ ЮНЪ. ЕМОУ-	ῥαῖος πάνυ, κομιδῇ νέος ὢν,
	ЖЕ НЕСТОРЪ ВѢ ИМА. ТОГДА ВРЪЗЪ-	Νέστωρ ὄνομα, ἄρτι τὸν ἱουλον ἐπανθοῦντα
20	СТЪ СЫИ. ЗНАЕМЪ СЫ МЧНКОУ ДИМИ-	φέρων, γνωστὸς ὑπάρχων τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι Δημη-

59b	ТРИЕВИ. ВИДѢВШЕ БО БЫВАЕМАА ѿ	τρίῳ ἐθεώρει γάρ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα
	НЕГО ЧЮДЕСА. И МНОГЫ ЛЮДИ	θαύματα, πολλόν τε λαὸν προστρέ-
	ПРИЕѢ-	
	ГАЖЩА К НЕМОУ. И ОУЧИМЫ ЧЪСТИ	χοντα αὐτῷ, καὶ διδασκόμενον σέβειν,
	И КЛАНѢТИ СА. ПРИТЕКЪ ВЪ НЕМЪ	καὶ προσκυνεῖν τὸν Χριστὸν ἐκδραμῶν ἐν ᾧ
5	ЖЕ МѢСТѢ БѢ СТРѢГОМЪ. И ПАДЪ	ἐφυλάττετο τόπῳ, καὶ πεσῶν
	НА ПОГОУ ЕМОУ ГЛАШЕ. РАБЕ ХВЪ	εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔλεγεν· Δοῦλε τοῦ Θεοῦ Δη-
	ДИ-	
	МИТРИЕ. ХОЩЪ СЪ ЛИЕМЪ БИТИ.	μήτριε, βούλομαι τῷ Λυαίῳ μονομαχῆσαι,
	СА. НЖ МЛТВЖ МИ СТВОРИ ХА	ἀλλ' εὗξαί μοι τὸν Χριστὸν ὀνομάσας.
	НАРЕКЪ.	
	ТО ЖЕ СТЫ СТВОРЪ ЗНАМЕНИЕ ХВО.	Ὁ δὲ ἅγιος ποιήσας τὴν τοῦ Χριστοῦ σφραγιδα
10	НА ЧѢЛЕ ЖЕ И НА СРЦИ ЕМОУ. І	εἰς τε τὸ μέτωπον καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἀπέλυ-
	ѿПОУ-	
	СТИ ЕГО РЕКЪ. И ЛИА ПОВѢДИШИ, И	σεν αὐτὸν εἰρηκῶς· Καὶ τὸν Λυαῖον νικήσεις, καὶ
	ХА РАДИ МЧЕНЪ БЖДЕШИ. ШЕДЪ ОУ-	ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσεις. 8. Απελθὼν οὖν
	БО НА ПОЗОРИЩЕ. И ПО СТЕПЕНЕМЪ	ἐν τῷ σταδίῳ, καὶ διὰ τῶν βαθμίδων
	НИСКОЧЬ. ПОВРЪГЪ ЖЕ РИЖЪ, СТА	καταπηδήσας, ρίψας τε τὸν χιτῶνα αὐτοῦ, ἔστησεν
15	ПРѢДЪ МАЖИМИАНОМЪ ЯКО И	ἔμπροσθεν τοῦ Μαξιμιανοῦ, ὡς
	ОУДИВЛЪЩОУ СА ЦРЮ, ПРИЗВАТИ	ἐκπλαγέντα ¹¹⁸⁰ τὸν βασιλέα καλέσας δὲ
	К' СЕБѢ ДРЪЗНѢВШАГО НА СЕ. И	πρὸς ἑαυτὸν εἰς τοῦτο πηδήσαντα, καὶ συμ-
	СВѢ-	
	ЩАВАТИ ЕМОУ ГЛА. ЮНОШЕ. ВѢДѢ,	βουλευεῖν αὐτῷ καὶ λέγειν· Νεανίσκε, οἶδα,
	ЯКО БГТВА ЛИШЕНИЕ. НА ТОЛИКО	ὅτι χρημάτων σε σπάνις ἐπὶ τοσοῦτον
20	ВЪЗНЕСТИ СА. ГРЪДѢНИЕ СЪТВОРИ	ἀρθῆναι φαντασίας παρεσκεύασεν,

60a	ТА. ДА ЛИ ѸДЕЛѢВЪЗ (sic!) ВНЕЗААПѢ ѠБѢ-	ἵνα ἢ περιγεγόμενος πλοῦτον ἀθρόον
	ТИШИ СА, ЛИ ПОГРѢШЪЗ. НИЩЕТѢ ПРИ-	κτῆσης, ἢ ἀποτυχῶν πενίας ἐν-
	ЛЕЖѢШИ, ЖИВОТА ГОНЕЗНЕШИ. АЗЪ	οχλοῦσης μετὰ τοῦ ζῆν ἀπαλλαγῆσι. Ἐγὼ
	ЖЕ ТИ ЗА МЛОВАНІЕ ТѢЛОУ ТВОЕМОУ.	δέ σοι δι' οἶκτον τῆς νεότητος
5	И ЗА ЮНОСТЬ ЕЖЖЕ ОΥΚΡΑШЕНЪ. ДА-	καὶ τῆς ἡλικίας, ἧς καὶ κεκόσμησαι, δώ-
	МЪ ЗА ДРЪЗНОВЕНІЕ. ТЪКМО ДОСТО-	σω καὶ ὑπὲρ μόνης τῆς τόλμης
	ИНА И ДОБОЛНА ДАРОВАНА. И ИДИ СЪ	ἄξια, καὶ ἀρκοῦντα χαρίσματα, καὶ ἄπιθι μετὰ
	ЖИВОТОМЪ ИМЫ И БГѢТВО. И ПРОТИ-	τοῦ ζῆν ἔχων καὶ τὰ χρήματα· Λυαίῳ
	БЖ ЛІЕВИ СЕБЕ НЕ ПОСТАВИ. ПОНЕЖЕ	δέ σεαυτὸν μὴ ἀντιστήσης, ἐπειδὴ
10	СИЛѢИШЖ ТЕБЕ МНОГЫ ПРѢЖДЕ ПО-	σοῦ πολλοὺς ἤδη δυνατωτέρους ἀπή-
	ГОУВИ. СЛЫШАВЪЗ НЕСТОРОЪ. НИ ВЪ-	λλαξεν. 9. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Νέστωρ, οὔτε
	СХИТИ ЦРѢОУ ДАРОУ. НИ ОСЛАВѢ ПРО-	ἦρπασε τὴν τοῦ βασιλέως φιλοτιμίαν, ἀλλ' οὔτε ἐδειλίασεν
	ТИВЖ ХВАЛѢ ЛІЕВѢ. ЦРѢВИ ЖЕ СЛО ВѢЩА	πρὸς τὸν ἔπαινον τοῦ Λυαίου, τῷ δὲ βασιλεῖ ἀπεκρίνατο,
	НЕ БГѢТВОУ ХОЩЖ. НИ СЕГО РАДИ НА БРА-	Οὐ χρημάτων ἐπιθυμῶ, (φῆσας, ὦ βασιλεῦ,) οὐδὲ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸν ἀγῶ-
15	НЪ ПРИШЕЛЪЗ ЕСЪМЪ. НЖ ДА ЛЪЧЬ-	να ἐλήλυθα, ἀλλ' ἵνα κρεί-
	ША ЛІЕВИ СЕБЕ СЪСТАВЛА. НЕ ХОТА-	ττονα Λυαίου ἐμαυτὸν συστῶσω· μηδὲ γὰρ βούλεσθαι
	ЩА БО ЖИТИ, НИ БГѢТИТИ СА. ПРИ-	ζῆν, ἢ πλουτεῖν εἷξαντα, καὶ ἐκ-
	ШЕДѢША И ВЪМѢЩЪША СА. ПРѢЖЕ	χωρήσαντα τῇ προλαβούσῃ
	БЫВШЖ ЛІЕВИ СЛАВЖ. АВІЕ ЖЕ ЦРѢ	τοῦ Λυαίου δόξῃ. Εὐθὺς οὖν ὁ βασιλεὺς
20	И СЖЩИИ О НЕМЪ. ИСПЛЪНИШЖ СА	καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτὸν ὀργῆς, (τούτων λεχθέντων,) ἐπλήσθησαν,

60b	ГНѢВОМЪ. ГРЪДЫНА НЕСТОРОВЫ НЕ	τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Νέστορος οὐχ ὑπομείναντες.
	ПРѢТРИПѢВШЕ. И ЦРЬ ПОВЕЛѢВАЖ ВЪ-	Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς προτρεπόμενος
	ПІАШЕ. ДРЪЗАТИ ЛІЕВИ. НЕСТОРЪ ЖЕ	ἐβόα, καὶ παρεθάρρυνεν τὸν Λυαῖον. 10. Ὁ δὲ Νέστωρ
	СТВОРЪ ЖИВОТВОРАЩИ КРЪТЪ НА СРЬ-	ποιήσας τὸν ζωοποιὸν σταυρὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ,
5	ЦИ СВОЕМЪ. ВЪЗАТЪ СОУЛИЦЪ. И ВЪ-	ἔλαβε τὴν ἀκινάκην, καὶ ἀνα-
	ЗРѢВЪ НА НѢО РЕЧЕ. БЪ ДИМИТРИЕВЪ	βλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπεν· Ὁ Θεὸς Δημητρίου
	РАБА СВОЕГО. ВЪЗЛЮБЕНЫИ ТИ ѠРОКЪ	τοῦ δούλου σου, καὶ ὁ ἠγαπημένος σου παῖς
	ІСЪ ХЪ. ПОКОРЕИ ГОЛИАДА ИНОПЛЕМЕ-	Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ὑποτάξας Γολιάθ τὸν ἀλλόφυλον
	НЪНИКА, ВЪРНИКЪ ТВОЕМЪ ДВѢОУ.	τῷ πιστῷ Δαυίδ,
10	ТЫ НИЗЛОЖИ ДРЪЗОСТЬ ЛІЕВЪ. І МА-	αὐτὸς κατάβαλε τὸ θράσος τοῦ Λυαίου καὶ Μα-
	ЖИМИАНА МЪТЛЪ. И ВЪСКОЧИ ПОСРѢ-	ξιμιανοῦ τοῦ τυράννου· καὶ εἰσεπήδησεν μέσον
	ДѢ ДЪСКЪ. БЫВШОУ ЖЕ СВАЖДЕНИЮ.	τῶν μαγγάνων. Γενομένης δὲ τῆς συμπλοκῆς,
	ЯЗВЪ СЪМРЪТНЖА ПРИЕМЪ ЛІЕ ВЪ СРЪЦИ. БІЕ ОУБИЕНЪ БЫ. И ПОСЛѢ-	καιρίαν λαβὼν κατὰ τῆς καρδίας ὁ Λυαῖος,
	ДНАА ЦРЪВИ ДШЕНЖЪ ПЕЧѢЛЬ СТВО-	ἀνηρέθη παραχρῆμα, καὶ τὴν ἐσχάτην
15	РЪ. НЕСТОРЪ ЖЕ ПРОСЛАВИ БѢ. ЯКО	τῷ βασιλεῖ ψυχικὴν περιεποίησε σύγχυσιν.
	МЛТВОЖ СЪГО ДИМИТРИА ЯВИЕНЪ	Ὁ δὲ Νέστωρ ἐδόξασε τὸν Θεὸν, ὅτι
	БЫ ВАРЪВАРЪ. МАЖИМИАН ЖЕ ТО-	τῇ εὐχῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀνηρέθη
	ГДА Ѡ СЪДАЛИЩА СВОЕГО ВЪСКОЧИ.	ὁ βάρβαρος. 11. Μαξιμιανὸς δὲ παραυτίκα
20	И ДРАСЕЛЪ ВЪ ЦРКЪИ ДВОРЫ ВЪЗЪ-	τῆς καθέδρας αὐτοῦ ἀπεπήδησε,
		καὶ στυγνὸς ἐπὶ τὰς βασιλείους ἀλλὰς ἐπαν-

61a	врати са. гл̄а. тако ми вози. чѣры	ήρχετο, λέγων· Μὰ τοὺς θεοὺς γοητεία
	кто сзтвори а николиже не би оу-	τις προεχώρησεν· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐσφά-
	биенз былз ѿт юношж сего.	тτετο ὑπὸ τοῦ νεανίου
	сзтворен толика и такова мжжз-	ὁ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ἐπιδειξάμενος
5	ства. призвавз же к себѣ несто-	ἀνδραγαθίας. Καλέσας οὖν πρὸς ἑαυτὸν
	ра мчѣль. рече к' немоу. повѣ-	ὁ τύραννος τὸν Νέστορα, ἔφη πρὸς αὐτόν· Εἰπέ,
	ждз ми юноше, кыми корени-	νεανίσке, ποία μαγεία χρησά-
	ими проказж. ли кыж имы по-	μενος, ἢ τίνας ἔχων συν-
	спѣшники. лиа оуби. несторз	εργоὺς, τὸν Λυαῖον ἀπέκτεινας; Ὁ δὲ Νέστωρ
10	ѿвѣща. прокажа не бы, да не	ἀπεκρίνατο· Μαγεία οὐκ ἐχρημάτισεν, μὴ
	бждетз. ни прѣдааниемз ете-	γένοιτο, ἀλλ' οὐδὲ μαγανεία τι
	ромз оубиенз бы. нж бз димитри-	ἀνηρέθη· ἀλλ' ὁ Θεὸς Δημητρίου
	евз. бз хр̄тианзскы. тз посла	.....τῶν χριστιανῶν, αὐτὸς ἀπέστειλε
	аггла своего. и оуби ржкож моеж	τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, ἀπέκτεινεν ἐν τῇ χειρὶ μου
15	оубицж грздаго. прогнѣвавз	τὸν ἀλάστορα, καὶ ὑπερήφανον. Ὁργισθεὶς
	же са црь. повелѣ его яко хр̄ти-	οὖν ὁ βασιλεὺς, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὡς χριστια-
	янина вести. вз западныж стра-	νὸν ἀπενεχθῆναι ἐν τοῖς δυτικοῖς
	ны градоу. кз нарицаемымз	τῆς πόλεως μέρεσιν ἐν τῇ ἐπονομαζομένῃ
	златымз братомз. и тоу сво-	Χρυσέα πύλῃ, κάκεῖσε τῷ ἰδίῳ
20	имз мечемз ввиеень бы. ѿ минѣ-	ξίφει ἀναιρεθῆναι ὑπὸ Μηνου-

61b	κίανα προτίκτορα. и тако вѣнѣ-	τιανοῦ προτέκτορος· καὶ οὕτω τῆς μαρτυρίας
	МЗ МЖЧЕННА ОУВАЗЕ СА. НАВАЖДЗ-	τὸν στέφανον ἀνεδέξατο. 12. Ὑποβαλλόντων δέ τινων
	ШЕМЗ ЖЕ ЕТЕРОМЗ КНАЗЕМЗ Ѡ ДИМИ-	τῶν ἀρχόντων τῷ βασιλεῖ περι Δημη-
	ТРИИ. И РЕКШЕМЗ. ЯКО СЗ БЫ БИНА Ѡ-	τρίου καὶ ὑποθεμένων ὡς αἴτιος
5	БИЕНОУ ЛНЕВОУ. ТОМЗ ЧѢСѢ ВЗЗРѢ-	¹¹⁸¹ τῆς τοῦ Λυαίου σφαγῆς γεγένηται, αὐτίκα ὑπερζέ-
	ВЗ ГНѢВОМЗ. КОБЕНІЕ ЖЕ СТВОРЗ. Я-	σας τῷ θυμῷ οἰωνισάμενος ὡς
	КО НЕ ДОБРО СРѢТЕНІЕ ЕМОУ БЫ ГРА-	οὐκ ἀγαθὸν συνάντημα αὐτῷ γεγονέναι
	ДѢЩОУ ЖЕ НА ПОЗОРИЩЕ. ПОВЕЛѢ. ДА	εἰς τὸ στάδιον εἰσβάλλοντι, κελεύει
	ВЗ МѢСѢТѢ ВЗ НИХЖЕ СТРѢГѢ ЕГО.	αὐτὸν ἐν αὐτοῖς, οἷς ἐφυλάττετο (καμινίοις),
10	КОПИМИ ПРОВОДЖТЗ. И ТАКО ВБИ-	λόγχοις κατασφαγῆναι. Καὶ οὕτως ἀν-
	ЕНЗ БЫВЗ, ПРѢСЛѢВНЫИ МЧНѢКЗ.	αιρεθεῖς ὁ πανένδοξος μάρτυς
	ДОБРОМЪ ИСПОВѢДАНІОУ МЧНІЕ СКО-	τῆς καλῆς ὁμολογίας τὴν μαρτυρίαν ἐπλή-
	НѢЧѢ. ЛВП' ЖЕ СЛЗГА СѢАГО ДИМИТРИА,	ρωσεν. Λουῖπος δέ, ὁ τοῦ Δημητρίου οἰκέτης,
	ПРѢСТОЖИ ЕМОУ ПРИЕМЗ ОРАРЬ СѢА-	παρεστῶς αὐτῷ, λαβὼν τὸ ὀράριον τοῦ ἀγίου,
15	ГО. ТѢМЗ СЗВРА КРЗВЪ ЕМОУ. Ѡе-	ἐν αὐτῷ ἀνελέξατο τὸ αἷμα αὐτοῦ. 13. Ἀφελό-
	МЖЕ И ЦРКЪИИ ПРЗСТЕНЗ ЕГОЖЕ ПО-	μενος δὲ καὶ τὸ βασιλικὸν δακτύλιον, ὃ ἐφόρει
	ШААШЕ НА РЖЦѢ СВОЕИ. И ТОГО ѠБИ-	ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸ ἐγ-
	ВЗ ВЗ СѢИИ КРЗВИ. ТВОРѢШЕ ИМЗ ИСЦѢЛЕНІА. ВѢСА ВО ОДРЗЖИМЫѢ	κλείσας ἐν τῷ ἀγίῳ αἵματι, ἐπετέλει δι' αὐτοῦ ἰάσεις· πάντας γὰρ τοὺς κατεχομένους
20	РАЗЛИЧНЫМИ НЕДЖГЫ. И ВРѢЖДЕ-	ποικίλαις νόσοις, καὶ τοὺς ὑπὸ

62a	ныѣ ѿ нечистыѣ дѣлѣ исцѣлѣваа-	ἀκαθάρτων πνευμάτων βεβλαμμένους ἰᾶτο
	ше. млтвож и постѣщениимз сѣтомѣ.	διὰ τῆς εὐχῆς καὶ ἐπισκιάσεως τοῦ ἁγίου,
	и бл҃гѣтиж сѣщѣа въз прѣстени. ѡ-	καὶ τῆς ἐν δακτυλίῳ χάριτος, ὡς
	ко промзкнѣти са вѣсти о семз	διαδραμεῖν τὴν περὶ τούτου φήμην
5	въ всемз градѣ соложнзстѣмз.	ἐν ὅλῃ τῶν Θεσσαλονικέων πόλει.
	оувѣдѣе же црѣ ѡ немз. и ка-	Μαθῶν δὲ ὁ βασιλεὺς περὶ αὐτοῦ, καὶ πῶς
	ко исцѣлѣетз страждѣщѣа	ἰᾶται τοὺς κάμνοντας,
	повелѣ, и того оубити. въз триѣ-	ἐκέλευσε καὶ αὐτὸν ἀναιρεθῆναι ἐν τῷ три-
	навлинι грѣстѣмз. въз днѣ маѣло-	βουναλίῳ τῆς πόλεως ἐν ἡμέρᾳ τῶν
10	патомз (sic!) сѣдащюу емоу. и сз инѣ-	βουλευμάτων?, προκαθημένου αὐτοῦ, μετὰ καὶ
	ми вѣрѡвавшими въз хѣ. то же	ἄλλων τινῶν πεπιστευκότων τῷ Χριστῷ. 14. Τὸ δὲ
	прѣстѡе, прѣпѡбнаго димитри-	πανάγιον Δημητρίου τοῦ ὀσίου
	е тѣло. неродимо быѣше, ѿ	λείψανον καταφρονηθὲν ὑπὸ
	оубившии его. ѿ сѣщии тогда	τῶν ἀνηρεκότων, οἱ τῶν τότε δὴ
15	бл҃говѣренз. прижшж ноциж стра-	ἀδελφῶν εὐλαβέστεροι λαβόντες νύκτωρ
	ха ради црѣа. и тожде прѣсти, въ	διὰ τὸν φόβον τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς
	неиже вѣ поврзженз раскопа-	ἔρριπτον χώμασιν διανειμάμενοι
	вше зема, елико можахж сзкры-	τῆς γῆς, ὅσον οἶόν τε ἦν, ἔκρυ-
	шж. да не ѿ етерз плзтоудецз,	ψαν, ἵνα μὴ παρά τινος τῶν αἰμοβόρων
20	животенз, сзнѣдено бѣдѣ, по	ζῶων ὑπομείνη βλάβην. Οὐδενὶ δὲ μετὰ

62b	сѣ же неѣдиноу же не бѣ печѣль.	ταῦτα φροντὶς ἐγένετο
	прѣнести тѣло сѣаго. нж прѣбви	μετενεγκεῖν τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου, ἀλλ' ἔμεινεν
	на єдиноу мѣстѣ на знамена-	ἐπὶ σχήματος
	нѣ. знамением же многомъ, и і-	σημείων τε πολλῶν καὶ
5	сцѣленіемъ бываѣшемъ. на	ἰάσεων γενομένων ἐν
	томъ мѣстѣ. и бжнемъ дарова-	τῷ τόπῳ, καὶ θεῶν χαρισμά-
	ніемъ растѣшемъ. прѣстѣпаѣ-	των φοιτῶντων τοῖς πίστει προσ-
	шии вѣроу к немъ. вѣмъ весела-	ερχομένοις ἐν αὐτῷ, καὶ (ὁσημέραι) πάντων εὐφραι-
	шемъ са. промъкнѣшем же са	νομένων ἐκεῖσε, περιβοήτου διὰ πάσης
10	слагоу чюдесемъ исцѣлѣніа. по	Μακεδονίας, καὶ Θεσσαλίας γινομένης
	всєи накедони и тєталини. пото-	τῆς τοῦ μάρτυρος θαυματοουργοῦ ἐνεργείας.
	мъ же и идолзстѣи льсти	15. Λοιπὸν δὲ καὶ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης καθα-
	погребле-	θείσης, τῆς δὲ ζωοποιῶ
	нѣ бывши. и всцѣлѣвши живо-	καὶ ἀμωμήτου τῶν χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως
	творѣни крѣтианзстѣи вѣрѣ	
	пра-	
15	вѣи. леонти, єтерз мжжз. стро-	λαμπруνομένης, Λεόντιος δὲ τις ἀνὴρ τοὺς
	ж столы. єпархи западнѣи нды.	ἐπαρχικὸς τῶν Ἰλλυριῶν κατακοσμῶν
	на странѣ дакинскѣа. вєпадъ вє	θρόνους, ἀπερχόμενος ἐν τῇ Δακῶν χώρα νόσῳ
	недѣгъ неисцѣленъ. на вдрѣ	ἀνιάτῳ ληφθεὶς λεκτικίῳ ὑπὸ
	при-	
	несєнъ бѣ сконими мжжи, вє	τῶν οἰκείων ἐν τῇ Θεσσαλονικέων ἀμπηνέχθη
	солънь-	
20	скыи грѣа. и положєнъ бѣ на чѣтз-	πόλει, καὶ ἀνεκλίθη ἐν τῷ σεβασμίῳ

63a	нѣмъ гробѣ. идеже вѣ по̄ земли ле-	σηκῶ, ἔνθα ἦν ὑπὸ γῆν κείμενον
	жъ ст̄го тѣло, авіе же взнегда поло-	τοῦ ἁγίου τὸ λείψανον. Παραχρήμα δὲ τοῦ κατακλι-
	жишъ его. врѣхочу (sic!) чюдотвораща-	θῆναι αὐτὸν ἀπάνω τοῦ ἱαματοφόρου
	го гроба. тогда же и исцѣленіе оу-	μνήματος εὐθέως τῆς ὑγείας ¹¹⁸⁴ ἐπέ-
5	лѣчи. ѡко и дивити са. самомоу	тухен, ὥστε θαυμάζειν αὐτόν τε καὶ
	же и сѣщнимъ с нимъ. скоромоу по-	τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν ταχίστην
	сѣщеніюу ст̄го мѣнка. и бл̄гѣть вз-	τοῦ μάρτυρος ἐπισκοπῆν, καὶ χάριτας
	здаати б̄гови. славномъ мѣнкѣ	ὁμολογεῖν τῷ Θεῷ, καὶ τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι
	дмитрию. ѡко тогда пещемъ	Δημητρίῳ· ὃς αὐτίκα κατὰ τὰς τῶν καμίνων
10	окзница взоу пѣ razorz. топлы-	καμάρας, ἅμα καὶ τοῦ τῶν θερμῶν
	и водъ бана, пѣти же примъ	ὑδάτων οἴκου καθελῶν καὶ περικαθάρας μετὰ καὶ
	и оу трѣблз, сѣщими же тоу	τῶν ἐκεῖσε ὄντων
	людзскими стзгнами. сѣзѣ	δημοσίων ἐμβόλων καὶ (προπινῶν), ἀνήγειρεν
	прѣкрасенъ храмъ вз има ст̄омъ.	πάνσεπτον οἶκον τῷ μάρτυρι,
15	всѣчьскими потрѣбами оу кра-	δαυιλεῖα κατακοσμήσας χειρῶν
	шз. между оу людзскоѣ ванѣж.	μέσον τοῦ λουτροῦ
	и позорищемъ. хота же ити вз	καὶ τοῦ σταδίου. 16. Μέλλον δὲ ἀπέρχεσθαι ἐν
	лирикъ (!). взохотѣ ѿ мощи ст̄а-	τῷ Ἰλλυρικῷ ἠβουλήθη τινα τῶν λειψάνων (λαβεῖν)
	го, етеро что прижти хотан тѣ	τοῦ μάρτυρος πρὸς τὸ κάκεισε
20	вз има ст̄аго цр̄ковь сзздати.	ναὸν αὐτῷ οἰκοδομῆσαι εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου

63b	εμ̄ⲗⲉ ϣ̄ⲧⲏⲛ ϣⲣⲓⲛⲉϥⲗ ρⲓⲙⲓⲣⲓⲉ. ⲛⲟϣⲓ-	ῥ̄τινι ὁ πανένδοξος ἀθλοφόρος τοῦ Χριστοῦ Δημήτριος νυκτὸς
	ⲗ ϣⲣⲓⲧⲗⲓⲛⲥ ϣⲉ ϣⲧⲟⲣⲓⲧⲏ ⲅⲗⲗⲗⲅⲣⲁⲛⲏ.	ἐπιστὰς τοῦτον προελθεῖν διεκώλυσεν.
	ⲡⲣⲓⲛⲓⲙⲗ ϣⲗⲙⲓⲁⲃⲗ ε̄ⲙⲟϥ ⲱⲕⲣⲗⲅⲁⲅⲅⲉ-	Λαβὼν οὖν τὴν γλαμύδα αὐτοῦ τὴν ἐκ τῶν ἁγίων
	ⲛⲗ, ⲱ ϣ̄ⲧⲏⲗⲗ ⲕⲣⲗⲅⲉ. ⲓ ϣⲁⲣⲧⲗ ϲⲟⲣⲁ-	αἱμάτων πεφυρμένην καὶ μέρος τοῦ ὄρα-
5	ⲣⲡ̄. ⲏ ϣⲧⲟⲣⲗ ϲⲁⲕⲓⲗ ϣⲣⲉⲅⲣⲗⲛⲗ. ⲅⲗ	ρίου, καὶ ποιήσας γλωσσόκομον ἀργύριον/ἀργύρεον, ἐν
	ⲛⲁ ⲅⲗⲟⲗⲓ. ⲡⲗⲧⲗ ⲗⲉ ϣⲉⲥⲧⲅⲗⲗⲟϥⲟϥ	αὐτῷ ἀπέθετο. Ὁδοιποροῦντος δὲ
	ε̄ⲙⲟϥ. ⲏ ⲗⲟⲩⲟⲩⲟϥ ⲁⲗⲗⲟⲩⲟϥ ⲅⲅⲉⲃⲗⲗ. ⲏ.	αὐτοῦ, καὶ σφοδροῦ χειμῶνος γεγονότος, καὶ
	ⲅ ϣⲧⲡⲏ ϲⲡⲓⲗⲡⲏ ⲛⲁⲅⲟⲁⲛⲗⲗⲏⲛ ⲥⲁ ρⲡ̄-	τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καχλάζοντος τῷ ρεύματι,
	ⲗⲟ. ⲏⲁⲕⲟ ⲛⲏ ε̄ⲁⲓⲛⲟⲙⲟϥ ⲙⲡ̄-	ὡς μηδὲ ναυσι πόρον τοῦτον
10	ϣⲧⲗ ϲⲣⲡ̄ϣⲟⲁⲛⲗ ⲅⲅⲏⲧⲏ. ⲡⲟ ⲙⲛⲟⲕⲗ	ὑπάρχειν ἐπὶ ἱκανάς τε ἡμέρας
	ⲗⲉ ⲁⲛⲏ ⲛⲉ ⲱⲥⲗⲁⲅⲡ̄ⲅⲅⲏⲛ ⲅⲟⲁⲡ̄. ⲛⲗ	μὴ ὑπολείποντος αὐτοῦ, ἀλλ'
	ⲅⲗⲗⲗⲅⲣⲁⲛⲡ̄ⲗⲓⲛⲏ ϲⲣⲡ̄ϣⲟⲗⲃⲉ-	εἵργοντος τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω πορείαν, ἐν ἀθυμῖα
	ⲛⲏⲉ. ⲡⲉϣⲡ̄ⲗⲉⲛⲗ ⲅⲡ̄ ε̄ⲡⲁⲣϣⲗ. ⲏ ⲁⲅⲓ-	ἐτύγχανεν ὁ ἑπαρχος. 17. Καὶ δὴ
	ε̄ ⲅⲏⲁⲡ̄ ϲⲣⲡ̄ⲥⲗⲁⲅⲛⲁⲅⲟ ⲁⲓⲙⲓⲧⲣⲏⲁ	ἑώρα τὸν πανένδοξον Δημήτριον
15	ⲅⲗⲗⲁⲡⲓⲁ ⲕ ⲛⲉⲙⲗ. ⲅⲥⲡ̄ⲕⲟ ⲛⲉⲅⲡ̄ⲣⲏⲉ ⲏ	λέγοντα αὐτῷ· Πᾶσαν ἀπιστίαν καὶ
	ϣⲕⲣⲗⲅⲗⲗ ⲱⲅⲣⲗⲅⲗ. ⲅⲡ̄ⲗⲉⲙⲗ ε̄ⲗⲉ ⲛⲟϣⲓ-	ἀθυμίαν ἀπωσάμενος, λαβὼν ὅπερ ἐπι-
	ⲗⲏ ⲡⲣⲏ ϣⲉⲅⲡ̄. ϲⲣⲡ̄ⲏⲁⲓ ϲⲡ̄ⲕⲗ ⲅⲉ ϣⲗ-	φέρεις, παρέλθε τὸν ποταμὸν
	ⲙⲛⲡ̄ⲛⲏⲁ. ⲟⲩⲣⲟϥ (sic!) ⲟϥⲅⲟ ⲅⲗⲗⲡ̄	ἀδιστάκτως. Ἔωθεν οὖν ἐπιβὰς τῷ ὀχήματι
	ⲛⲁ ⲕⲟⲗⲉ-	
	ϣⲛⲓⲗⲗ. ⲏⲙⲗ ⲅ ϲⲗⲕⲗ ϣⲧⲗⲛⲗⲁ ϲⲁ-	ἔχων ἐν χερσὶ τὴν τιμίαν σορὸν,
20	ⲕⲗ. ϲⲣⲡ̄ⲅⲏⲁⲉ ϣⲡ̄ⲉⲛⲗ ϲⲡ̄ⲕⲗ. ⲏ ⲧⲁⲕⲟ	διῆλθεν ἀβλαβῆς τὸν ποταμὸν, καὶ οὕτως

64a	прѣше. вѣ срѣ положи сѣѣа ракъ.	ἀπελθὼν, ἐν τῷ Σερμίῳ ἀπέθετο τὴν ἁγίαν σορὸν
	сѣ бгѣтѣствомѣ сѣшимѣ вѣ неі.	μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ θησαυροῦ
	вѣ цркви сѣѣи ѡже сѣзда. вѣ има	ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κτισθέντι ἐκεῖσε πανσέπτῳ ναῶ
	сѣго храма, сѣѣѡ Анастасіѡ.	τοῦ ἁγίου (μάρτυρος Δημητρίου πλησίον τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς καλλινίκου) μάρτυρος Ἀναστασίας.
5	многа же исцѣлению чюдеса, гѣ	Πολλά τε θαύματα, καὶ ἰάσεις ὁ Κύριος
	сѣвори. иде по пѣти колесница и	ἐποίησεν, ἔνθα διὰ τῆς ὁδοῦ τὸ ὄχημα καὶ
	животна почшѡ. блгѣѡ и	τὰ ζῶα ἀνεπαύσατο, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς
	щедро-	
	тами. и члѣклубиѣмѣ. гѣ наше-	καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν
	го іс хѣ. емоу же слава и	Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος
	дрѣжава	
10	вѣ вѣки вѣкомѣ. аминѣ.	(νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
15		
20		